SF. IOAN GURĂ DE AUR

DESPRE NECUNOAŞTEREA LUI DUMNEZEU

EDITURA HERALD

nu puteau îndura strafulgerarea
raluci = şi acele raze de lumina
ue veneau dinspre tron Aceasta, cu toate că
i nu vedeau lumina însăşi în puritatea ei nici
nta lui Dumnezeu lipsită de acoperire, ci le
tea înaintea chipul coborât către cele
vazute Dar ce este coborârea? Este modul
rin care Dumnezeu nu se arată aşa cum este,
rata pe el însuşi după cum poate fi văzut
este în stare să-l contemple
nvrednic chipul în care apare pe măsura
bunătăţilor care îl privesc

Sf Ioan de Aur

ISBN 973-7970-03-9

Descrierea CIP
a Bibliotecii Naţionale a României

IOAN GURĂ DE AUR/
Despre necunoaşterea lui Dumnezeu
trad.: Walther Alexander Prager;
ed.: Aurelian Scrima;
Bucureşti: Herald, 2004
144 p., 13/22 cm
(Spiritualitate creştină)
ISBN 973-7970-03-9

I. Prager, Walther Alexander (trad.)
II. Scrima, Aurelian (ed.)

28 (Ioan Gură de Aur)

Migne,
PATROLOGIA GRAECA
48, 701-748

© Toate drepturile asupra prezentei versiuni în limba română aparţin Editurii Herald. Reproducerea integrală sau parţială a textului sau a ilustraţiilor din această carte poate fi făcută numai cu acordul editorului.

SF. IOAN GURĂ DE AUR

Despre necunoaşterea lui Dumnezeu

Traducere din limba greacă,
cuvânt înainte şi comentarii:
Walther Alexander Prager

EDITURA HERALD
Bucureşti

Viziune grafică:
Marius Zarafu
Cop.I: Anonim, *Tetraevangheliar 1607*,
(detaliu), sec. XVII Dragomirna.

Procesare text &
tehnoredactare computerizată:
Alexandru Leicescu

Redactor:
Radu Duma

Lector:
Paula Isarov

Cuvânt înainte

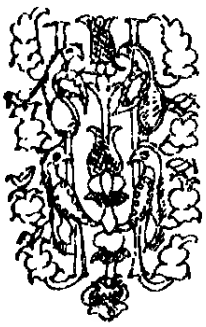

Sfântul Ioan Gură de Aur este cel căruia istoria Bisericii Universale i-a consacrat un loc privilegiat în sânul său, Răsăritul readucându-l în permanență în amintire prin săvârşirea liturghiei alcătuite de el, iar Apusul cinstindu-l cu aşezarea moaştelor sfântului în cel mai de seamă loc al său, în preajma bazilicii Sfântului Petru din Roma. Obişnuiți ca Sfântul Ioan să fie cel care ne poartă, prin liturghia sa, către înălțimile divine, ne va fi greu să acceptăm imaginea ultimă pe care o oferă istoria vieții sale, imaginea unui om măcinat de boală şi forțat de soldați să parcurgă pe jos calea către locul de exil. De aceea, relatarea vieții lui Ioan ne pune în situația de a căuta o explicație pentru orbirea contemporanilor săi. Pentru Dumnezeu, probabil, explicația este mai simplă: până să primească, după moarte, slava Bisericii, lui Ioan i-a fost dăruit privilegiul ca viața să îi fie asemenea lui Hristos, cel căruia i-a închinat întreaga sa existență; Gură de Aur a vorbit „cu putere" înaintea oamenilor, iar aceştia au căutat să-l piardă, a slujit neobosit Bisericii, însă „ai săi", clerici creştini ai vremii, „nu l-au primit" şi s-au folosit de mai marii lumii spre a-l obliga să poarte crucea exilului.

Istoria cu încheiere martirică a vieții lui Ioan începe în Antiohia, în jurul anului 350, unde se naşte într-o familie influentă, ca fiu al funcționarului imperial Secundus şi al Anthusei, cea care va rămâne văduvă la vârsta de douăzeci de ani, fără să se mai recăsătorească vreodată. Cu un destin aproape identic cu cel al mamei episcopului Augustin din Hippona, Sfânta Monica, creştina evlavioasă Anthusa este cea care îşi călăuzeşte fiul către o educație în urma căreia să aibă parte de valorile cele mai de

seamă ale vieții culturale și spirituale. În privința culturii, Ioan este îndrumat să urmeze o pregătire în arta oratorică (așa cum s-a întâmplat și cu Augustin), care reprezenta în epocă cea mai înaltă treaptă a educației unui tânăr, mai ales că oferea posibilitatea unei realizări profesionale remarcabile în domeniul juridic. În această privință a beneficiat, datorită sacrificiilor materiale îndurate de mama sa, de frecventarea școlii unui retor renumit, Libanios, unde l-a avut coleg pe un alt viitor episcop, Theodor din Mopsuestia. Deși ajunsese să stăpânească arta retorică în mod strălucit, profesiunea de avocat nu o va practica decât pentru o scurtă perioadă de timp, suficient pentru ca mai apoi să regrete că nu a mers imediat pe calea monahismului, așa cum o făcuse prietenul său, Sfântul Vasile cel Mare. Succesul educației retorice va fi încununat de frumusețea predicilor sale, motiv pentru care posteritatea îi va adăuga supranumele „Gură de Aur" (Chrysostom), ceea ce nu s-a mai întâmplat în istoria Bisericii decât în cazul unui episcop de Ravenna, Petru Chrysologul (*Cuvînt de Aur*, 380-450).

Tot sub influența mamei sale, cea care i-a acordat prima instrucție religioasă, tânărul Ioan va căuta să-și însușească credința la un nivel superior, atât moral, prin viața monahală, cât și intelectual, prin însușirea cunoștințelor teologice. Astfel, la doi ani după primirea botezului în anul 372 (în acea epocă botezul era preponderent administrat la vârstă adultă, după o perioadă de catehumenat), Ioan devine monah. Întârzierea de doi ani, după cum el însuși va mărturisi, a fost cauzată numai de rugămintea stăruitoare a mamei de a nu fi lăsată singură până la moartea sa, survenită în 374 sau 375. La mânăstirea în care intrase îl va avea ca mentor pe Diodor din Tars, întemeietorul „școlii antiohiene", unde se propunea o interpretare spirituală a Bibliei însoțită de respectarea strictă a doctrinei creștine orthodoxe stabilite la Conciliul din Niceea. Ioan se va adânci în studiul Scripturii, pe care îl va însoți timp de doi ani cu o viață ascetică severă într-o grotă din apropierea Antiohiei, unde își va pierde pentru tot restul vieții sănătatea.

În anul 381 este numit de episcopul Meletie ca diacon în episcopia Antiohiei, iar după cinci ani, succesorul acestuia; episcopul ulterior canonizat, Flavian, menționat elogios și în omiliile din acest volum, îl numește preot, slujire pe care și-o va

menţine timp de aproape doisprezece ani, fiindu-i încredinţată şi misiunea de a rosti predici. În această perioadă, în care Ioan Gură de Aur a rostit circa 700 de predici, a avut de înfruntat tulburările pricinuite de apariţia şi amplificarea ereziilor, cât şi conflictul politic dintre Antiohia, capitală a provinciilor Imperiului Bizantin din Orientul Apropiat, şi autoritatea imperială din Constantinopol. Conflictul a culminat în anul 397 cu revolta înfrântă a antiohienilor, cărora Ioan şi episcopul Flavian le-au venit în ajutor.

În acelaşi an, la Constantinopol, murea arhiepiscopul Nectarie, lăsând neocupat un loc de episcop ce făcea obiectul intereselor politice şi religioase, antrenând confruntări între diferitele facţiuni religoase din Imperiu. Prins fără voia sa în jocul unor asemenea interese, preotul Ioan din Antiohia, renumit pentru predicile sale, este atras printr-un vicleşug să descindă în Constantinopol, căci, altminteri, el nu şi-ar fi părăsit oraşul natal şi comunitatea pe care o slujea, nefiind mânat de dorinţa de a ocupa funcţii înalte. Cel care l-a atras pe Ioan în această cursă a fost Eutropiu, ministrul împăratului Arcadius, urmărind ca, prin numirea unui antiohian ca arhiepiscop să diminueze influenţa episcopului Teofil al Alexandriei, care avea şi el un candidat pentru funcţia arhiepiscopală. În cele din urmă, la 28 februarie 398, Ioan este întronat ca arhiepiscop al Constantinopol, hirotonit de însuşi episcopul Teofil al Alexandriei, însă numai sub constrângerea deciziei imperiale, căci, după această numire, va fi unul dintre cei mai mari duşmani ai noului arhiepiscop de Constantinopol.

Pe parcursul anilor de episcopat, între anii 398 şi 404, Ioan Gură de Aur şi-a pus în valoare calităţile pe care le manifestase mai înainte ca preot al episcopiei din Antiohia.Astfel, în acest interval de timp, elaborează circa 500 de omilii şi câştigă admiraţia credincioşilor din Constantinopol, venită, pentru un timp, inclusiv din partea împărătesei Eudoxia. În predicile sale va apăra cu deplină convingere orthodoxismul niceeo-constantinopolitan, de pe scaunul unde slujiseră pentru o bună perioadă de timp cinci episcopi care susţinuseră erezia ariană. De asemenea, este implicat în acţiuni care vizau îmbunătăţirea vieţii celor bolnavi, bătrâni şi săraci, înfiinţând pentru aceştia case de adăpost şi continuând în acest fel nişte modalităţi de aju-

torare introduse în Biserică de Sfântul Vasile cel Mare. Grija deosebită pentru aceste categorii de oameni o dobândise încă din perioada diaconatului său în Antiohia, unde fusese învestit cu misiunea ajutorării celor defavorizați. Ca ocupant al scaunului arhiepiscopal din capitala Imperiului, încurajează misionarismul în părțile teritoriului bizantin în care nu se răspândise creștinismul și acționează în favoarea introducerii goților în Biserică, a căror migrație îi adusese în preajma Constantinopolului. Prea puțin pătruns de spiritul imperial al cuceririi, Ioan le propune goților constituirea unei biserici autonome, cu preoți numiți din rândurile lor și chiar cu slujbe religioase oficiate în limba proprie.

Rigorismul moral impus de Sfântul Ioan Gură de Aur, pe care el însuși îl adoptase prin practicarea unei discipline ascetice severe, va deveni cauza cea mai importantă a dușmăniei pe care i-o vor purta autoritățile politice și religioase dintr-un oraș care, deși dobândise de aproape șaptezeci de ani statutul de capitală a unui imperiu creștin, nu renunțase cu adevărat la un vechi laxism moral susținut în continuare prin activitățile publice ale cetățenilor. Mai mult decât atât, predecesorul lui Ioan, episcopul Nectarie, fusese unul dintre promotorii acestui stil de viață în Biserică. Astfel, Ioan se pronunță împotriva luxului și imoralității de care se făceau vinovați atât cei care formau aristocrația Imperiului, cât și clericii, ori credincioșii din rândul poporului. Lipsit de tact politic, calitatea cea mai importantă pe care trebuia să o dețină un arhiepiscop aflat în preajma autorităților, Ioan Gură de Aur își îndepărtează de sine susținătorii politici. Împărăteasa Eudoxia, criticată implicit și se pare, chiar în mod direct, pentru luxul casei imperiale, va deveni din admiratoarea sa unul din dușmanii cei mai înverșunați, iar Eutropiu, ministrul care îl adusese pe scaunul episcopal, îi va deveni, de asemenea, dușman, în momentul în care Ioan se opune deciziei de a desființa dreptul de azil în biserică, prin care se prevedea încetarea urmăririi de către autorități a condamnaților refugiați într-o biserică.

Fără sprijin politic, Ioan va deveni pradă ușoară a episcopului Teofil al Alexandriei. Pornind de la cazul călugărilor numiți „Frații lungi", condamnați de arhiereul alexandrin se pare, pe nedrept, ca fiind eretici, Teofil va reuși să convoace în anul

403 un sinod în care Ioan este condamnat în urma unor capete de acuzare lipsite de temei şi caterisit cu consimţământul a 36 de episcopi, inclusiv a unora care îi erau subordonaţi în cadrul arhiepiscopiei din Constantinopol. Decizia trimiterii lui Ioan în exil este revocată de către împăratul Arcadius în acelaşi an 403, temându-se de reacţia violentă a credincioşilor faţă de această hotărâre. Ioan nu va căuta însă să recâştige bunăvoinţa împăratului, proliferând acelaşi rigorism moral prin care era criticat stilul de viaţă al casei imperiale şi în perioada reînvestirii sale ca arhiepiscop de Constantinopol. De altminteri, la solicitarea adversarilor săi, conduşi de acelaşi Teofil al Alexandriei, i se contesta reînvestirea, care, potrivit lor, trebuia să fi fost făcută prin convocarea unui alt sinod.

Pierzând cu totul sprijinul împăratului Arcadius, în 9 iunie 404 se ia decizia definitivă ca Ioan să fie depus din funcţie şi este trimis sub escortă militară în Cucuson, oraş din Armenia - provincie aflată la una din marginile Imperiului Bizantin. După o călătorie obositoare care a durat circa şaptezeci de zile şi pe parcursul căreia fusese întâmpinat cu ostilitate de mai toţi episcopii creştini, a avut parte de un tratament aspru de viaţă, pe care îl descrie în epistolele trimise de el în această perioadă prietenilor săi din Antiohia şi Constantinopol. Tocmai din pricina faptului că a continuat să participe la viaţa Bisericii şi în timpul exilului, atât prin epistole, cât şi prin vizitele pe care le primea din partea antiohienilor, în anul 307 este strămutat într-un alt loc de exil, în orăşelul Pitiunta de pe ţărmul estic al Mării Negre. Deja cu sănătatea şubrezită de pe urma primei exilări, Ioan nu va reuşi să îndure şi această nouă călătorie la care era, ca şi prima dată, forţat de ostaşi să o facă pe jos. Astfel, după trei luni de mărşăluire forţată, în ziua de 14 septembrie a aceluiaşi an 307, moare într-un sat din apropierea oraşului Comana, se pare, aducând pentru ultima dată slavă lui Dumnezeu.

Papa Inocenţiu, căruia Ioan îi trimisese două epistole, reuşeşte să îl reabiliteze după cinci ani de la moartea sa, iar în anul 438 rămăşiţele sale pământeşti au fost aduse cu alai în Biserica Apostolilor din Constantinopol. Din 1 mai 1626, moaştele Sfântului Ioan Gură de Aur se regăsesc la Roma. I-au fost, de asemenea, consacrate zile de comemorare în calendarul creştin, fiind amintit în Biserica Ortodoxă, alături de Sfântul Vasile cel

Mare şi Sfântul Grigore de Nazianz şi la sărbătoarea celor Trei Ierarhi.

*

Opera rămasă de pe urma Sfântului Ioan Gură de Aur este foarte vastă, fără comparaţie printre părinţii creştini de limba greacă, egal fiindu-i sub acest aspect numai Fericitul Augustin, scriitor de limbă latină. Opera lui Ioan este compusă din tratate, cateheze, comentarii biblice, omilii la cărţile Vechiului şi ale Noului Testament, diverse cuvântări, epistole, precum şi cărţi de cult, dintre care cea mai celebră, rămâne, fără îndoială, „Slujba Sfintei Liturghii", după care se oficiază liturghia în cea mai mare parte a Bisericii Ortodoxe. Majoritatea acestor scrieri sunt la origine predici susţinute de Ioan în Antiohia şi Constantinopol. Aceste predici erau consemnate de persoane specializate care efectuau funcţia de tahigrafi, iar apoi, înaintea editării acestora, erau revăzute de către Ioan. Cum majoritatea scrierilor din epocă erau elaborate prin dictare şi lecturate cu voce tare, faptul că scrierile lui Ioan au la origine discursuri susţinute în Biserică nu le situează mai prejos faţă de tratatele religioase redactate numai spre a fi citite. Dimpotrivă, strălucita artă retorică pe care o stăpânea cel supranumit Gură de Aur conferă scrierilor sale o frumuseţe aparte, şi, datorită faptului că Ioan avea de fiecare dată în vedere şi viaţa morală a credincioşilor cărora le predica, sunt evidenţiate corelaţiile existente între învăţătura creştină şi viaţa creştină. Astfel, lecturarea scrierilor lui Ioan nu lasă impresia unui dogmaticism pur şi steril, străin vieţii de credinţă, pe care o poate resimţi cititorul tratatelor teologice pure.

Scrierile lui Ioan ating mai toate aspectele vieţii morale şi pastorale, ajungând până la comentarea practicilor vieţii cotidiene, urmăresc interpretarea cărţilor din Vechiul Testament cel mai mult folosite în Biserică, elogiază personalitatea multor personaje biblice, a sfinţilor şi a contemporanilor săi de seamă, se opresc asupra învăţăturilor fundamentale ale Bisericii şi apără orthodoxia creştină de asaltul ereziilor foarte numeroase din epocă. Din cea din urmă categorie de subiecte ale predicilor sale fac parte şi cele cinci discursuri prezente în acest volum, fiind

cunoscute ca predici contra anomeenilor. Anomeeni, ceea ce se vede după chiar numele cu care sunt desemnați, provenit din grecescul *anomoios* (nu de aceeași), referindu-se la doctrina ariană că Fiul nu este de aceeași ființă cu Tatăl, constituiau o sectă desprinsă din curentul arian. Această desprindere a avut loc în urma persecuției împotriva arienilor întreprinsă de Împăratul Teodosie. Secta l-a avut ca reprezentant cel mai important pe Eunomiu din Cyzic, împotriva căruia s-au ridicat mulți teologi ai timpului (Vasile cel Mare, Grigore de Nyssa, Didim din Alexandria, Apolinarie de Laodiceea și Theodor din Mopsuestia). Anomeeni introduceau, în plus față de arianismul propriu-zis, ideea că subordonarea Fiului față de Tatăl se manifestă chiar la nivelul esenței acestora. Astfel, esența lui Dumnezeu Tatăl era socotită „faptul de a fi nenăscut", atribut care, prin punerea în aplicare a unei sofistici care avea la bază logica aristotelică, în mod evident, nu putea fi acordat și esenței celui născut din El, Fiului. Se ajungea, în acest fel, la concluzia că Fiul nu putea împărtăși aceeași ființă cu Tatăl. Această logică simplistă, care eluda o verificare a teoriei pe baza textelor biblice, a avut succes în rândul mulțimii.

Poate tocmai din cauza acestui succes al ereziei în rândul mulțimii, primele două dintre predicile consacrate combaterii anomeenilor nu se opresc asupra implicațiilor doctrinare ale teoriei, ci tratează preponderent atitudinea spirituală care trebuie adoptată față de un Dumnezeu situat dincolo de posibilitatea omului de a-l cuprinde cu mintea, ori, în alți termeni, față de un Dumnezeu Incomprehensibil. Descrierea acestei atitudini, pe care Ioan o vede prezentă în spiritul și în scrierile autorilor Scripturii, consacră predicilor despre Incomprehensibil un loc aparte între celelalte opere ale lui Ioan Gură de Aur, poate chiar și printre toate lucrările care alcătuiesc literatura patristică. Acest loc singular, dezvăluit pentru prima dată de către Rudolf Otto, se datorează faptului că Ioan ajunge prin analizarea trăirii fricii de Dumnezeu la fondul comun al omenirii în ceea ce privește resimțirea intrării în contact cu divinitatea inexprimabilă. Surprinderea acestei trăiri universale de către Ioan Gură de Aur, desemnată de cercetătorul german ca *mysterium tremendum*, atestă profunzimea cunoașterii vieții spirituale pe care o etalează în aceste predici. Nu mai puțin, iar

acest lucru se vede în special în ultimele trei discursuri, Ioan dovedeşte o stăpânire abilă a argumentației teologice. Fundamentul acestei argumentații, spre deosebire de anomeeni pe care îi combate, îl constituie interpretarea textelor sacre, iar puterea de convingere este susținută de uşurința cu care se foloseşte de tehnicile retorice. Astfel, predicile consacrate descrierii necunoaşterii lui Dumnezeu pun în valoare întreaga personalitate a Sfântului Ioan Gură de Aur, a cărei strălucire s-a datorat atât virtuților sale spirituale, cât şi virtuților dovedite în rostirea cuvintelor.

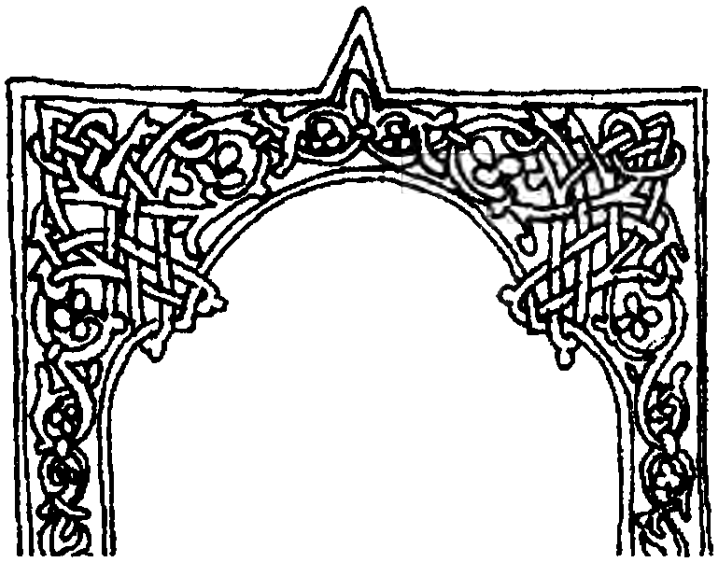

I

A celui între sfinți, Părintele nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului, despre necunoaşterea lui Dumnezeu[1], împotriva anomeenilor[2], cuvântarea întâi, rostită în timpul plecării episcopului[3]

Cum se face că, iată, păstorul nu este prezent, iar turma se menține cu tărie în cea mai desăvârşită ordine? Izbânda păstorului chiar aceasta este, ca turma să-şi arate deplina străduință nu numai când el este de față, dar şi când el este plecat. În privința animalelor lipsite de rațiune, când nu este prezent cel care le mână la păşune, este necesar să fie închise în staul, căci altfel, fără călăuză, vor fi gata să iasă spre a se lăsa pierdute într-o lungă rătăcire. Însă nimic asemănător în ce vă priveşte, de vreme ce, fără să fie prezent păstorul, ați sosit în ordine desăvârşită la păşunile rânduite vouă.

Mai mult decât atât, este prezent şi păstorul, chiar dacă nu în carne şi oase, ci prin rodul lucrării sale şi chiar dacă nu vă este în preajmă cu trupul, este aici prin buna ordine în care se află turma sa. De aceea şi eu cu atât mai mult îl admir şi mă bucur că a avut puterea să vă insufle o asemenea străduință. Căci şi pe un comandant de oşti îl prețuim cel mai mult când, fără să fie prezent, trupele sale se găsesc în ordine. În acelaşi chip se referea şi Pavel la ucenicii săi când spunea:

„Drept aceea, iubiții mei, după cum m-ați ascultat întotdeauna, nu numai când eram de față, ci cu atât mai mult în absența mea" (Fil. 2, 12).

De ce „cu atât mai mult în absență"? Deoarece, câtă vreme păstorul este prezent, dacă lupul[4] s-ar năpusti asupra turmei, ar fi alungat cu uşurință din preajma oilor. În schimb, când nu este nimeni să le apere, turmele vor fi cuprinse de cumplitul zbucium al spaimei. Mai mult decât atât, cel ce se află cu turma va împărți cu ea răsplătirile pentru străduință, însă nefiind acolo, lasă să se arate limpede propria lor izbândă. Aceste cuvinte vi le rosteşte deopotrivă şi învățătorul vostru acum plecat, fiindcă nu îi vede pe însoțitorii lui de acolo care îi stau în preajmă la fel de bine cum vă are în fața ochilor săi pe voi, chiar dacă sunteți departe de el.

Îi cunosc iubirea sa mistuitoare, înflăcărată, caldă şi de nestăvilit, care îşi are rădăcinile în cea mai mare profunzime a cugetului său şi de care se îngrijeşte cu cea mai aprinsă străduință. Într-adevăr, el ştie cu temeinicie că iubirea este rădăcina, izvorul şi maica oricărui bine şi că fără ea nimic din celelalte nu ne este de vreun folos. Iubirea este chipul propriu pe care îl poartă ucenicii Domnului, pecetea robilor lui Dumnezeu, semnul după care sunt recunoscuți apostolii: „Întru aceasta vor recunoaşte toți că sunteți ucenicii mei". Întru ce? A vorbit cumva despre minunea învierii morților, despre vindecarea leproşilor ori despre alungarea demonilor? Nicidecum, căci el spune, lăsându-le deoparte pe acelea:

„Întru aceasta vor recunoaşte toți că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții" (In. 13, 35).

Căci unele ca acelea sunt numai daruri ale harului venit de sus, pe când iubirea este izbânda străduinței omeneşti. Şi, îndeobşte, noblețea cuiva nu iese la iveală

prin darurile primite de sus, cât mai degrabă prin izbânzile obținute cu propriile sale eforturi. Pentru aceasta a spus Hristos că ucenicii săi nu sunt recunoscuți după minunile înfăptuite, ci după dragoste. Dacă iubirea este prezentă, celui ce a dobândit-o nu îi lipseşte nici o parte din filosofie[5], ci deține întreaga virtute, desăvârşită şi perfectă, în timp ce fără iubire omul este lipsit de orice bine. De aceea şi Pavel o înalță şi o slăveşte prin cuvântul său; ba s-ar putea spune că nici măcar laudele sale nu ajung să fie pe măsura înălțimii proprie iubirii.

Căci ce ar putea să-i fie egal, câtă vreme iubirea cuprinde laolaltă profeții şi întreaga Lege şi fără de care nici credința, nici cunoaşterea, nici ştiința misteriilor şi nici chiar martiriul sau orice altceva nu-l va putea mântui pe cel care le va fi dobândit? Şi pentru că

„de aş da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte." (I Cor. 13, 3).

Şi altundeva iarăşi, urmărind să dea de înțeles că dragostea este mai mare decât orice şi că este cel mai de seamă bine, [acelaşi] a spus:

„Cât despre proorocii – vor dispărea, darul limbilor va înceta, cât despre cunoaştere – va dispărea; rămân însă acestea trei: credința, nădejdea şi dragostea, iar mai mare decât toate este dragostea."
(I Cor. 13, 8 şi 13).

Nu este o simplă întâmplare că cercetarea noastră s-a oprit şi asupra acestui cuvânt despre iubire[6]. Nu-i greu de înțeles că profețiile vor dispărea şi darul limbilor va înceta. Cu siguranță, nu va putea sta cu nimic în calea predicării învățăturii noastre faptul că niște haruri oferite nouă numai pentru un timp spre

folosire se vor sfârşi cândva. Iată, bunăoară acum, când nu există vreo profeţie şi nici vreun dar al limbilor, predicarea credinţei nu este pusă în încurcătură. În schimb, încetarea cunoaşterii este într-adevăr un lucru care ne solicită cercetarea. După ce s-a spus: „cât despre profeţii vor dispărea, darul limbilor va înceta" este adăugat: „cât despre cunoaştere va dispărea". Şi dacă se cuvine să înceteze cunoaşterea, atunci starea noastră tinde să devină nu mai bună, ci mai rea, fiindcă, o dată lipsiţi de cunoaştere, am pierde până şi putinţa de a fi oameni pe de-a-ntregul.

Se spune:

> „Teme-te de Dumnezeu şi păzeşte toate poruncile lui, căci acesta-i chipul în care devii în întregime om" (Ecc. 12,13).

Dacă e adevărat că omul este om în acest chip, al temerii de Dumnezeu, iar teama provine din cunoaştere, atunci, câtă vreme cunoaşterea se cuvine să dispară, după cum spune Pavel, urmează că, în cazul în care nu va exista cunoaştere, vom pieri cu totul şi nu ne vom afla într-o condiţie mai bună decât cea a fiinţelor lipsite de cunoaştere, dimpotrivă, într-una cu mult mai rea. Căci numai în această privinţă le suntem superiori, în timp ce sub toate celelalte aspecte care ţin de trup ne biruiesc, fiindu-ne cu mult deasupra. Care să fie, aşadar, lucrul gândit de Pavel în legătură cu care spune: „cunoaşterea va dispărea"[7]?

El nu spune aceasta despre cunoaşterea totală, ci despre cea parţială, vorbind despre apariţia unui moment de oprire a înaintării către o stare mai bună, în aşa fel încât cunoaşterea parţială o dată dispărută să nu mai fie parţială, ci deplină. După cum vârsta copilăriei sfârşeşte fără ca fiinţa să treacă în neant, ci

prin creşterea în vârstă şi atingerea stării de bărbat desăvârşit, tot astfel se petrec lucrurile şi în privinţa cunoaşterii. Pavel vrea de fapt să spună că această cunoaştere mică nu va mai fi mică îndată ce va deveni mare. Acesta este înţelesul cuvântului „a dispărea" şi în continuare ni-l va înfăţişa mai precis. Pentru a se înţelege că dispariţia nu înseamnă pieire totală, ci sporirea şi creşterea cunoaşterii către un bine mai mare, după ce a spus „va dispărea", adaugă:

> „pentru că în parte cunoaştem şi în parte profeţim; dar când va veni desăvârşirea, atunci ceea ce este în parte va dispărea" (I Cor. 13, 9-10),.

astfel încât să nu mai fie în parte, ci desăvârşit. Dispare, aşadar, nedesăvârşirea cunoaşterii pentru a nu mai fi nedesăvârşită, ci desăvârşită. Dispariţia este de fapt împlinire şi avansare către o stare mai bună.

Şi să se cerceteze laolaltă cu mine înţelepciunea lui Pavel. Nu spune cunoaştem o parte, ci „cunoaştem în parte", adică deţinem o parte a unei părţi. Probabil că doriţi să ştiţi şi cât de mare este partea de cunoaştere pe care o avem, şi cât de mare cea care ne-a rămas de dobândit, precum şi dacă deţinem partea mai mare ori pe cea mai mică. Pentru a pricepe că tu ai partea cea mai mică, ba încă nici măcar mai mică, ci a suta ori a mia parte din cunoaştere, ia aminte la cele ce urmează.

Dar, mai bine, înainte să vă citesc glasul apostolic, vă voi rosti o pildă menită să vă facă să intuiţi, în măsura în care o pildă e în stare de aşa ceva, cât de multă cunoaştere ne scapă şi cât de puţină deţinem acum. Ei, bine, cât de mare este distanţa dintre cunoaşterea care urmează să ne fie dată şi cea prezentă acum? Pe cât de mare este deosebirea dintre bărbatul

ajuns la deplină maturitate şi pruncii hrăniţi la sân. Da, la fel de mare este şi superioritatea cunoaşterii viitoare faţă de cea prezentă. Că acesta-i adevărul şi că pe atât este de mare cunoaşterea aceea faţă de cea prezentă ne-o spune iarăşi Pavel însuşi. Deoarece, după ce a spus „cunoaştem în parte", dorind să explice şi în cât de mare parte cunoaştem şi că acum deţinem cât se poate de puţin, a adăugat:

„când eram prunc, vorbeam ca un prunc, simţeam ca un prunc, judecam ca un prunc; dar când m-am făcut bărbat am lepădat cele ale pruncului."
(I Cor. 13, 11).

Compară, aşadar, cunoaşterea prezentă cu starea de prunc, iar cunoaşterea viitoare cu starea de bărbat desăvârşit. Şi nu a spus „când eram copil" – deoarece i se spune copil şi celui de doisprezece ani –, a spus „când eram prunc", arătându-ne că este vorba despre copilul hrănit încă la sân cu lapte. Pentru a băga de seamă că Scriptura înţelege la fel cuvântul „prunc", ascultă psalmul care spune:

„Doamne, Dumnezeul nostru, cât de minunat este numele tău în tot pământul! Că s-a înălţat slava ta mai presus de ceruri. Din gura pruncilor şi a celor ce sug ai săvârşit laudă" (Ps. 8, 2-3).

Vezi că peste tot i se spune pruncului sugar?[8]

Apoi, prevăzându-i în duh pe viitorii bărbaţi lipsiţi de ruşine[9], nu s-a mulţumit numai cu această comparaţie, ci ne-a oferit şi o a doua şi o a treia comparaţie spre a ne întări învăţătura despre cunoaştere. Când a fost trimis înaintea iudeilor, Moise a primit puterea de a le arăta trei semne pentru ca, în cazul în care nu se vor încrede în primul, să asculte de glasul celui

de-al doilea şi, dacă şi pe acesta îl vor respinge, ruşinaţi înaintea celui de-al treilea, să-l recunoască până la urmă drept profet.[10] Tot astfel, a înfăţişat şi Pavel trei comparaţii: prima este aceea cu pruncul, când spune: „când eram ca un prunc, simţeam ca un prunc", a doua este cea cu oglinda, iar a treia este cea cu ghicitura. După ce a spus: „când eram prunc", a adăugat:

„căci vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură"
(I Cor. 13, 12).

Iat-o şi pe cea de-a doua comparaţie făcută în privinţa slăbiciunii prezente şi a nedesăvârşirii cunoaşterii, cea de-a treia fiind oferită de expresia „în ghicitură". Căci şi copilaşul vede, aude şi exprimă multe, însă nu vede, nu aude, nici nu exprimă limpede vreun lucru; gândeşte, însă nu în chip logic. Asemenea, şi eu ştiu multe, însă nu cunosc modul lor de a fi. Ştiu că Dumnezeu este peste tot şi că este în întregime peste tot, dar nu ştiu cum; că este fără de început şi nevăzut, dar nu ştiu cum. Căci raţiunea refuză să priceapă cum se poate ca ceva să fie o substanţă (*ousia*)[11] fără să aibă fiinţă nici de la sine, nici de la altul. Ştiu că l-a născut pe Fiul, dar nu cunosc cum. Ştiu că Duhul este de la el, dar cum este de la el nu cunosc. Mănânc, dar nu cunosc cum se împarte hrana spre a deveni umoare, sânge, limfă, ori bilă. Câtă vreme nu cunoaştem [nici măcar] lucrul acesta, deşi, de fiecare dată când mâncăm, avem zi de zi hrana înaintea ochilor, cum de îndrăznim să cercetăm esenţa lui Dumnezeu?

Unde să-şi mai afle locul, prin urmare, cei care pretind că vor fi primit întreaga cunoaştere, cei care au căzut în prăpastia necunoaşterii? Căci cei ce susţin

că o vor fi primit acum întreagă se lipsesc pe ei înşişi de viitoarea cunoaştere desăvârşită. Când susţin că eu cunosc în parte, chiar dacă spun că această cunoaştere se va sfârşi, străbat calea către ceva mai bun şi mai desăvârşit, câtă vreme cunoaşterea în parte sfârşeşte spre a deveni mai desăvârşită; în schimb, cel care susţine că deţine întreaga cunoaştere, în toată desăvârşirea şi perfecţiunea, iar apoi recunoaşte că aceasta va dispărea în viitor, se acuză pe el însuşi ca fiind lipsit de cunoaştere – cea de acum dispărând, iar pe cealaltă mai desăvârşită neluând-o în calcul, în cazul în care, potrivit lor, cea de acum este desăvârşită. Vedeţi cum cei ce se ceartă pentru faptul de a avea totul aici, nici nu vor avea totul aici, iar în lumea de dincolo vor pierde totul? Într-atât este de rău să nu rămâi în limitele pe care ni le-a rânduit Dumnezeu dintru început. Asemenea şi Adam, nădăjduind să obţină o slavă mai mare, a pierdut şi modul său propriu de a fi. La fel se petrece şi cu iubitorii de arginţi; deseori, mulţi dintre ei, dorind averi mai mari, le pierd şi pe cele pe care le deţin în prezent. Tot astfel, cei care se aşteaptă să aibă totul aici au lăsat să le scape şi ceea ce este în parte.[12]

Aşadar, vă îndemn să vă feriţi de nebunia lor, căci, mărturisesc, este cu adevărat cea mai mare nebunie disputa legată de faptul de a şti ceea ce este Dumnezeu în esenţa sa. Şi pentru a pricepe că aceasta este cea mai mare nebunie, vă voi face limpede acest lucru prin cuvintele celor inspiraţi de Dumnezeu.[13] Cei inspiraţi nu numai că se arată lipsiţi de cunoaşterea referitoare la ceea ce este esenţa lui Dumnezeu, dar nu ştiu nici măcar cât de mare este înţelepciunea lui; aceasta, cu toate că nu esenţa provine din înţelepciune, ci înţelepciunea din esenţă. De vreme ce aceşti

oameni inspirați de Dumnezeu nu pot înțelege în chip precis înțelepciunea lui Dumnezeu, cât să fie de mare nebunia celor care își închipuie că le poate sta la dispoziție spre folosință însăși esența lui, pe care o concep prin intermediul propriilor raționamente[14]? Vom asculta, așadar, ce spune profetul în această privință:

„Minunată este pentru mine știința ta." (Ps. 138, 6).

Dar să ducem mai departe cuvântul său:

„Te voi binecuvânta, fiindcă mă minunez înaintea ta plin de teamă" (Ps. 138, 14).

Ce înseamnă „plin de teamă"? De multe lucruri numai ne minunăm, fără să fim cuprinși de teamă, așa cum ne minunăm de frumusețea coloanelor[15], a frescelor, ori de trupurile aflate în floarea tinereții. Iarăși, ne minunăm de întinderea mării și de adâncimea sa nemărginită, dar ne cuprinde teama când ne îndreptăm privirea către adâncurile ei.[16] În același chip, profetul și-a îndreptat privirea către întinderea nemărginită și atotcuprinzătoare a înțelepciunii lui Dumnezeu și, cutremurându-se, s-a minunat cuprins de mare teamă, pentru ca apoi, revenindu-și în fire, să prindă a exclama cuvintele:

„Te voi binecuvânta, fiindcă mă minunez înaintea ta plin de teamă: minunate sunt lucrările tale." (Ps. 138, 14).[17]

Iar după aceasta:

„minunată este pentru mine știința ta, preaînaltă, și nu o pot pricepe" (Ps. 138, 6).

Vezi de câtă chibzuință dă dovadă slujitorul? „Pentru aceasta îți mulțumesc – pare el să spună – pentru că am un Domn cu neputință de înțeles". Şi spunând acestea nu se referă la esență, lasă deoparte acest subiect, considerând ca de la sine înțeles faptul că esența sa este cu neputință de cunoscut. În schimb, rosteşte aceste cuvinte cu privire la atotprezența lui Dumnezeu, urmărind să arate că nici măcar acest lucru nu ştie, cum este cu putință ca Dumnezeu să fie prezent peste tot. Ca dovadă că acestea sunt într-adevăr lucrurile despre care vorbeşte, ascultă cele ce urmează:

„De mă voi sui la cer, acolo eşti, şi de mă voi coborî în iad, eşti şi acolo" (Ps. 138, 8).

Ție îți este cunoscut cum de este cu putință să fie prezent peste tot? Profetul însă nu o ştie; el, însă, se cutremură, se pierde şi este copleşit numai gândindu-se la aceasta. Cum să nu fie, aşadar, cea mai mare nebunie ca unii care se află aşa departe de harul aceluia să iscodească[18] însăşi esența lui Dumnezeu? Şi, bagă de seamă, avem de-a face cu acelaşi profet care spune:

„cele nevăzute şi cele ascunse ale înțelepciunii tale mi le-ai dezvăluit" (Ps. 50, 8).

Dar, cu toate că aflase cele nevăzute şi cele ascunse ale înțelepciunii sale, el susține că înțelepciunea însăşi este cu neputință de atins (*aprositos*)[19] şi cu neputință de înțeles (*akataleptos*). Căci spune:

„Mare este Domnul şi mare este tăria lui şi înțelepciunea lui este nemăsurată" (Ps. 138, 8)

---

adică nu poate fi înțeleasă. Ce zici? Înțelepciunea îi este profetului cu neputință de înțeles și nouă să ne fie cu putință înțelegerea esenței? Nu-i clar că e curată nebunie? Întinderea sa nu are hotar și tu îi circumscrii esența?

Și Isaia spune acestea, filosofând[20]:

„Cine va putea descrie natura lui?" (Is. 53, 8).

Nu a spus: „cine poate descrie?", a spus însă „cine va putea descrie?", pentru a nu exclude viitorul. David rostește „minunată este pentru mine știința ta", în timp ce Isaia nu se referă la el însuși, ci la întreaga fire umană, căreia i-a fost oprit accesul la descrierea naturii divine.

Dar să vedem dacă nu cumva știa acest lucru Pavel, ca unul care s-a bucurat de harul cel mai bogat. Știm că Pavel este cel care afirmă: „în parte cunoaștem și în parte profețim". Și nu numai în acest loc, dar și în altele, nu se referă la esență, ci la înțelepciunea pe care o manifestă providența. Nu vreau să se înțeleagă că vorbesc de providența generală[21] care are în grijă îngerii, arhanghelii, și puterile de sus, căci Pavel cercetează acea providență particulară care se îngrijește de oamenii de pe pământ, ba încă și aceasta este tratată în particular. Pentru că [Pavel] nu a cercetat providența particulară în întregul ei, aceea care face ca soarele să răsară, sufletele să prindă viață, corpurile să capete formă, oamenii de pe pământ să se hrănească, cea care stăpânește Universul și dă roadele proprii fiecărui anotimp; pe toate acestea le lasă deoparte, oprindu-se să cerceteze acea mică parte a providenței divine, în numele căreia unii au fost respinși, iar neamurile primite. Și s-a cutremurat chiar și înaintea acestei părți mici a pro-

videnței, ca și cum s-ar fi aflat înaintea unei întinderi nemărginite și ar fi avut în față imensitatea adâncului. Apoi, retrăgându-se de îndată din această stare, își înalță glasul și rosti:

> „O, adânc al bogăției, al înțelepciunii și al științei lui Dumnezeu, cât sunt de necercetat judecățile lui." (Rom. 11, 33).

Nu a spus cu neputință de înțeles, ci „de necercetat". Iar dacă nu pot fi cercetate, cu atât mai mult nu este cu putință să fie înțelese. „Și cât de nepătrunse căile lui". Căile lui sunt nepătrunse, în timp ce el este cu putință de înțeles (*kataleptos*)? Răspunde-mi. Dar ce vorbesc eu de căile sale? Premiile hărăzite nouă pentru luptă ne sunt și ele cu neputință de înțeles (*akatalepta*), pentru că:

> „cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-l iubesc pe el" (I Cor. 2, 9).

Chiar și darul oferit de el este de negrăit, căci Pavel spune:

> „mulțumire lui Dumnezeu pentru darul său cel negrăit" (II Cor. 9, 15)

precum și:

> „pacea lui depășește orice minte" (Fil. 4, 7).

Ce zici? Judecățile lui sunt de necercetat, căile lui de nepătruns, pacea depășește orice minte, darul este negrăit, cele pe care Dumnezeu le-a pregătit celor ce-l iubesc nu s-au suit la inima omului, măreția sa nu are margini, înțelepciunea lui e nemăsurată, toate

acestea sunt, aşadar, cu neputinţă de înţeles, iar el însuşi să rămână singurul lucru care poate fi înţeles? Şi cum ar fi cu putinţă să afirmi aşa ceva fără să ajungi la culmea nebuniei? Ţine-l în loc pe eretic, să nu l laşi să se întoarcă pe căile sale. Spune-i: ce zice Pavel? „În parte cunoaştem". Ereticul are să spună: nu se referă la esenţă, ci la cele ce ţin de oikonomia divină.[2] Ei bine, de-ar fi ca acest cuvânt să se refere într adevăr la cele ce ţin de oikonomia divină, chiar şi aşa ne-am apropia mai tare de câştigarea trofeelor victoriei; căci, dacă cele ce ţin de oikonomie sunt de neînţeles, cu atât mai mult nu poate fi înţeles Dumnezeu însuşi. Dar pentru a vedea că aici nu este vorba de cele ce ţin de oikonomie, ci despre Dumnezeu însuşi, ascultă următoarele; după ce a spus „în parte cunoaştem şi în parte profeţim", a adăugat:

> „astăzi cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte aşa cum eu însumi sunt cunoscut" (1 Cor. 13, 12).

De cine să fie, aşadar, cunoscut – de Dumnezeu, ori de cele ce ţin de oikonomia sa? Evident, de către Dumnezeu; prin urmare, pe Dumnezeu îl cunoaşte în parte.

Şi nu spune „în parte" fiindcă ar cunoaşte numai o parte a esenţei, iar pe o alta nu – căci Dumnezeu este fără părţi – ci fiindcă ştie că Dumnezeu este, dar ce este în esenţa lui nu cunoaşte; fiindcă are ştiinţa faptului că Dumnezeu este înţelept, dar cât de înţelept este nu cunoaşte; fiindcă nu-i este necunoscut că Dumnezeu este mare, dar cum şi în ce fel este măreţia sa, aceasta nu o ştie; fiindcă are ştiinţă de atotprezenţa sa, dar ştiinţa modului în care se realizează aceasta nu o are; fiindcă nu îi este necunoscut faptul că Dumnezeu le prevede, le susţine şi le stă-

pâneşte pe toate în amănunţime, dar modul în care face toate acestea nu-l cunoaşte. Iată, de aceea spune: „în parte cunoaştem şi în parte profeţim".

Dar, dacă tu vrei asta, să-i părăsim pe Pavel şi pe profeţi şi să ne înălţăm la ceruri, să vedem dacă nu cumva or fi acolo vreunii care să ştie ce este Dumnezeu în esenţa sa. Însă, în cel mai bun caz, dacă s-ar găsi unii care să ştie, n-ar avea nimic în comun cu noi, deoarece deosebirea dintre îngeri şi oameni este prea mare. Dar, numai pentru a şti cu prisosinţă că nu-i este dat nici unei puteri create să cunoască aceasta, îi vom asculta pe îngeri. Cum aşa? Stau ei acolo de vorbă despre esenţa lui Dumnezeu şi o cercetează pornind de la ei înşişi? Nicidecum. Dar ce fac atunci? Preamăresc, se închină, înalţă neîncetat cânturi de laudă şi imnuri mistice cu o adâncă înfricoşare. Şi unii rostesc:

> „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu" (Lc. 2, 14);

iar serafimii:

> „Sfânt, sfânt, sfânt" (Is. 6, 3)

şi îşi pleacă ochii, neavând putere să îndure nici măcar coborârea lui Dumnezeu spre a fi laolaltă cu ei;[24] iar heruvimii:

> „Binecuvântată fie slava Domnului în locul unde sălăşluieşte el" (Iez. 3, 12),

nu în sensul că ar exista un loc în care Dumnezeu ar sălăşlui, nicidecum, ci în sensul în care noi folosim în plan omenesc expresiile „oriunde ar fi" sau „oricum ar fi", pe cât este de chibzuit să vorbim în acest chip despre Dumnezeu. Totuşi, facem acest lucru doar

fiindcă limba de care noi ne folosim este numai omenească.[25]

Ai văzut câtă teamă este acolo sus şi cât orgoliu aici jos? Aceia preamăresc, aceştia caută să iscodească;[26] aceia îşi acoperă ochii, aceştia pun în discuţie posibilitatea de a-şi fixa cu neruşinare privirea asupra slavei negrăite. Cine n-ar ofta, cine nu i-ar deplânge pentru nebunia la care au ajuns şi pentru că sunt lipsiţi cu totul de minte?

Voiam să duc mai departe cuvântul despre cele de mai sus, dar, fiindcă am coborât acum în arena acestor lupte pentru întâia oară, socotesc că vă este de folos să vă mulţumiţi cu cele deja rostite, astfel încât mulţimea celor viitoare de care m-am apropiat a vi le spune să nu vă smulgă în grabă până şi amintirea acestora de acum. În mod sigur, dacă Dumnezeu îngăduie asta, nu o să treacă mult timp până ce ne vom munci iarăşi cu acest subiect. Căci eu de multă vreme mă înfăţişam înaintea voastră gata să vă spun aceste cuvinte, însă amânam să o fac şi dădeam înapoi, pentru că mulţi dintre cei atinşi de boală[27] ne ascultau cu plăcere.

Nevoind să-mi sperii fiara pândită, îmi reţineam limba de la intrarea în aceste lupte pentru ca, după ce ar fi ajuns cu totul în stăpânirea noastră, atunci să pornesc la atac. Dar pentru că prin harul lui Dumnezeu am fost provocat şi strâmtorat de ei să intru în aceste lupte, nu mi-a mai rămas decât să atac la rândul meu plin de încredere şi, pentru aceasta, m-am înarmat cu armele care duc la pieire raţionamentele[28]

„şi toată trufia care se ridică împotriva cunoaşterii lui Dumnezeu" (II Cor. 10, 4 – 5).

M-am încins cu aceste arme nu pentru a-i doborî pe duşmani, ci pentru a-i ridica pe cei căzuți. Căci virtutea acestor arme este chiar aceea de a fi în stare să îi învingă pe cei puşi pe ceartă, iar pe cei care ascultă cu bunăvoință să-i vindece cu multă grijă; nu rănesc, dimpotrivă, vindecă bolile.

Să nu fim, aşadar, cuprinşi de furie împotriva lor, nici să nu ne revărsăm mânia, dimpotrivă, să le vorbim cu îngăduință, deoarece nimic nu este mai puternic decât îngăduința şi blândețea. De aceea şi Pavel a cerut stăruitor să fie urmată o asemenea purtare, spunând:

> „un slujitor al Domnului nu trebuie să se certe, ci să fie bland față de toți" (II Tim. 2, 24).

Nu a spus „numai față de frați", ci „față de toți". Şi iarăşi:

> „Îngăduința voastră să se facă ştiută", nu a spus fraților, ci „tuturor oamenilor" (II Filip. 4, 9).

La ce bun, stă scris, dacă-i iubeşti pe cei ce te iubesc? Dacă prietenia unora te-ar vătăma şi te-ar atrage către împărtăşirea lipsei de evlavie, îndepărtează-te de aceştia, chiar de ți-ar fi prieteni. Iar de-ar fi unul din ochii tăi, scoate-l. Căci este scris:

> „dacă ochiul tău te sminteşte, scoate-l" (Mat. 5, 29),

fără să se aibă în vedere corpul.[29] Cum altfel? Căci dacă se referea la natura corpului, am fi avut de-a face cu o acuzație care îl privea în cele din urmă pe creatorul acestei naturi. De altminteri, nu se impune scoaterea unui ochi, indiferent care dintre ei, căci dacă cineva s-ar fi lipsit de ochiul stâng, tot s-ar fi

găsit în sminteală. Dar tocmai pentru a pricepe că nu despre ochi este cuvântul, a adăugat că-i vorba de ochiul drept, spre a arăta că de ți-ar fi cineva un prieten atât de apropiat pe cât de apropiată ți-e folosirea ochiului drept, să-l alungi chiar şi pe acesta şi să-l desprinzi din legătura de prietenie pe care o are cu tine, dacă s-ar întâmpla să te sminteasca. Într-adevăr, în ce foloseşte să ai un ochi care duce la ruinarea restului corpului?

Aşadar, dacă, aşa cum spuneam, prieteniile avute ne-ar dăuna, să fugim de acestea şi să ne lipsim de ele. În situația în care pe oricare dintre asemenea prieteni nici nu-l ajuți şi capeți în schimb din partea lui numai pagubă, câştigă putința de a rămâne fără pierdere în urma destrămării prieteniei; să fugi de prieteniile acestora, dacă îți sunt dăunătoare. Doar fugi, nu te certa, nici nu purta război. La fel îndeamnă şi Pavel când spune:

„dacă se poate, pe cât stă în puterea voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii" (Rom. 12, 18).

Eşti slujitorul Dumnezeului păcii: al aceluia care, în timp ce alunga demonii şi înfăptuia mii de binefaceri, când îl numiră posedat de diavol nu a trimis foc din cer asupra defăimătorilor lui, nu i-a spulberat, nu le-a mistuit limba lor atât de neruşinată şi de nestiutoare, deşi toate acestea îi stăteau în putere, ci doar a răspuns acuzației, spunând:

„Eu nu am demon, ci îl cinstesc pe cel ce m-a trimis" (In. 8, 49).

Iar când slujitorul arhiereului l-a lovit, ce spune?

„Dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă baţi?" (In. 18, 23).

Stăpânul îngerilor se apără şi dă socoteală unei slugi. Nu e nevoie de cuvântări care să cuprindă o mulţime de cuvinte. Zăboveşte numai asupra acestor vorbe în cugetul tău, meditează la ele fără întrerupere şi rosteşte: „dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă baţi?". Şi ia seama la cel care vorbeşte, în faţa cui vorbeşte şi pricina pentru care vorbeşte, iar vorbele acestea îţi vor deveni un descântec divin nesfârşit, care va putea potoli orice răbufnire a spiritului tău. Ia seama la înălţimea celui jignit, la cât de joasă e condiţia celui care îl jigneşte şi la neasemuirea jignirii. Căci nu numai că l-a insultat, ba încă l-a şi lovit. Şi nu doar l-a lovit, l-a plesnit peste faţă, lovitură mai umilitoare decât oricare alta. Dar, cu toate acestea, le-a suportat pe toate pentru ca tu să ai din belşug de unde învăţa să fii cumpătat. Să nu cugetăm la acele cuvinte numai în clipa de faţă, ci şi de fiecare dată când ne amintim de ele.

Mi-aţi încuviinţat cele pe care le-am rostit, dezvăluiţi-mi, însă, încuviinţarea prin faptele voastre.[30] Atletul se pregăteşte în palestră cu gândul să dezvăluie mai apoi, în timpul luptelor, folosul pregătirii. La fel şi tu, cuprins acum de atenţia acordată ascultării cuvintelor, pe viitor, când mânia se va apropia de tine, dezvăluie câştigul obţinut din ascultare şi rosteşte neîncetat vorba aceasta: „dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă baţi?". Înscrie-ţi vorba aceasta în cugetul tău. Vă reamintesc neîncetat aceste cuvinte pentru ca toate pe care vi le-am spus să vă pătrundă în suflet, pentru

ca amintirea cuvintelor şi folosul acestei amintiri să vă rămână de neşters. Căci dacă avem înscrise aceste cuvinte la temelia cugetului nostru, nici unul dintre noi nu va fi atât de împietrit, aşa lipsit de judecată şi de sensibilitate, încât să se lase vreodată purtat către mânie. În locul oricărui frâu şi al oricărui căpăstru, aceste cuvinte ne vor putea struni limba purtată la mânie dincolo de măsură şi dincolo de cât este îngăduit, ne vor putea potoli cugetul şi ni-l vor călăuzi cu moderaţie, pentru ca pacea[31] să ne locuiască veşnic şi cu desăvârşire.

Fie ca această pace să ne bucure pentru totdeauna, prin harul şi iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă i se cuvine împreună cu Tatăl şi cu Sfântul Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor, Amin.

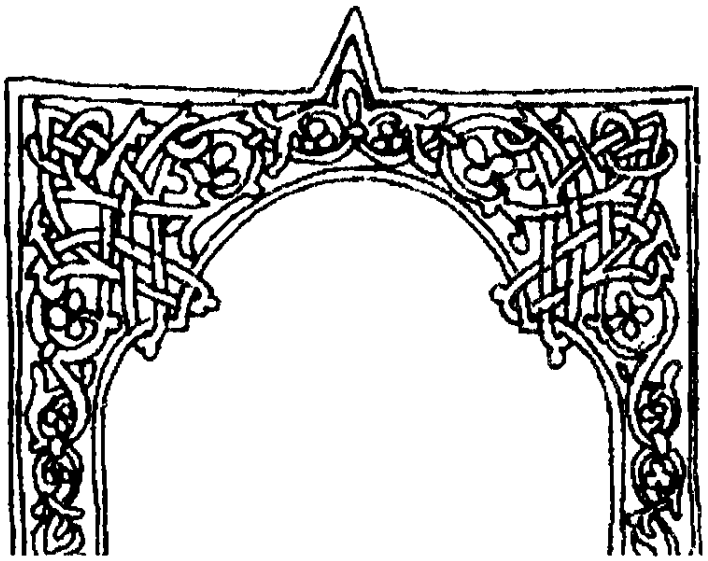

II

A aceluiaşi,
rostită cu multe zile după [întâia] cuvântare contra anomeenilor, după ce între timp a vorbit contra iudeilor, apoi a păstrat tăcerea pe timpul prezenței episcopilor şi după ce a avut loc comemorarea mai multor martiri[32], acum din nou contra anomeenilor în privința necunoaşterii lui Dumnezeu, cuvântarea a doua.

Hai să ne pregătim iarăşi pentru lupta dusă împotriva necredincioşilor anomeeni! Dacă se arată indignaţi că îi numesc necredincioşi, să se îndepărteze de făptuirea necredinţei, iar eu voi da uitării această denumire. Să renunţe la cugetarea lor lipsită de necredinţă, iar eu mă voi lipsi de folosirea unei denumiri atât de ruşinoase. Însă, atât timp cât ei necinstesc credinţa şi se acoperă pe ei înşişi de ocară şi nu intră în pământ de ruşine, pentru ce să se arate nemulţumiţi faţă de noi, ca unii care îi acuzăm prin vorbe de cele pe care ei le fac să se arate limpede prin fapte?

Coborâsem de curând în arena acestor dispute spre a duce lupta, după cum bine vă amintiţi, şi începusem aceste atacuri, când s-au ivit dintr-o dată luptele împotriva iudeilor[33] şi doar nu era chibzuit să ne preocupăm în treacăt de propriile mădulare atinse de boală.[34] Fără îndoială, cuvântările împotriva anomeenilor sunt întotdeauna nimerite. Însă, dacă în acel moment nu i-am fi avut mai întâi în vedere pe acei fraţi ai noştri slăbiţi şi atinşi de boala practicilor iudaice, şi dacă nu i-am fi tras de îndată afară din focul iudaizării, atunci nu ne-ar fi fost de nici un folos să-i mai chemăm când păcatul îi va fi cucerit deja de timpuriu.

După luptele purtate contra acelora s-a ivit iarăşi ceva, anume prezenţa unei mulţimi de părinţi plini

de duh, veniți aici din toate părțile.[35] Când părinții se întâlniră în această mare duhovnicească precum fluviile la revărsare, nu era nici atunci momentul potrivit să ne desfășurăm discursul. Iar după plecarea părinților au sosit una după cealaltă și fără întrerupere zilele de pomenire a martirilor și nu se cuvenea să fie lăsată deoparte elogierea acelor atleți.[36] Vă spun toate acestea și le enumăr cu grijă pentru ca voi să nu vă închipuiți că amânarea luptelor contra anomeenilor ne-a fost cuiva pricinuită de nehotărârea și indiferența noastră.

Acum, așadar, după ce am pus capăt luptelor împotriva iudeilor, s-au întors și părinții în ținuturile lor și am și tras îndeajuns folos din elogierea martirilor, hai să curmăm în timpul ce urmează frământarea așteptării voastre de a ne asculta. Știu bine că în privința unor asemenea discursuri așteptarea mea de a le rosti nu mă frământă mai puțin decât îl frământă pe fiecare dintre voi așteptarea ascultării acestora. Cauza unui asemenea simțământ o reprezintă faptul că, încă de la început, cetatea noastră este iubitoare de Hristos și că i-a fost încredințată această moștenire străveche, aceea ca voi să nu lăsați vreodată să fie pângărite învățăturile credinței.

De unde reiese că este într-adevăr așa? Pe vremea strămoșilor voștri coborâră din Iudeea unii care tulburau învățăturile curate ale credinței apostolice, cerând tăierea împrejur și păzirea Legii lui Moise. Locuitorii de atunci ai cetății voastre nu au răbdat în tăcere această „noutate". Dimpotrivă, asemenea câinilor destoinici în momentul în care văd lupii pe cale să se repeadă asupra turmei și să o răpună, la fel s-au năpustit și ei asupra acelora, gonindu-i de peste tot și alungându-i. Și nu se opriră până ce nu au obținut

trimiterea de către apostoli a învățăturilor destinate întregii lumi, unele prin care să fie înălțat un zid de apărare în fața unui asemenea atac îndreptat împotriva credincioşilor atât de către cei de atunci, cât şi de toți ceilalți care i-au urmat mai apoi (Fapte, 15, 1 – 31).

De unde să începem cuvântarea împotriva anomeenilor? De unde altundeva, dacă nu de la acuzarea lor pentru necredința de care dau dovadă? Câtă vreme toate pe care le creează şi toate acțiunile lor urmăresc strămutarea cugetului celor ce îi ascultă de la credință, cum să fie prea mare acuzația de lipsă a evlaviei? Este într-adevăr aşa, întrucât, când Dumnezeu dezvăluie ceva, trebuie primit cu credință lucrul rostit de El, nicidecum să fie iscodit cu nesăbuință.

Să mă numească şi pe mine necredincios oricare dintre ei o vrea, eu însă nu mă voi mânia. De ce? Fiindcă îmi fac cunoscut tuturor numele prin lucrările mele. Dar ce spun eu „să mă numească necredincios"? Să mă numească şi nebun întru Hristos.[37] Chiar mă voi bucura de acest nume ca de o distincție de glorie, pentru că voi împărtăşi acest nume laolaltă cu Pavel. Căci spune el:

„Suntem nebuni din pricina lui Hristos" (I Cor. 4, 10).

Această nebunie este mai plină de chibzuință decât orice înțelepciune. Cele pe care înțelepciunea lumii nu a avut puterea să le descopere, au fost dobândite prin nebunia întru Hristos; aceasta a risipit întunericul lumii, aceasta a înălțat lumina cunoaşterii. Dar ce este nebunia întru Hristos? Nebunia întru Hristos se iveşte de fiecare dată când potolim turbarea propriilor noastre raționamente stânjenitoare, când ne despovărăm cugetul şi ni-l golim de educația primită în lume pentru ca, în vremea în care avem să primim

învățăturile lui Hristos, să ne găsim cugetul în tihnă şi în neîntinare, spre a ne fi astfel îngăduită ascultarea cuvintelor divine. Când Dumnezeu dezvăluie ceva, lucrul dezvăluit nu trebuie să devină obiectul curiozității, ci se cuvine să fie primit cu credință. Deoarece, în privința unor asemenea lucruri, numai un suflet tare nesăbuit şi aventuros stă să le iscodească cauzele, să pretindă descrieri amănunțite şi să caute aflarea modului în care se ivesc. Şi pe toate acestea voi încerca să le fac clare pornind de la Scripturile înseşi.

Zaharia era un om mare şi minunat, onorat cu demnitatea de arhiereu,[38] fiindu-i încredințată de către Dumnezeu slujirea cea mai înaltă din întregul popor. Acest Zaharia, când intră în Sfânta Sfintelor, în locul sacru pe care, dintre toți oamenii, numai lui îi era îngăduit să-l privească – ia seama că avea o putere egală cu cea a întregii mulțimi laolaltă, căci el singur înălța rugăciuni pentru tot poporul şi aducea împăcarea între Stăpân şi robi; iată, aşadar, ce fel de mijlocitor între Dumnezeu şi oameni era el! – văzu atunci un înger stând înăuntru şi, când vedenia îl copleşi pe om, îngerul a spus:

> „Nu te teme, Zaharia! Rugăciunea ta a fost auzită şi vei da naştere unui fiu" (Luca, 1, 13).

Care să fie legătura logică[39] dintre toate acestea? Se ruga pentru popor, pentru păcătoşi, cerea iertare pentru frații săi întru robie şi îngerul îi spune: „Nu te teme, căci rugăciunea ta a fost auzită" şi îi aduce ca dovadă a ascultării rugăciunii faptul de a i se naşte un copil, Ioan. Şi este întru totul justificat. Căci, dat fiind că el se ruga pentru păcatele poporului, se cuvenea să i se nască un fiu care să strige:

„Iată mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii" (Ioan, 1, 29).

Deci, îngerul avea deplină justificare când spunea: „Rugăciunea ta a fost ascultată şi vei da naştere unui fiu".

Ce se petrecu atunci cu Zaharia? Căci urmărim să arătăm că nu primeşte iertare iscodirea oracolelor divine şi că este necesar să primim aceste revelaţii cu credinţă. Se gândi la vârsta lui, la căruntețea lui, la slăbiciunea trupului său; se gândi la femeia lui stearpă şi nu dădu crezare îngerului. Căută atunci să priceapă modul în care s-ar petrece aşa ceva şi spuse:

„După ce voi cunoaşte aceasta?" (Lc. 1, 18).

„Cum – va fi spus el – se va întâmpla aceasta? Mă ştiu bătrân şi încărunţit cu totul, iar femeia mea stearpă e înaintată în zilele ei. Dacă vârsta nu-i la vremea ei, firea nu-i bună la nimic. Cum să aibă vreo noimă cele făgăduite? Eu, semănătorul, sunt vlăguit; câmpul e sterp". Şi oare nu va părea unora că el este vrednic de iertare, câtă vreme cercetează logica faptelor şi pare să rostească ceva îndreptăţit? Însă lui Dumnezeu nu-i păru vrednic de iertare. Şi este întru totul justificat. Deoarece, când Dumnezeu dezvăluie ceva, nu trebuie să fie construite raţionamente, nici nu trebuie să aibă loc o enumerare a stărilor de fapt existente, şi nici nu trebuie pusă mai înainte constrângerea naturală şi nimic altceva asemenea. Căci puterea dezvăluirii este mai presus decât toate acestea, fără să-i poată sta împotrivă vreun obstacol.

Ce faci, omule? Dumnezeu făgăduieşte, iar tu îţi numeri anii şi pui mai înainte bătrâneţea? Nu cumva o fi mai vârtoasă bătrâneţea decât făgăduinţa lui

Dumnezeu? Ei, bine, să fie atunci natura mai puternică decât creatorul naturii? Nu știi ce lucrări puternice sunt înfăptuite de cuvintele sale?[40] Cuvântul lui așternu cerul; cuvântul lui a pus în loc temelia lumii; cuvântul lui i-a creat pe îngeri, iar tu ești cuprins de îndoială în privința unei nașteri? Din această pricină se mânie îngerul și nu-l iertă pe Zaharia, chiar dacă acesta era preot. Căci, acela care deținea o demnitate mai mare decât a celorlalți trebuia să le fie superior celorlalți și în credință. În ce fel a fost pedepsit? „Iată vei fi mut și nu vei putea să vorbești" Limba ta, aceasta a vrut să spună, cea care a slujit necredinței cuvintelor tale, chiar aceasta va fi cea care va primi pedeapsa pentru necredință. „Iată vei fi mut și nu vei putea să vorbești până în ziua când vor fi acestea". Ia aminte la iubirea de oameni a Domnului. „Nu crezi în mine – a spus el – primește acum pedeapsa, iar când vei primi o dovadă din partea faptelor, atunci îmi opresc mânia. Când vei pricepe că ai fost urgisit pe drept, atunci te voi scăpa de pedeapsă".

Să audă și anomeenii cum se mânie Dumnezeu pe cel care îl iscodește! Iar dacă acela a fost pedepsit pentru că nu s-a încrezut în nașterea pământească, cum vei scăpa de pedeapsă tu, cel care faci din nașterea de sus cea nepătrunsă un obiect al iscodirilor tale?[41] Răspunde-mi! Acela nu a afirmat nimic, a voit numai să priceapă și n-a găsit iertare. Iar tu, care afirmi răspicat că deții cunoașterea celor pe care nimeni nu le poate contempla sau înțelege (*akatalepta*), ce scuză vei avea? Va exista pedeapsă pe care să n-o atragi împotriva ta?

Dar, pentru cuvintele cuvenite în privința nașterii vom aștepta cu răbdare momentele potrivite. Până atunci, însă, să urmăm calea către tema de mai înainte,

să revenim la cele pe care le-am abandonat deunăzi, pentru a purcede la smulgerea rădăcinii, maica tuturor relelor şi cea de la care pornind li s-au dezvoltat asemenea învăţături. Care este, aşadar, rădăcina tuturor relelor? Credeţi-mă, mă cuprinde înfiorarea la gândul că o voi divulga. Mi-e teamă ca prin limbă să dau la iveală obiectele de care aceia se îngrijesc fără încetare în cugetul lor. Care este, prin urmare, rădăcina acestor rele? Aceea că un om a îndrăznit să spună că îl cunoaşte pe Dumnezeu întocmai cum Dumnezeu se cunoaşte pe sine însuşi. Mai este nevoie de o respingere în cazul unor asemenea cuvinte, mai este nevoie de o demonstraţie? Nu este suficientă numai rostirea cuvintelor spre a dovedi întreaga lor lipsă de evlavie? Căci aceste cuvinte sunt curată nebunie, o sminteală fără putinţă de iertare, un chip mai nou al lipsei de evlavie. Nimeni nu a îndrăznit vreodată ca un asemenea lucru să-i treacă prin minte, nici să pronunţe cu limba aşa ceva.

Pricepe, nefericitule şi suferindule, cine eşti tu şi cine este cel pe care îl supui curiozităţii tale; tu, om fiind, îl iscodeşti pe Dumnezeu? Chiar numai cele două nume sunt de ajuns spre a arăta lipsa de măsură a nebuniei, câtă vreme omul este pulbere şi cenuşă (Fac. 18, 27), carne şi sânge (Mat. 16, 17), iarbă şi floare a câmpului (Is. 40, 6), umbră (I Cron., 29, 15), fum (Ps.101, 4) şi deşertăciune (Ps. 38, 5), dacă nu cumva există ceva mai slab şi mai lipsit de valoare decât aceste lucruri cu care este asemuit. Să nu socotiţi că cele rostite reprezintă o acuzaţie împotriva naturii. De altfel, nu eu spun acestea, profeţii sunt cei care le-au cugetat[42] fără să necinstească specia noastră, ci spre a domoli răbufnirea orgolioasă a celor lipsiţi de minte; fără să dispreţuiască natura noastră, ci spre

a coborî mândria celor cuprinşi de nebunie. Căci, în situaţia în care, în ciuda existenţei acelor cuvinte menţionate, atât de numeroase şi atât de puternice, s-au arătat totuşi unii care au întrecut lăudăroşenia diavolului, dacă n-ar fi fost rostit nici un asemenea cuvânt, spre care culme a orgoliului nu s-ar fi năpustit? Îmi poţi spune? Au leacul la îndemână şi ei încă sunt cuprinşi de aprindere.[43] Cât de tare s-ar fi aprins orgoliul lor, dacă aceia nu ar fi dezvăluit cuvinte atât de numeroase şi atât de puternice despre natura omenească? Ascultă, aşadar, ce spune despre el însuşi dreptul patriarh[44]:

„iar eu sunt pulbere şi cenuşă" (Gen. 18, 27).

Vorbea cu Dumnezeu şi această libertate de a-i vorbi nu îi stârnea orgoliul, ba dimpotrivă, deţinerea acestei libertăţi îl determina să păstreze măsura. Iar aceştia, care nu preţuiesc nici cât umbra aceluia, se socotesc mai mari decât îngerii înşişi. Iată dovada faptului că ating culmea nebuniei!

Să-mi spui dacă dumnezeul pe care îl ai ca obiect al cercetării tale iscoditoare este cel fără de început, cel neschimbător, cel fără de trup, cel nesupus distrugerii, cel atotprezent, cel ce este deasupra tuturor şi cel care este mai presus de întreaga creaţie. Ascultă ce cugetă profeţii despre El şi umple-te de teamă:

„Cel ce aruncă ochii spre pământ şi îl face pe el de se cutremură" (Ps. 103, 32).

Priveşte numai şi zguduie marele şi puternicul pământ.

„Cel ce se atinge de munţi şi fumegă (Ps. 103, 32)

[şi iarăşi:]

... El zguduie pământul din temelia lui, aşa încât stâlpii lui se clatină (Iov, 9, 6)".

El ameninţă marea şi o seacă (cf. Is. 51, 10).

„El spune adâncului: Vei deveni pustiu" (Is. 44, 27).

[şi în altă parte:]

„Marea a văzut şi a fugit, Iordanul s-a întors înapoi. Munţii au săltat ca berbecii şi dealurile ca mieii oilor" (Ps. 113, 3-4).

Întreaga făptură este zguduită, se teme, tremură de spaimă; numai aceştia îşi arată orgoliul sfidător, privesc de sus, îşi disprețuiesc propria lor mântuire – aceasta, pentru a nu mai aminti de disprețul față de Domnul tuturor lucrurilor.

Mai înainte căutam să-i învățăm pornind de la exemplul puterilor de sus, al îngerilor, al arhanghelilor, al heruvimilor şi al serafimilor. De data aceasta, pornim de la făptura fără simțire şi ei tot nu se lasă mişcați. Vezi cât de frumos este cerul acesta, cât de mare, cum este el încununat cu un cor al feluritelor stele? De câtă vreme durează? Se menține în ființă de cinci mii de ani şi mai bine, şi timpul îndelungat nu l-a îmbătrânit. După cum un trup tânăr şi în deplină putere îşi are vârsta de înflorire, în care se află în deplină creştere şi în toată vigoarea, întocmai este şi cerul, care şi-a păstrat frumusețea ce i-a fost încredințată încă de la origine şi trecerea timpului nu l-a făcut deloc mai slab. Iar acest cer plin de frumusețe, mare, strălucitor, stabil, durabil şi care ființează de atât timp a fost făcut de către Dumnezeu însuşi cu o uşurință asemănătoare celei cu care cineva îşi construieşte în joacă o colibă, a fost făcut de către cel pe

care tu îl ai ca obiect al curiozității, și pe care îl cobori spre a-l circumscrie propriilor tale raționamente. Acest lucru a fost pus în lumină și de Isaia când spunea:

> „Cel care așază cerul ca o boltă și îl întinde ca pe un cort deasupra pământului" (Is. 40, 22).

Vrei să privești și pământul? Și pe acesta l-a făcut ca și cum n-ar fi făcut nimic. Căci despre cer Isaia spune: „Cel care așază cerul ca o boltă și îl întinde ca pe un cort deasupra pământului", iar despre pământ:

> „Cel care cuprinde cercul pământului, cel care a făcut pământul ca și cum n-ar fi făcut nimic".
> (Isaia, 40, 22-23),

pământul cel atât de mare și de întins.

Gândește-te la cât de mare este întinderea munților, la mulțimea neamurilor omenești, la înălțimea și mulțimea plantelor, la numărul cetăților și la mărimea construcțiilor, la cât de numeroasă este mulțimea de patrupede, de fiare sălbatice și târâtoare de tot felul pe care le poartă pământul pe suprafața sa! Dar, pe cât este acesta de întins și de mare, pe atât a fost și ușurința cu care l-a făcut, astfel încât profetul, fără să poată găsi o comparație pentru o asemenea ușurință, spune că a făcut pământul „ca și cum nu ar fi făcut nimic".

Câtă vreme nu erau suficiente măreția și frumusețea celor văzute spre a înțelege puterea Creatorului, căci sunt în mare măsură inferioare măreției și puterii întregi a celui ce le-a făcut, profeții găsiră un alt mod prin care să fie în stare, după puterea lor, să ne dea mai mult de înțeles despre puterea lui Dumnezeu. Care este acest mod? Este acela datorită căruia nu au înfățișat numai măreția lucrurilor create, ci au vorbit

şi despre modul în care s-a petrecut actul creaţiei, pentru ca din aceste două perspective, pornind şi de la măreţia lucrurilor create şi de la uşurinţa actului creaţiei, noi să putem dobândi o idee ceva mai potrivită, atât cât stă în puterea noastră, despre puterea lui Dumnezeu. Aşadar, nu cerceta numai măreţia celor create, ci şi uşurinţa făcătorului lor.

Iar lucrul acesta nu este dezvăluit numai în privinţa pământului, ci şi în privinţa naturii oamenilor. Căci profetul spune cândva:

> „cel care cuprinde cercul pământului şi pe locuitorii acestuia ca pe nişte lăcuste" (Is. 40, 22)

şi tot atunci:

> „toate neamurile sunt înaintea sa precum picăturile care se scurg dintr-un vas" (Is. 40, 15).

Să nu treci cu uşurinţă peste acest cuvânt, ci, în chip temeinic, desfăşoară şi cercetează înţelesul celor spuse. Fă socoteala tuturor neamurilor: sirieni, cilicieni, capadocieni, bitinieni, locuitorii din preajma Pontului Euxin, din Tracia, din Macedonia, din întreaga Eladă, cei de pe insule, din Italia, cei din afara lumii cunoscute nouă, cei de pe insulele britanice, sarmaţii, hinduşii, locuitorii de pe teritoriul Persiei şi toate celelalte neamuri şi triburi cărora nu le cunoaştem nici măcar numele. Să-mi spui în care parte a unei asemenea picături te regăseşti tu, cel ce îl iscodeşte pe acel Dumnezeu pentru care „toate neamurile sunt precum picăturile care se scurg dintr-un vas"?

Dar la ce bun să se vorbească despre cer, pământ, despre mare şi despre natura oamenilor? Să ne înălţăm prin cuvântul nostru deasupra cerului şi să ne îndreptăm către îngeri. Cunoaşteţi, fără îndoială, că

fie şi numai unul dintre îngeri egalează în demnitate întreaga creaţie văzută, ba încă o şi întrece cu mult. Câtă vreme lumea întreagă nu este vrednică de omul drept, după cum spune Pavel:

„ei, de care lumea aceasta nu era vrednică"
(Ev., 11, 38),

cu atât mai mult nu ar putea deveni vreodată vrednică de un înger, fiindcă îngerii au o demnitate cu mult mai mare decât cea a drepţilor. Dar, cu toate că în înalt sunt zeci şi zeci de mii de îngeri, mii şi mii de arhangheli, tronuri, domnii, începătorii şi stăpânii, popoare nesfârşite de puteri fără de trup şi cete nenumărate, El le-a creat pe toate aceste puteri[45] cu o asemenea uşurinţă, astfel încât nici un cuvânt nu ar fi în stare să o înfăţişeze. I-a fost îndeajuns să le voiască pe acestea toate şi, după cum voinţa nu ne solicită nici un efort, nici lui nu i-a solicitat vreun efort crearea unor puteri atât de mari şi atât de numeroase. Acesta este lucrul pe care l-a dezvăluit profetul când spunea:

„Toate câte a vrut a făcut în cer şi pe pământ"
(Ps. 134, 6).

Nu vezi cum a fost de ajuns singură voinţa lui nu numai pentru crearea celor de pe pământ, ci şi pentru crearea puterilor de sus?

Auzind, aşadar, toate acestea, nu îţi vine să-ţi plângi de milă – răspunde-mi! – nu îţi vine să intri în pământ de ruşine că ai ajuns la o nebunie atât de mare, astfel încât pe acela pe care se cuvenea numai să-l slăveşti şi să i te închini, tu l-ai iscodit ca pe unul din lucrurile cele mai lipsite de însemnătate, mânat de plăcerea de a purta controverse şi stăpânit de

curiozitate? De aceea şi Pavel, ca unul care era plin de multă înţelepciune, privind laolaltă măreţia neasemuită a lui Dumnezeu şi josnicia naturii omeneşti, se supără pe iscoditorii lucrărilor sale şi, mânios, rosti necruţător:

> „Dar, omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?" (Rom., 9, 20).

Cine eşti? Ia seama mai înainte la natura ta: nu este cu putinţă să găseşti vreun nume care să-ţi exprime nimicnicia.

Dar, ai să spui: „Om fiind, sunt înălţat prin darul libertăţii". Nu ai fost înălţat, însă, pentru a-ţi folosi libertatea lansându-te în controverse, ci pentru a profita de această cinstire prin ascultarea celui care ţi-a acordat-o. Dumnezeu nu ţi-a acordat această cinstire ca tu să-l înfrunţi, ci să-l preamăreşti. Îl înfruntă, într-adevăr, acela care îi iscodeşte esenţa. Dacă faptul de a nu-i iscodi făgăduinţele înseamnă a-l preamări, răstălmăcirea şi iscodirea nu numai a lucrurilor dezvăluite, ci chiar şi a celui care le dezvăluie, înseamnă a-l necinsti. Ca mărturie că faptul de a nu-i iscodi făgăduinţele înseamnă a-l preamări, ascultă-l pe Apostolul Pavel când vorbeşte despre Avraam, despre ascultarea de care dădea dovadă şi despre credinţa lui deplină:

> „Şi neslăbind în credinţă, nu s-a uitat la trupul său amorţit şi nici la amorţirea pântecelui Sarrei; şi nu s-a îndoit, prin necredinţă, de făgăduinţa lui Dumnezeu, ci s-a întărit în credinţă" (Rom. 4, 19-20).

Vrea să spună că natura şi vârsta îl duceau la deznădejde, iar credinţa îi îngăduia să aibă fericite nădejdi.

„Ci s-a întărit în credință, dând slavă lui Dumnezeu şi fiind încredințat că ceea ce i-a făgăduit are putere să şi facă" (Rom. 4, 20-21).

Vezi cum este el încredințat în privința celor pe care le dezvăluie Dumnezeu îi dă slavă lui Dumnezeu? Aşadar, dacă cel care dă slavă lui Dumnezeu este acela care crede în el, cel care nu crede în el îşi atrage asupra capului său necinstirea adusă lui Dumnezeu.

„Tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?" Apoi, dorind să arate distanța care există între om şi Dumnezeu, nu trebuia să arate în mod precis cât de mare este, ci numai să ofere o comparație care să ne ducă cu gândul la o deosebire cu mult mai mare. Ce spune anume?

„Oare făptura va zice celui ce a făcut-o: De ce m-ai făcut aşa? Sau nu are olarul putere peste lutul lui ca din aceeaşi frământătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?"
(Rom., 9, 20-21).

Ce mai răspunzi acum? Se cuvine să te supui lui Dumnezeu precum o face lutul față de olar? Da, spune Pavel, pentru că deosebirea dintre om şi Dumnezeu este tot atât de mare precum cea dintre lut şi olar. Ba încă nici nu este atât, ci cu mult mai mare. Aceasta, deoarece lutul şi olarul au o unică substanță, după cum se spune şi în *Cartea lui Iov*:

„Nu îi iau în seamă pe cei care locuiesc în case de lut, din acelaşi lut din care noi înşine ne tragem obârşia" (Iov, 4, 19).

Iar dacă omul se arată superior şi mai frumos decât lutul, diferența nu provine dintr-o deosebire de natură,

ci din înțelepciunea meșteșugarului, fiindcă altminteri nu te deosebești cu nimic față de lut. Dacă nu crezi, să te convingă atunci raclele și urnele funerare; vei afla în preajma mormintelor strămoșilor dispăruți că așa stau lucrurile. Așadar, pe când între lut și olar nu există vreo deosebire, între Dumnezeu și om deosebirea de substanță este atât de mare, încât nici un cuvânt nu o poate exprima și nici un gând nu o poate cuprinde spre a-i socoti măsura. După cum lutul se supune în mâinile olarului, oricât l-ar întinde acela și l-ar frământa, la fel și tu, precum lutul, să rămâi fără grai când Dumnezeu voiește să facă o lucrare! Pavel nu a spus acestea urmărind să ne curme libertatea – cum să fie așa? – nici din desconsiderație față de liberul nostru arbitru, ci pentru a nărui și mai tare orgoliul nostru.

Dacă vrei, să cercetăm și acest aspect. Oare ce doreau aceia să priceapă, iar Pavel le-a închis gura fără cruțare? Să fi fost vorba de iscodirea esenței? Nicidecum, fiindcă nimeni nu a dorit vreodată așa ceva, ci căutau să cunoască ceva mult mai neînsemnat, lucrările lui Dumnezeu. De ce este unul pedepsit, iar altul miluit; de ce nu îi sunt date unuia pedepse, câtă vreme acela este plin de rele; de ce a fost iertat unul, iar altul nu. Aceste lucruri și altele asemenea căutau să cunoască. De unde reiese așa ceva? Din cuvintele spuse mai înainte de către Pavel:

> „Deci, dar, Dumnezeu pe cine voiește miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește. Îmi vei zice, deci: De ce mai dojenește? Căci voinței lui cine i-a stat împotrivă?" Apoi, adăugă: „Dar, omule, tu cine ești care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?"
>
> (Rom. 9, 18-20).

Aşadar, Pavel le închide gura celor care căutau să răstălmăcească lucrările lui Dumnezeu. Câtă vreme el nu le îngăduie nici aceasta, tu, răstălmăcitor al înseşi esenţei preafericite care înfăptuieşte toate lucrurile, nu socoteşti că eşti vrednic de atacuri înmiit de puternice? Şi cum să nu fie vorba de culmea nebuniei? Ascultă-l pe profet, ori mai bine spus, ascultă-l pe Dumnezeu care grăieşte prin acesta:

> „dacă Eu sunt Părinte, unde este cinstea ce trebuie să-mi daţi? Şi dacă sunt Stăpân, unde este teama de mine?" (Mal., 1, 6.).

Cel care se teme nu răstălmăceşte, ci face o plecăciune de închinare, nu iscodeşte, ci binecuvântează şi preamăreşte.

Te învaţă acestea atât puterile de sus, cât şi preafericitul Pavel. Iar Pavel nu reproşează altora decât lucruri pe care el însuşi nu le împărtăşeşte. Ascultă, bunăoară, ce le spune filipenilor, dezvăluind că el nu deţine decât o cunoaştere parţială, la fel ca atunci când le-a scris corintenilor afirmând „în parte cunoaştem" şi nu încă pe deplin; acum rosteşte:

> „Fraţilor, eu nu socotesc despre mine că am ajuns să înţeleg" (Fil., 3, 13).

Există vreun glas mai răspicat decât acesta? Acest glas dă strigare mai răsunător decât trâmbiţa, învăţând lumea întreagă să se mulţumească şi să fie satisfăcută de măsura cunoaşterii dată nouă, şi să nu creadă că acum înţelege totul.

Îmi spui şi mie ce vrei să mă faci să înţeleg? Îl ai pe Hristos care grăieşte în tine însuţi şi rosteşti: „eu nu socotesc despre mine că am ajuns să înţeleg". Am zis lucrul acesta, spune el, tocmai pentru că îl am pe

Hristos care grăieşte în mine; el însuşi m-a învăţat acestea. Prin urmare, aceştia, dacă nu ar fi fost lipsiţi cu totul de acel Duh care dă strigare, şi dacă nu şi-ar fi îndepărtat din suflet lucrarea lui, nu ar mai fi socotit că ei sunt aceia care deţin cunoaşterea întregului, câtă vreme Pavel a rostit: „nu socotesc despre mine că am ajuns să înţeleg".

Şi unde apare limpede, să ne spună chiar Pavel, că vorbeşte despre cunoaştere şi despre învăţături, nu despre modul de viaţă şi despre conduita morală, adică, ca şi cum ar fi vrut să spună „mă socotesc nedesăvârşit în privinţa vieţii pe care o duc şi în privinţa conduitei morale"? Acest lucru l-a arătat cel mai clar când a spus:

> „Lupta cea bună m-am luptat, călătoria am săvârşit, credinţa am păzit. De acum mi s-a gătit cununa dreptăţii" (II Tim. 4, 7-8).

Unul care este sigur că a primit coroana şi că a săvârşit călătoria nu ar mai fi spus: „nu socotesc despre mine că am ajuns să înţeleg". De altminteri, cele care trebuie făcute şi cele care nu trebuie făcute nu sunt ascunse nici unuia dintre oameni, ci le sunt tuturor clare şi lesne de recunoscut, barbarilor şi perşilor şi întregului neam omenesc.[46]

Pentru a face mai limpede ceea ce spun, voi aşeza cuvântul citat în locul din care a fost desprins. După ce a spus:

> „Păziţi-vă de câini! Păziţi-vă de lucrătorii cei răi!" (Fil. 3, 2)

şi multe alte acuzaţii la adresa celor care introduceau fără cuviinţă învăţături iudaice, Pavel a adăugat: „cele ce îmi erau mie câştig, acestea le-am socotit pentru

Hristos pagubă. Ba mai mult: eu pe toate le socotesc că sunt pagubă, astfel încât să nu mă aflu având dreptatea cea din Lege, ci dreptatea cea de la Dumnezeu, cea prin credința în Iisus Hristos" (cf. Fil. 3, 7-9). Apoi, precizează despre ce fel de credință e vorba:

„ca să-l cunosc pe el şi puterea învierii lui şi să fiu primit părtaş la patimile lui" (Fil. 3, 10).

Ce înseamnă „puterea învierii lui"? Pavel a vrut să spună că a fost dezvăluit un nou mod de înviere. Căci, în mai multe rânduri, au înviat mulți morți şi înaintea lui[47], însă nici unul în felul acesta. Toți ceilalți, după ce au înviat, s-au întors iarăşi în pământ şi, eliberați de tirania morții într-un moment anumit, au fost mânați din nou sub domnia acesteia. În schimb, trupul domnesc înviat nu s-a întors în pământ, ci s-a înălțat la cer şi a distrus întreaga tiranie a morții şi împreună cu el a înviat laolaltă lumea întreagă, iar el s-a aşezat pe tronul împărătesc.

Aşadar, având-le pe toate acestea în minte şi dezvăluind faptul că asemenea lucruri minunate atât de mari nu vor putea fi exprimate printr-un raționament, ci numai credința poate să ne învețe despre ele şi să le facă desluşite, Pavel rostea despre credință: „să cunosc puterea învierii lui". Iar dacă simplul fapt de a învia nu poate fi exprimat printr- un raționament – căci reprezintă un lucru mai presus de natura omenească şi în afara desfăşurării obişnuite a faptelor –, ce fel de raționament va putea exprima o asemenea înviere care se deosebeşte de toate celelalte? Nu există nici unul care să poată aşa ceva, ci avem nevoie numai de credință, dacă avem de gând să ne convingem că un trup mort şi apoi înviat a ajuns la o viață fără de moarte, una care nu

are nici hotar, nici sfârşit. Aşa cum a arătat Pavel şi în altă parte, rostind:

„Hristos, înviat din morţi, nu mai moare. Moartea nu mai are stăpânire asupra lui" (Rom. 6, 9).

Vedem cum minunea este îndoită: o dată este faptul învierii ca atare, iar apoi este faptul unei asemenea învieri. Iar dacă nu este cu putinţă să aflăm ce este învierea în urma unor raţionamente, cu atât mai puţin nu vom afla în acest fel ce este naşterea cea de sus.

Vorbind despre aceste lucruri, Pavel a amintit şi despre cruce şi patimă, punându-le şi pe acelea sub puterea credinţei. Apoi, după ce cuvântul a fost pus în mişcare de toate acestea, mergând mai departe a spus: „Fraţilor, eu nu socotesc despre mine că am ajuns să înţeleg".[48] Nu spune: „eu nu socotesc despre mine însumi că am ajuns să ştiu ceva", ci „am ajuns să înţeleg". Nu a mărturisit despre sine nici că se află în totală neştiinţă, nici că deţine o cunoaştere deplină. Căci a spune: „nu socotesc că am ajuns să înţeleg" indică faptul că cineva s-a aflat pe drum până atunci, iar acum merge şi înaintează mai departe, dar nu a ajuns încă la capătul drumului.

La aceasta îi îndeamnă şi pe ceilalţi când vorbeşte astfel:

„Câţi suntem desăvârşiţi, aceasta să gândim; şi dacă gândiţi ceva în alt fel, Dumnezeu vă va descoperi şi aceea" (Fil., 3, 15).

Nu vă va învăţa raţionamentul, ne spune Pavel, ci vă va dezvălui Dumnezeu. Vezi cum acest cuvânt nu se referă la modul de viaţă şi la conduita morală, ci la învăţături şi credinţă? Fiindcă nu este nevoie de o revelaţie pentru a adopta o anumită conduită morală

şi pentru a duce un mod de viaţă oarecare, ci este nevoie de învăţături şi de cunoaştere. A arătat acelaşi lucru şi altădată, când spunea:

„Iar dacă i se pare cuiva că cunoaşte ceva, încă nu a cunoscut nimic" (I Cor. 8, 2).

Nu a spus, însă, numai „nu a cunoscut nimic", ci a adăugat şi „după cum trebuie să cunoască", deoarece el deţine o oarecare cunoaştere, dar nu una temeinică şi nici desăvârşită.

Şi pentru a pricepe că acest lucru este adevărat, să nu vorbim despre cele de sus, ci, dacă vrei, să ne mânăm cuvântul în jos, către creaţia văzută. Vezi acest cer? Ştim că poartă chipul unei bolţi, dar chiar şi acest lucru nu îl învăţăm pornind de la raţionamentele noastre, ci din dumnezeiasca Scriptură. Mai ştim şi că înconjoară întreg pământul, fiindcă am auzit acest lucru tot de acolo. În schimb, ne este necunoscut care este substanţa cerului. Dacă se găseşte vreunul care şi-ar susţine cu vehemenţă ideile şi ar fi gata de ceartă, să spună care este esenţa cerului; este cumva gheaţă solidificată? este cumva un nor comasat? este un aer mai dens? Nimeni nu ar fi în stare să afirme ceva cu precizie.

Mai aveţi nevoie acum de o altă dovadă pentru a vă da seama de nebunia celor care susţin că îl cunosc pe Dumnezeu? Nu eşti în stare să spui care este natura cerului pe care îl vezi zi de zi şi pretinzi că ştii cu precizie care este esenţa Dumnezeului nevăzut? Şi cine este atât de lipsit de luciditate, astfel încât să nu recunoască nebunia fără margini a celor care susţin aşa ceva?

Din această pricină, vă îndemn pe voi toţi să încercaţi pe cât puteţi să-i vindecaţi ca pe unii atinşi de

boala nebuniei şi ca pe unii ce şi-au pierdut judecata, (vorbindu-le cu blândeţe şi îngăduinţă.[49]) Căci învăţătura aceasta li s-a născut din pierderea minţii şi din rana sângerândă a cugetului lor. Rănile inflamate nu suportă să fie tratate cu mâna şi nici nu îndură o atingere brutală. De aceea, medicii înţelepţi şterg rănile de acest fel cu un burete foarte fin. Câtă vreme şi aceştia poartă în suflet o rană inflamată, la fel cum se toarnă peste rană o apă curată şi binefăcătoare cu un burete fin, la fel şi noi, revărsându-ne asupra lor toate cuvintele noastre, să încercăm să ne îngrijim de rana acestora şi să-i curăţim cu totul de inflamarea orgoliului lor.

Frate iubit, chiar dacă te-ar jigni, dacă te-ar lovi cu piciorul, dacă te-ar scuipa şi orice altceva de ţi-ar face, tu nu înceta să le porţi de grijă. Cei care se îngrijesc de un om lovit de nebunie au de îndurat multe asemenea porniri. Dar, cu toate acestea, ei bine, nu trebuie să încetezi a-i îngriji; dimpotrivă, este motivul pentru care trebuie în şi mai mare măsură să-i compătimeşti şi să le deplângi soarta, fiindcă aceste porniri sunt semnele suferinţei lor.

Rostesc aceste cuvinte pentru cei mai tari dintre voi, pentru cei care nu pot fi influenţaţi şi pentru cei puternici, adică pentru toţi cei care nu pot fi păgubiţi de pe urma prezenţei lor. Dar, dacă se întâmplă să fie vreunul mai slab, să fugă din tovărăşia lor şi să se ferească de a intra în vorbă cu ei, ca nu cumva, sub pretextul prieteniei, să se nască pricina lipsei de evlavie. La fel face şi Pavel; el însuşi se amestecă cu cei bolnavi şi spune:

„cu iudeii am fost ca un iudeu, cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără lege"
(I Cor. 9, 20-21),

---

iar pe ucenici şi pe cei ce se arătau a fi mai slabi îi alungă din calea acelora, sfătuindu-i şi învăţându-i astfel:

„Tovărăşiile rele strică obiceiurile bune"
(I Cor. 15, 33)

şi iarăşi:

„Ieşiţi din mijlocul lor şi vă osebiţi, zice Domnul"
(II Cor. 6, 17).

Dacă medicul ajunge la bolnav îi este adesea de folos atât bolnavului, cât şi medicului însuşi. În schimb, dacă unul mai slab stă laolaltă cu cei bolnavi, îi este dăunător şi lui însuşi, şi celui suferind; căci nici aceluia nu îi va putea fi de vreun folos, iar el însuşi îşi va lua mult rău asupra sa de pe urma bolii. Şi după cum cei care îi privesc pe suferinzii cu ochii pătimesc, fiind atinşi întrucâtva de acea boală, la fel se petrece şi cu cei care îndură tovărăşia acestor blasfemiatori – dacă sunt mai slabi îşi atrag asupra lor o mare parte din lipsa de evlavie.

Aşadar, spre a nu pătimi noi înşine relele cele mai mari, să fugim de tovărăşiile lor, rămânând numai a-l ruga şi a-l implora pe Dumnezeul iubitor de oameni, cel care doreşte ca toţi oamenii să se mântuiască şi să ajungă la cunoaşterea adevărului, să-l rugăm să îi izbăvească de eroare şi de cursa diavolului, întorcându-i către lumina cunoaşterii, către Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos împreună cu de viaţă dătătorul şi preasfântul Duh, căruia să-i fie slava şi puterea, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

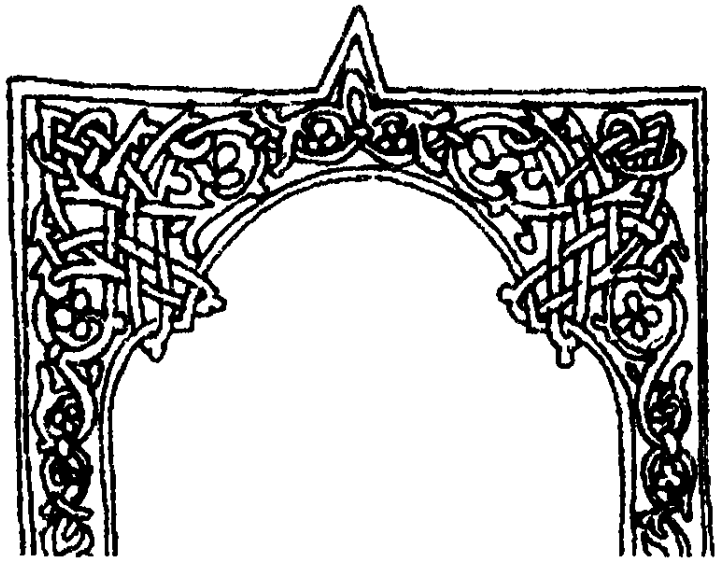

III

A aceluiaşi,
despre necunoaşterea lui Dumnezeu şi despre faptul că serafimii nu pot suporta nici măcar coborârea lui Dumnezeu către ei, cuvântarea a treia.

Țăranii harnici, când văd un copac sălbatic lipsit de roade, care le îngreunează munca şi dăunează plantelor cultivate din pricina rădăcinilor puternice şi a desimii umbrei, se grăbesc foarte tare să-l doboare. Deseori se întâmplă să se pornească vântul şi să se alăture lor la tăierea copacului: năpustindu-se asupra frunzişului copacului şi zguduindu-l cu multă putere, frânge copacul întreg şi îl culcă la pământ, scutindu-i în acest fel de multă trudă. Cum şi noi urmărim să doborâm un copac îndărătnic şi sălbatic, erezia anomeenilor, să îl rugăm pe Dumnezeu să ne trimită harul Duhului său, pentru ca un vânt, de orice fel ar fi acesta, să se năpustească şi să smulgă erezia din rădăcină, scutindu-ne astfel de multă trudă.

Deseori, îndată ce pământul este lăsat în paragină şi încetează să mai fie folosit de mâinile agricultorilor, este năpădit de buruieni, mărăcini şi de copaci sălbatici care cresc singuri. În acelaşi chip este pustiit şi sufletul anomeenilor, câtă vreme nu este cultivat de cercetarea Scripturilor, ci pornind de la sine s-a lăsat pe el însuşi să fie năpădit de această erezie potrivnică şi sălbatică. Fiindcă acest copac nu a fost sădit de Pavel, nu a fost udat de Apollo[50], nu l-a făcut Dumnezeu să crească, ci a fost sădit de curiozitatea necuvenită a raționamentelor, a fost udat de revărsările

unui orgoliu lipsit de raţiune şi a crescut din dorinţa de a căpăta mărire.

Avem nevoie de flacăra Duhului pentru a reuşi nu numai să smulgem această rădăcină a răului, ci şi spre a o mistui în foc. Îl vom chema, aşadar, pe Dumnezeul hulit de ei şi lăudat de noi şi îl vom ruga să ne călăuzească pe mai departe limba în cursa ei şi să ne deschidă cugetul către o înţelegere mai clară a celor rostite.

Fiindcă întreaga noastră trudă este menită pentru el şi pentru preamărirea lui, mai degrabă decât pentru mântuirea noastră. Nimeni nu va putea, necinstindu-L pe Dumnezeu, să-L păgubească cu ceva şi nimeni nu va putea, lăudându-L, să-L facă să apară mai strălucitor. De altminteri, cât priveşte slava ce îi este proprie, el rămâne pentru veşnicie neschimbat, fără ca laudele noastre să-l facă să sporească sau ca blasfemiile să-l micşoreze. Oamenii care îl preamăresc potrivit cu vrednicia sa, sau mai bine spus după cât le stă lor în putere să îl preamărească – căci vrednicia sa nicicând nu va putea fi preamărită îndeajuns –, obţin folos din lauda pe care o aduc. În schimb, cei ce îl hulesc şi disprețuiesc îşi pun în primejdie propria lor mântuire.

Hulitorii de Dumnezeu sunt aceia despre care cineva a spus:

> „Cel care aruncă o piatră în sus, în capul lui a aruncat-o" (Sir. 27, 25).

Cel care aruncă o piatră în sus nu va putea să despice bolta cerească, nici măcar să o atingă, dimpotrivă, piatra rămasă în aer îl va izbi în creştetul capului pe însuşi aruncătorul ei. La fel se întâmplă şi cu cel care huleşte acea Fiinţă preafericită, aceea

pe care nimic nu ar putea-o păgubi, fiind cu mult prea mare şi prea înaltă, încât să mai poată primi vreo lovitură: el ascute sabia care îi va pătrunde în suflet, ca urmare a nerecunoştinţei arătate faţă de binefăcătorul său.

Să-l chemăm, aşadar, pe Dumnezeul de negrăit, cel care nu poate fi gândit, nici văzut şi nici înţeles; pe cel care înfrânge puterea limbii omeneşti, cel care este dincolo de înţelegerea cugetului muritor, pe cel nedezvăluit îngerilor, cel pe care serafimii nu îl pot contempla, heruvimii nu îl pot pricepe, cel care rămâne nevăzut începătoriilor, stăpâniilor, puterilor şi, într-un cuvânt, întregii făpturi create, fiindu-le cunoscut numai Fiului şi Duhului.

Ştiu că îmi vor acuza cuvântarea de exagerare, fiindcă am afirmat că el este de neînţeles chiar şi puterilor de sus. Dar eu tocmai din acest motiv îi voi acuza la rândul meu de sminteală şi de nebunie. Căci nu este o exagerare să afirmi despre Creator că este mai presus de înţelegerea tuturor fiinţelor create, ci faptul de a pretinde că ei, cei care se târăsc pe pământ şi se află atât de departe de puterile de sus, pot circumscrie şi cuprinde prin slăbiciunea raţionamentelor lor ceea ce le este de neînţeles. Eu, însă, dacă nu aş aduce dovadă pentru ceea ce am susţinut, mi s-ar adresa pe bună dreptate acuzaţia de exagerare. Dar dacă voi, după ce vă voi dovedi că Dumnezeu este de neînţeles puterilor de sus, încă veţi mai susţine cu tărie şi veţi mai afirma polemizând că voi îl cunoaşteţi, în câte gropi meritaţi să fiţi aruncaţi, în câte pustiuri să fiţi lepădaţi, ca pedeapsă pentru faptul de a fi exagerat că voi cunoaşteţi cu precizie cele care rămân de necontemplat tuturor puterilor fără de trup?

Hai, atunci, să înaintăm pe mai departe în elaborarea unor asemenea demonstrații, întorcându-ne iarăși cuvântarea către rugăciune, căci, adesea, însăși urmarea rugăciunii ne dă dovada pe care o căutăm. Așadar, să-l chemăm pe însuși

> „Împăratul împăraților și Domnul domnilor, pe cel ce singur are nemurire, pe cel care locuiește întru lumină neapropiată; pe care nu l-a văzut nimeni dintre oameni, nici nu poate să-l vadă; a căruia este cinstea și puterea în veci! Amin."
> (I Tim. 6, 15-16).

Acestea nu sunt cuvintele mele, ci ale lui Pavel. Tu să ici aminte la evlavia și teama înrădăcinate în sufletul lui. Fiindcă Pavel, amintind de Dumnezeu, nu a primit să ajungă mai degrabă la capătul expunerii învățăturii, până ce nu i-a restituit lui Dumnezeu datoria cuvenită pentru ceea ce a primit și, drept urmare, își încheie cuvântarea printr-o doxologie. Iar dacă

> „pomenirea celui drept este spre binecuvântare"
> (Pild. 10, 7),

cu atât mai mult va fi spre laudă pomenirea lui Dumnezeu.

Iar Pavel face la fel și la începutul epistolelor, căci, adesea, când își începe epistolele, îndată ce amintește de Dumnezeu, nu merge mai departe în expunerea învățăturii, până ce nu îi aduce doxologia cuvenită. Ascultă, de pildă, cum se adresează când le scrie galatenilor:

> „Har vouă și pace de la Dumnezeu Tatăl nostru, și de la Domnul Iisus Hristos, cel ce s-a dat pe sine pentru păcatele noastre, ca să ne scoată din

acest veac rău de acum, după voia lui Dumnezeu şi a Tatălui, căruia fie slava în veci. Amin!" (Gal., 1, 3-5).

La fel şi în altă parte:

„Împăratului veacurilor, celui nestricăcios, nevăzutului, Dumnezeului singur înţelept fie cinste şi slavă în veci. Amin!" (I Tim., 1, 17).

Face Pavel aceasta numai în privinţa Tatălui, iar în privinţa Fiului nu? Ascultă cum a făcut acelaşi lucru şi în privinţa Unului Născut. Deoarece, când a spus:

„Căci aş fi dorit să fiu anatema de la Hristos pentru fraţii mei, cei de neam cu mine, după trup",

a adăugat după aceea:

„ale cărora sunt înfierea şi legămintele şi Legea şi închinarea şi făgăduinţele; din care după trup este Hristos, cel ce este peste toate Dumnezeu, binecuvântat în veci. Amin!" (Rom. 9, 4-5).

Ca şi Tatălui, la fel îi oferă şi Unului Născut doxologia, mai înainte de a duce mai departe cursul cuvântării. Fiindcă Pavel l-a ascultat pe Hristos care rosteşte:

„Ca toţi să cinstească pe Fiul, precum cinstesc pe Tatăl" (Ioan, 5, 23).

Şi, pentru a pricepe că însăşi rugăciunea ne oferă dovada, hai să o aşezăm în centrul privirilor noastre. „Împăratul împăraţilor, spune Pavel, şi Domnul domnilor, cel ce singur are nemurire, cel care locuieşte întru lumină neapropiată". Opreşte-te la acest loc al rugăciunii şi întreabă-l pe eretic ce poate însemna ex-

presia „cel care locuieşte întru lumină neapropiată" şi fă-l să fie atent la precizia limbajului lui Pavel. Nu a spus „cel care este lumină neapropiată", ci „cel care locuieşte întru lumină neapropiată", pentru ca tu să pricepi că, dacă locuinţa lui este neapropiată, cu atât mai mult este cel care o locuieşte, Dumnezeu. Iar Pavel nu a spus aceste cuvinte pentru a-ţi închipui o casă şi un loc aflate în preajma lui Dumnezeu, ci pentru a pricepe în şi mai mare măsură că el este cu neputinţă de înţeles.

Şi nu a spus nici măcar „cel care locuieşte într-o lumină care nu poate fi înţeleasă", ci „neapropiată", fiindcă un lucru care nu poate fi înţeles înseamnă mult mai mult. Se spune „cu neputinţă de înţeles", când obiectul căutat şi cercetat nu poate fi cuprins cu mintea de către cei care îl cercetează. În schimb, „neapropiat" desemnează obiectul care dintru început nu îngăduie nici un fel de cercetare şi de care nimeni nu se poate apropia. De exemplu, se spune despre largul mării că nu poate fi înţeles, deoarece scufundătorii care se coboară în apă şi se afundă mult în adâncul mării nu pot ajunge la fundul mării. Iar atributul „neapropiat" este aplicat unui lucru care dintru început nu poate fi nici cercetat, nici pătruns.

Ce ai avea de spus despre acestea? Se va spune că poate fi de neînţeles oamenilor, nu însă şi îngerilor, nici puterilor de sus. Răspunde-mi, eşti, deci, un înger şi faci parte din ceata puterilor fără de trup? Nu eşti cumva tot om şi ai aceeaşi substanţă ca şi mine? Ori ţi-ai uitat până şi natura căreia îi aparţii? Să admitem că ar fi ceva neapropiat numai pentru oameni, nu şi pentru îngeri, deşi nu se subînţelege acest lucru, nici nu a spus Pavel aşa ceva: oamenilor

nu le este apropiată lumina întru care locuieşte Dumnezeu, pe când îngerilor nu le este neapropiată. Să admitem, dacă vrei, aşa ceva, făcându-ţi o concesie. Dar tu însuţi nu eşti om? Ce-ţi pasă atunci dacă îngerilor nu le-ar fi neapropiată lumina? Ce valoare are aceasta pentru tine, tu, amatorule de dispute, iscoditorul şi cel care afirmă că esenţa divină poate fi înţeleasă prin mijlocirea naturii omeneşti?

Dar, pentru ca tu să pricepi că lumina este neapropiată nu numai omului, ci şi îngerilor, ascultă ce spune Isaia. Iar când îl numesc pe Isaia, vorbesc de fapt despre dezvăluirea Duhului, căci orice profet aduce la cuvânt cele care fac parte din lucrarea Duhului:

> „Şi în anul morţii regelui Ozia, am văzut pe Domnul stând pe un scaun înalt şi măreţ; serafimii stăteau în jurul lui şi fiecare avea câte şase aripi: cu două îşi acopereau feţele , iar cu două picioarele" (Is. 6, 1-2).

Care să fie pricina pentru care îşi acoperă feţele, punându-şi înainte aripile, răspunde-mi? Şi care altă pricină să fie decât aceea că ei nu puteau îndura strălucirea plină de strălucire şi acele raze de lumină care veneau dinspre tron? Aceasta, cu toate că ei nu vedeau lumina însăşi în puritatea ei, nici esenţa lui Dumnezeu lipsită de acoperire, ci le stătea înainte chipul coborârii către cele văzute. Dar ce este coborârea? Este modul prin care Dumnezeu nu se arată aşa cum este, ci se arată pe el însuşi după cum poate fi văzut de către cel ce este în stare să-l contemple, potrivindu-şi chipul în care apare pe măsura slăbiciunii celor care îl privesc.

Faptul că avea loc o coborâre apare evident chiar din cuvintele profetului: „L-am văzut pe Domnul

stând pe un scaun înalt şi măreţ", dar Dumnezeu nu se aşază, acesta fiind modul în care nu pot apărea decât fiinţele corporale. Iar cât priveşte cuvintele „pe un scaun", Dumnezeu nu poate fi cuprins într-un scaun, câtă vreme divinitatea nu poate fi circumscrisă vreunui lucru. Dar serafimii nu puteau îndura nici măcar o asemenea coborâre, cu toate că i se aflau în preajmă: „serafimii stăteau în jurul lui". Prin urmare, faptul că se aflau în preajmă era mai degrabă pricina pentru care nu puteau să-l vadă. Fiindcă nu se vorbeşte despre un loc anumit, ci Duhul Sfânt doreşte să arate că, deşi [serafimii] se află mai aproape de esenţa divină decât noi, tot nu o pot contempla. De aceea şi spune: „serafimii stăteau în jurul lui", nu pentru a ne induce ideea unui loc anumit, ci dezvăluind prin apropierea locului faptul că fiinţa lor este mai apropiată de Dumnezeu decât este a noastră.

Noi nu întrezărim caracterul incomprehensibil al lui Dumnezeu aşa cum o fac acele puteri, ca unele care sunt mai pure, mai înţelepte şi mai străvăzătoare decât îi stă în putere naturii umane. Întocmai cum neputinţa de a înfrunta razele soarelui nu este aceeaşi pentru orb şi pentru cel ce vede, la fel, neputinţa de a-l cunoaşte pe Dumnezeu nu este pentru noi la fel de mare cum este pentru aceia. Iar distanţa care îl separă pe cel orb de cel ce vede este la fel de mare precum deosebirea dintre noi şi aceia. De aceea, când îl auzi pe profet că spune: „L-am văzut pe Dumnezeu", să nu îţi închipui că el a văzut acea esenţă, ci numai chipul coborârii, ba încă şi pe acesta mai nedesluşit decât puterile de sus, deoarece nu a avut puterea să vadă precum heruvimii.

Dar ce vorbesc eu despre acea preafericită substanță, câtă vreme omul nu poate privi fără teamă nici măcar ființa îngerului? Și pentru ca voi să pricepeți că acesta este adevărul, vă voi aduce înainte un om prieten cu Dumnezeu, un om plin de multă cutezanță, căruia îi dădeau curaj înțelepciunea, dreptatea și multe alte calități de care dădea dovadă, anume Sfântul Daniel. Astfel, când îl voi înfățișa plin de slăbiciune, prăbușit și zguduit din pricina prezenței îngerului, nimeni să nu creadă că el se află în această stare din pricina păcatelor și a relei sale conștiințe, ci, fiind dovedită cutezanța pe care o are cu sufletul, se demonstrează cu siguranță că avem de-a face cu slăbiciunea naturii omenești.

Așadar, acest Daniel ținu post trei săptămâni și nu a mâncat mult dorita pâine, nici vin și nici carne n-a pus în gură, nici nu s-a uns cu miresme (cf. Dan., 10, 3). Și tocmai atunci a avut acea viziune, când sufletul său, devenit mai ușor și mai plin de duh în urma postului, se găsea mult mai pregătit să primească o asemenea vedenie. Dar ce spune el?

„Mi-am înălțat ochii și iată un om îmbrăcat cu veșminte de in – acestea sunt veșminte preoțești –, mijlocul său era încins cu un brâu de aur de Ofaz; trupul lui era precum comorile din Tarsis, chipul ca strălucirea fulgerului, ochii săi ca flăcările de foc, brațele și picioarele așa cum arată arama lustruită, glasul cu care își rostea cuvintele ca vuietul unei mulțimi. Numai eu am avut această vedenie; o mare spaimă s-a abătut asupra celor care erau cu mine și au fugit de teamă. Mă părăsiseră puterile și măreția mea se prefăcu în stricăciune" (Dan. 10, 5-8).

Ce să însemne „măreția mea se prefăcu în stricăciune"? Daniel era un tânăr în putere; însă, când teama simțită înaintea îngerului l-a strămutat într-o stare de muribund, s-a răspândit asupra sa multă paloare, i-a pierit prospețimea tinereții și i s-a risipit orice culoare din înfățișarea sa – iată pentru ce a spus: „măreția mea se prefăcu în stricăciune". La fel cum îndată ce un conducător de car este cuprins de teamă și scapă frâiele, fiecare cal goneşte unde vede cu ochii și carul se răstoarnă cu totul, tot astfel se petrece îndeobște și cu sufletul când este cuprins de teamă și înfiorare; fiind atins de spaimă, pierde controlul propriile sale puteri care îi vin de la fiecare din simțurile corpului, ca și cum ar scăpa niște frâie, abandonându-și părțile corpului, care, la rândul lor, lipsite fiind de puterea care să le susțină, își pierd vigoarea și se prăbușesc. Așa i s-a întâmplat atunci și lui Daniel.

Dar ce face îngerul? Îl ridică și îi spune:

> „Daniele, om plăcut al lui Dumnezeu, ia aminte la cuvintele pe care ți le spun și stai drept în picioare, că acum sunt trimis către tine"
>
> (Dan. 10, 11).

Iar el se ridică tremurând tot. Și după ce îngerul a început iarăși să-i vorbească și să-i spună:

> „Din ziua în care ți-ai oferit inima să pătimească înaintea lui Dumnezeu, cuvintele îți sunt ascultate și eu vin din pricina cuvintelor tale",

se prăbuși din nou la pământ. La fel se întâmplă și cu cei care cad în leșin. Căci aceia se ridică și își revin în fire, privind la noi când îi susținem și îi stropim cu apă rece pe față, pentru ca apoi, de cele mai multe ori,

să ni se prăbuşească în braţe – la fel a păţit şi profetul. Sufletul îi era plin de teamă şi nu putea îndura să aibă în faţa ochilor imaginea prezenţei celui ce era, ca şi el, rob al lui Dumnezeu, nici nu avea putere să înfrunte acea lumină; de aceea se găsea într-o mare tulburare, silit fiind să se desprindă din legătura cărnii ca şi cum ar fi fost prins în lanţuri. Îngerul, însă, îl sprijinea.

Să asculte bine cei care îl iscodesc pe Stăpânul îngerilor! Daniel, înaintea căruia leii îşi plecau ochii de teamă, cel care avea puterea ca, având trup omenesc, să înfăptuiască lucruri care depăşesc omul, nu poate îndura prezenţa unuia care este, împreună cu el, rob al lui Dumnezeu, ba încă îşi pierde atunci şi suflarea. Căci el spune:

> „S-au zvârcolit cele dinlăuntrul meu o dată ce am avut această vedenie şi n-a mai rămas suflare în mine" (Dan. 10, 16).

În schimb, unii care se află atât de departe în privinţa virtuţii în comparaţie cu acest om drept susţin că ei cunosc cu deplină precizie însăşi acea Fiinţă supremă şi primă, cea care a dat fiinţă acestor mii de îngeri, din rândul cărora Daniel nu a avut tăria să-l privească nici măcar pe unul singur.

Dar, să readucem cuvântul la întâia temă pe care am înaintat-o şi să demonstrăm că Dumnezeu nu poate fi contemplat nici de către puterile de sus, chiar dacă El se coboară spre a le fi laolaltă. Căci, spune-mi, pentru ce îşi pun serafimii înainte aripile? Pentru ce altceva, dacă nu pentru a întări cuvântul apostolic „cel care locuieşte în lumină neapropiată", cuvânt pe care îl vestesc prin faptele lor şi nu numai ei, ci şi puterile cărora heruvimii le sunt superiori. Căci ei stau în

picioare în preajma lui Dumnezeu, iar acelea îi sunt tron, nu fiindcă Dumnezeu are nevoie de un tron, ci pentru ca tu să pricepi astfel virtutea acestor puteri.

Ascultă, de pildă, şi un alt profet care vorbeşte despre puterile de sus.

„Şi a fost cuvântul Domnului către Iezechiel, fiul lui Buzi, la râul Chobar." (Iez., 1, 3).

Acesta se afla la râul Chobar, pe când acela era atunci la râul Tigru (Dan., 1, 4). Într-adevăr, când Dumnezeu voieşte să le apară robilor săi o vedenie ieşită din comun, îi mână pe aceştia afară din cetăţi într-un ţinut purificat de vuiete, pentru ca sufletul să nu fie tulburat de nimic din cele care se văd şi de nimic din cele ce se fac auzite, ci să se bucure de o eliberare deplină spre a se consacra contemplării vedeniilor.

Dar ce a văzut Iezechiel?

„Iată că un nor – spune el – venea dinspre miazănoapte; în jurul lui se găsea o văpaie de foc şi o flacără care răspândea raze de lumină, iar în mijlocul focului se găsea ceva ca un metal în văpaie, iar în mijloc am văzut ceva ca patru fiare. Aspectul lor părea să fie aidoma celui al omului. Fiecare din ele avea patru feţe şi fiecare din ele avea patru aripi. Erau, spune el, nişte fiinţe înalte şi înspăimântătoare, iar fiecare purta în spate o mulţime de ochi de jur împrejur. Deasupra capetelor fiarelor se vedea un fel de boltă, care părea a fi dintr-un cristal minunat şi care se întindea în sus. Fiecare fiară avea câte două aripi, care le acopereau trupurile. Deasupra bolţii se vedea ceva ca o piatră de safir, pe care se afla ceva ca un tron, iar pe această înfăţişare asemenea tronului se găsea ceva ca un chip de om. Şi am văzut că de la mijloc în sus părea asemenea unui

metal încins, iar de la mijloc în jos asemenea unui foc; văpaia sa apărea precum un curcubeu care porneşte dintr-un nor pe timpul unei zile ploioase" (Iez., 1, 4-28).

Şi după toate acestea, profetul rosteşte următoarele cuvinte, dorind să arate că nici el şi nici acele puteri nu şi-au arătat neîngrădit însăşi fiinţa lor:

„Acesta este modul în care apare chipul slavei Domnului" (Iez., 1, 28).

Ai băgat de seamă cum şi aici, ca şi în cazul de mai înainte, avem de-a face cu chipul coborârii lui Dumnezeu? Dar şi aceste puteri se ascund în spatele aripilor lor nu dintr-un alt motiv decât acela pe care l-am arătat mai înainte, cu toate că aceste puteri sunt fiinţele cele mai înţelepte, cele care posedă cea mai mare cunoaştere, şi cele mai pure.

De unde reiese limpede că puterile au aceste atribute? Din înseşi numele lor. Aşa cum îngerului i se spune înger, întrucât vesteşte oamenilor cele ale lui Dumnezeu şi se spune arhanghel, pentru că acesta le porunceşte îngerilor, la fel şi aceste puteri poartă denumiri care ne arată înţelepciunea şi marea lor puritate. Cum aripile dezvăluie înălţimea naturii – căci şi Gabriel apare zburând, nu fiindcă îngerul se numără în rândul zburătoarelor, ci pentru ca tu să pricepi că el se apropie de natura omenească venind din ţinuturile cele mai înalte şi de la un mod de viaţă superior –, urmează că aripile nu amintesc de nimic altceva decât de înălţimea naturii. Prin urmare, dacă aripile amintesc de înălţimea naturii; dacă tronul [închipuieşte] [odihna lui Dumnezeu] [întru puterile cereşti]; dacă ochii dezvăluie profunzimea văzului lor; iar dacă apropierea lor de tron şi intonarea neîn-

cetată de imnuri către Dumnezeu arată vegherea lor necurmată vreodată de somn – în acelaşi chip, numele unora amintesc de înţelepciunea, iar al altora de marea lor puritate. Căci ce înseamnă „heruvim"? Cunoaştere îmbelşugată.[51] Dar „serafim"? Gură de foc.[52] Vezi cum numele au dezvăluit puritatea şi înţelepciunea?

Iar dacă acolo unde este o cunoaştere îmbelşugată nu este cu putinţă nici măcar să vezi limpede chipul coborârii lui Dumnezeu, atunci, când este numai o cunoaştere parţială, după cum spune Pavel: „În parte cunoaştem şi ca prin oglindă şi în ghicitură", de câtă nebunie nu dau dovadă aceia care socotesc că le sunt cunoscute şi vădite cele pe care îngerii nu le pot contempla?

Doream să vă dovedesc şi că Dumnezeu nu poate fi cunoscut nu numai de către heruvimi şi serafimi, dar nici de către începătorii, stăpânii, de către nici o fiinţă creată. Însă, cugetul nostru a ostenit pentru a mai putea dovedi aceasta, nu din pricina mulţimii cuvintelor, ci din pricina înfiorării pe care o inspiră cele rostite, căci sufletul se cutremură şi este răscolit de spaimă când se consacră multă vreme contemplărilor celor de sus. Prin urmare, hai să ne coborâm sufletul din ceruri şi să ni-l călăuzim, aşa plin de teamă cum este, către chemarea[53] pe care o adresăm în mod obişnuit. Care este aceasta? Este chemarea la rugăciune pentru ca cei atinşi în aşa mare măsură de boală să se vindece într-o bună zi. Dacă noi dorim să fie chemat Dumnezeu în ajutorul celor bolnavi, al celor care muncesc în mine, al celor care îndură un regim crunt de sclavie şi în ajutorul celor posedaţi, cu atât mai mult se cuvine să ne rugăm pentru aceştia, dat fiind că lipsa evlaviei este un lucru mai crunt

decât diavolul. Nebunia primeşte iertare, în schimb, pentru boala de care suferă aceştia lipseşte orice putinţă de a se apăra.

Dar, pentru că tot am amintit de rugăciunea pentru cei posedaţi, doresc să vă vorbesc despre ceva care priveşte dragostea voastră şi să scap Biserica de o boală grea de care suferă. De altminteri, ar fi absurd dacă ne-am ocupa cu o aşa mare râvnă de vindecarea celor din afară, nesocotind propriile membre. Care este, aşadar, boala aceasta? Pe această mulţime negrăit de mare care este reunită acum, şi care dovedeşte o atenţie atât de sporită faţă de cele rostite, când caut să o privesc în acel moment de cea mai adâncă cutremurare,[54] adeseori nu pot. Deplâng amarnic faptul că se arată mult zel şi o ardoare neostoită faţă de cuvintele unuia care este rob al lui Dumnezeu ca toţi ceilalţi, ascultătorii înghesuindu-se unul într-altul şi rămânând până la sfârşit, în schimb, când Hristos urmează să se arate în momentul sfintelor misterii, biserica devine goală şi pustie.

Şi cum ar putea fi vrednic de iertare aşa ceva? Din pricina acestei uşurătăţi pierdeţi şi orice laudă care s-ar fi cuvenit să fie adusă pentru zelul pe care îl arătaţi în ascultare. Care dintre voi nu va aduce învinuiri laolaltă cu noi, dacă v-ar vedea cum risipiţi de îndată rodul ascultării? Dacă acordaţi celor rostite o atenţie sporită, atunci arătaţi-vă zelul prin fapte. Însă, faptul că voi plecaţi de îndată ce aţi ascultat cuvântarea este semn că în cugetul vostru nu a fost primit şi nu a rămas nimic din cele spuse. Dacă cele rostite s-ar găsi într-adevăr în sufletele voastre, le-aţi reţine pe de-a-ntregul în interiorul vostru şi v-ar călăuzi cu cea mai adâncă evlavie până la săvârşirea misteriilor celor mai cutremurătoare. Iar acum, când

plecați după ce oratorul își termină cuvântarea, rămâneți lipsiți de orice folos, ca și cum ați asculta un cântăreț la citeră.

Dar care este scuza fără de folos pe care o aduc cei mai mulți dintre cei care se poartă astfel? De rugat, spun ei, ne putem ruga și acasă; în schimb, nu este cu putință să auzim o omilie sau o învățătură stând acasă. Te înșeli pe tine însuți, omule! E adevărat, poți să te rogi și acasă, dar nu te poți ruga ca în biserică, acolo unde se află o așa mare mulțime de preoți, acolo unde urcă la Dumnezeu chemarea într-un glas. Când îl chemi pe Dumnezeu de unul singur nu ești ascultat întocmai ca atunci când te rogi împreună cu frații tăi. Aici este ceva mai mult: unirea în cuget, armonia glasurilor, legătura iubirii și rugăciunile preoților. Pentru aceasta celebrează și preoții înaintea tuturor, pentru ca rugăciunile mulțimii care sunt mai slabe să primească întărire dintr-ale lor, astfel încât să se înalțe laolaltă către cer.

De altminteri, la ce bun ar mai sluji omilia, dacă rugăciunea nu ar fi comună? Mai întâi rugăciunea și apoi cuvântul. La fel grăiesc și apostolii:

„Iar noi vom stărui în rugăciune și în slujirea cuvântului" (Fapt. 6, 7).

La fel face și Pavel când se roagă la începutul epistolelor, pentru ca, precum lumina unei făclii, lumina rugăciunii să deschidă calea cuvântului. Dacă ai obișnui să te rogi de unul singur cu deplină conștiinciozitate, nu ai mai avea nevoie de învățătura venită din partea unora care sunt robi ai lui Dumnezeu laolaltă cu tine, ci ar trebui ca El însuși să-ți lumineze cugetul, fără vreun mijlocitor oarecare.

Iar dacă rugăciunea făcută de unul singur are o asemenea putere, cu atât mai mare este puterea aceleia făcută împreună cu mulțimea. Căci forța acesteia și întărirea oferită sunt cu mult mai mari decât în cazul rugăciunii făcute acasă și în mod personal. De unde reiese limpede aceasta? Ascultă-l pe Pavel când spune:

> „Cel care ne-a izbăvit pe noi dintr-un pericol de moarte atât de mare, și ne izbăvește, și nădăjduim că ne va mai izbăvi încă, ajutându-ne și voi prin rugăciune, așa încât darul acesta făcut nouă să ne fie prilej de mulțumire adusă de către mulți oameni, pentru noi." (II Cor. 1, 10-11).

Așa a scăpat și Petru din închisoare:

> „căci se făcea necontenit rugăciune către Dumnezeu pentru el, de către Biserică" (Fapt. 12, 5).

Și de vreme ce rugăciunea Bisericii i-a adus atâta folos lui Petru și l-a scos din închisoare pe acel stâlp, cum îți permiți să disprețuiești puterea acesteia, spune-mi, și ce scuză vei mai putea avea? Ascultă-l pe Dumnezeu însuși când spune că este înduplecat de mulțimea care îl cheamă cu iubire. Căci el spune, apărându-se înaintea lui Iona pentru vrejul de dovleac:

> „Tu ți-ai făcut necaz pentru acest vrej pentru care nu te-ai trudit și nici nu l-ai crescut, iar mie cum să nu-mi fie milă de cetatea cea mare a Ninivei, în care locuiesc mai bine de o sută douăzeci de mii de bărbați?" (Iona 4, 10-11).

Nu fără rost este scoasă în evidență mulțimea, ci pentru ca tu să pricepi că rugăciunea făcută laolaltă

are mare putere. Vreau să vă fac acest lucru limpede şi printr-o istorisire omenească.

Acum zece ani, după cum ştiţi şi voi, nişte oameni fură arestaţi pentru că s-au ridicat împotriva cârmuirii. Apoi, unuia dintre cei care se bucuraseră de putere i se dovedi îndreptăţirea acuzaţiilor, i-a fost pus căluşul la gură, şi fu scos afară pe calea către locul executării pedepsei cu moartea. Întreaga cetate se grăbi atunci către hipodrom, muncitorii îşi părăseau locurile de muncă şi întreg poporul strângându-se laolaltă l-a eliberat pe condamnat de mânia împărătească, deşi acesta nu merita în nici un chip iertarea.

Cum aşa? Când aţi dorit să îndepărtaţi mânia împăratului pământesc v-aţi grăbit cu toţii laolaltă, împreună cu copiii şi femeile; în schimb, când trebuie atrasă bunăvoinţa Împăratului cerurilor şi îndepărtată mânia sa îndreptată nu numai împotriva unui singur păcătos ca atunci, nici împotriva a doi, trei sau o sută, ci împotriva tuturor păcătoşilor din lume şi când trebuie cerută eliberarea demonizaţilor din laţul diavolului, voi rămâneţi pe loc pe afară şi nu vă grăbiţi spre a fi laolaltă cu toţii, astfel încât Dumnezeu, fiind înduplecat de unirea glasurilor voastre, să îi elibereze pe aceia de pedeapsă, iar vouă să vă ierte păcatele?

Dacă te-ai fi aflat în acel moment în piaţa publică, de te-ai fi găsit acasă ori prins în treburi de la care nu te poţi abate, nu a fost nevoie de o forţă mai mare decât cea a leului pentru ca, rupând legăturile care te reţineau, să poţi ajunge la rugămintea obştească? Câtă nădejde de mântuire îţi trebuia în acel moment, răspunde-mi, preaiubite frate? Nu numai oamenii dau glas acelei chemări pline de cea mai adâncă cutremurare, ci şi îngerii cad la picioarele Stăpânului, iar ar-

hangheliі se roagă: au şi ei momentul prielnic care îi sprijină în luptă, jertfa[55] venindu-le într-ajutor.

Şi după cum oamenii taie ramuri de măslini pe care le agită înaintea împăraţilor, folosindu-se de această plantă pentru a readuce mila şi iubirea de oameni, la fel şi îngerii aduc atunci înainte în locul ramurilor de măslin însuşi trupul domnesc, chemându-l pe Domnul pentru natura omenească, fiind aproape gata să rostească: „ne rugăm pentru aceştia pe care tu însuţi i-ai socotit vrednici de a le veni înainte cu iubirea ta până într-atât, încât ţi-ai oferit propriul tău trup; revărsăm rugăminţi pentru aceştia, pentru care tu însuţi ţi-ai vărsat sângele; te chemăm pentru aceştia, pentru care tu ţi-ai jertfit trupul acesta".

De aceea şi diaconul se apropie în acel moment şi le porunceşte posedaţilor să-şi plece numai capul, pentru ca ei să-şi exprime rugăminţile prin forma corpului, căci nu le este îngăduit să se roage laolaltă cu adunarea comună a fraţilor. Se apropie de aceştia, întrucât, fiindu-ţi milă de aceştia, de răul de care suferă şi de lipsa lor de glas, să-ţi foloseşti libertatea de exprimare pentru a cere ajutorarea lor de către Dumnezeu. Aşadar, gândindu-ne la toate acestea, să ne îndreptăm împreună către momentul acela, astfel încât să atragem mila lui Dumnezeu şi să aflăm har şi ajutorul cuvenit.

Mi-aţi încuviinţat vorbele. V-aţi manifestat aprobarea cu multă larmă şi bătăi din palme. Dar, pentru ca voi să vă manifestaşi elogiile prin fapte, nu este mult timp de aşteptat până să vă demonstraţi ascultarea.[56] Eu caut acel elogiu, acel şir de aplauze care se vădeşte din fapte. Sunteţi chemaţi, aşadar, să staţi unul lângă altul, aşa cum aţi stat până acum. Dacă vreunul va tulbura ordinea prezentă, opriţi-l cu stăru-

ință, astfel încât să dobândiți un câștig îndoit provenit și din propriul zel și din grija purtată fraților. Procedând așa, vă veți da curs rugăminților voastre cu mai multă încredere și, atrăgând bunăvoința lui Dumnezeu, veți putea ajunge la cele bune de aici și la bunurile viitoare, prin harul și iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă i se cuvine în vecii vecilor. Amin.

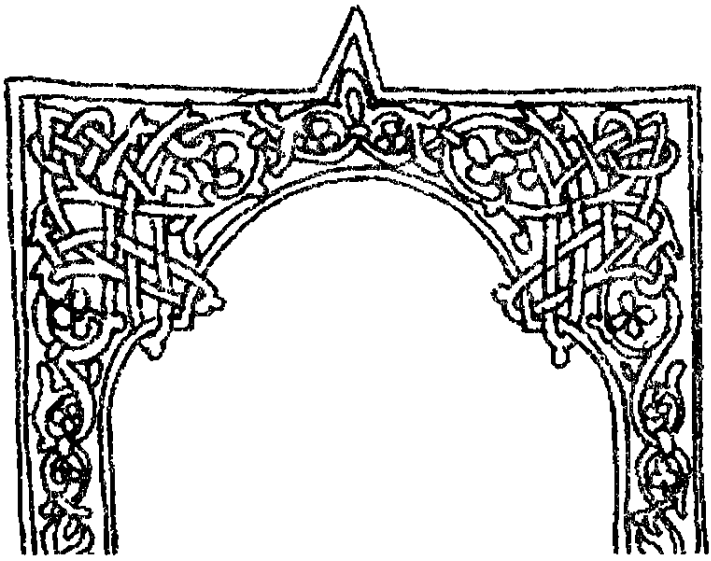

IV

A aceluiaşi, despre necunoaşterea lui Dumnezeu, cuvântarea a patra.

Păreau de ajuns cele demonstrate de curând despre neputința oamenilor de a-l înțelege pe Dumnezeu, ba încă și despre o aceeași neputință pentru heruvimi și serafimi, pentru a pune punct lucrurilor și a nu merge mai departe. Însă, câtă vreme dorința și străduința noastră nu au în vedere numai astuparea gurii dușmanului, ci și o mai mare educare întru înțelepciune a iubirii voastre, ne pornim iarăși la atac și ducem cuvântul mai departe. Tratarea unor asemenea aspecte vă va face să dobândiți o mai mare cunoaștere, iar nouă ne va face biruințele mai strălucite, acum când avem de curățat terenul numai de niște rămășițe. Nici buruienile nu trebuie tăiate numai în partea de sus – căci în acest fel ar crește iarăși pornind de la rădăcinile rămase jos –, ci trebuie scoase din crăpăturile și adâncurile pământului și lăsate așa neacoperite la căldura razelor soarelui, spre a se veșteji ușor.

Hai, așadar, să ne înălțăm iarăși la cer prin mijlocirea cuvântului, fără a iscodi sau a fi mânați de curiozitate, ci fiind împinși de dorința de a curma disputa nelalocul ei iscată de cei care nu se cunosc pe ei înșiși și nici nu acceptă să afle limitele naturii omenești. Din acest motiv am și demonstrat cu prisosință că nu numai apariția lui Dumnezeu, ba chiar și cea a îngerilor îi era de nesuportat acelui drept, a cărui

întreagă poveste v-am reamintit-o atunci; vi l-am arătat fără întrerupere pe fericitul Daniel cum pălea, tremura, cum intrase într-o stare nu cu mult diferită de cea a celor care se află în agonie, fiindcă sufletul lui se forța să se smulgă din legătura cărnii. Așa cum un porumbel domestic obișnuit să fie ținut într-un porumbar, dacă se întâmplă să simtă teamă față de cineva, fiind străbătut de groază, se avântă spre acoperiș și caută o ieșire prin ferăstruici, mânat de dorința de a se elibera de spaimă, la fel s-a întâmplat atunci și cu sufletul acelui preafericit; se năpustea să-și ia zborul din trup și se retrăgea de peste tot către cele din afară. Sufletul i-ar fi ieșit chiar așa cum era, fără să fi atins împlinirea vremii sale, dacă îngerul nu i-ar fi venit degrabă înainte și nu l-ar fi eliberat de spaimă, întorcându-l astfel din nou către sălașul lui vremelnic.

Toate aceste lucruri le-am spus atunci pentru ca anomeenii, pricepând cât se deosebește omul de înger și meditând la superioritatea acestui rob al lui Dumnezeu asemenea nouă, să se lepede de nebunia îndreptată împotriva Domnului. Dreptul acela nu suporta vederea unui înger, deși avea așa multă încredere în Dumnezeu, în schimb, aceștia, aflați atât de departe de acela în privința virtuții, nu iscodesc un înger, ci pe însuși Stăpânul îngerilor. Daniel a îmblânzit furia leilor, iar noi nu suntem în stare să prindem niște vulpi; el a frânt un balaur în două și a biruit natura acestei fiare prin încrederea pe care o avea în Dumnezeu, iar nouă ne e frică de niște șerpi care nu au forța să se apere; acela a pus capăt împăratului mâniat precum un leu și, când văpaia mâniei lui Nabucodonosor devenise mai mare decât cea care se aruncă împotriva armatelor barbare, a ținut-o în frâu stând drept în mijlocul ei și luminând toate întu-

necimile.[57] Dar chiar acesta care oferea lumină, când a văzut că vine un înger la el, s-a cufundat într-o beznă adâncă. Prin urmare, ce scuză şi-ar mai putea găsi cei care pun la cale să scormonească acea natură preafericită?

Dar nu ne-am rezumat atunci cuvântarea numai la aceste lucruri, ci ne-am înălţat cuvântul până la acele puteri pline de înţelepciune. Urmărindu-le cum îşi pleacă ochii, îşi pun înainte aripile, stau drept în picioare şi dau glas unei chemări neîncetate, am dovedit că acele puteri netrupeşti ne arată prin tot ceea ce fac teama şi cutremurarea înaintea lui Dumnezeu. Câtă vreme ele sunt pline de înţelepciune şi mai apropiate decât noi de acea fiinţă negrăită şi preafericită, ele cunosc mai bine decât noi caracterul ei incomprehensibil. Căci din vigoarea înţelepciunii se dă vigoare evlaviei.

V-am spus atunci şi ce înseamnă neapropierea şi că incomprehensibilitatea se referă la ceva mult mai mare decât aceasta. V-am explicat şi care este cauza: incomprehensibilitatea se arată ca atare la capătul unei căutări, în timp ce neapropierea nu îngăduie nici căutarea, nici începutul unei căi de acces, iar atunci am folosit imaginea largului mării. Am mai spus că Pavel nu a vorbit de o lumină care să fie neapropiată, ci de „cel care locuieşte într-o lumină neapropiată"; dacă sălaşul este neapropiat, cu atât mai mult va fi Dumnezeu, cel care îl locuieşte. Pavel nu spunea aceste lucruri ca şi cum Dumnezeu ar fi circumscris vreunui loc, ci pentru a se observa mult mai clar că El nu poate fi conceput cu mintea şi că este neapropiat.

Am trecut şi la alte puteri, heruvimii, şi am arătat cum se află deasupra lor ceva ca o boltă cerească, ca

o piatră de cristal, ceva asemănător unui tron, aparițiii sub formele unui chip de om, a unui fier încins, a unui foc, a unui curcubeu și, după vederea tuturor acestora, profetul spune:

„acesta este modul în care apare chipul slavei Domnului" (Iez. 1, 28).

Prin toate acestea v-am arătat chipul coborârii lui Dumnezeu și faptul că și un asemenea chip le este de neîndurat puterilor de sus.

Nu vreau să vă recapitulez în întregime toate acestea, dar, fiindcă vă sunt dator cu făgăduiala de a duce până la capăt demonstrația, vreau să pricepeți în mod precis cu ce m-am achitat până acum și ce mi-a mai rămas. La fel fac și cămătarii: își pun înainte registrul în care este scrisă întreaga socoteală și îl arată datornicilor pentru ca ei să achite ce a mai rămas. Și eu vă desfășor precum sulul unei cărți memoria cugetului vostru, și, ca și cum m-aș folosi de un deget, vă arăt prin cuvânt cele de care m-am achitat până ce voi ajunge la cele care mi-au mai rămas ca datorie.

Așadar, ce a mai rămas de dovedit? Că nici începătoriile, nici stăpâniile, nici domniile și nici o altă putere creată din cele care există nu posedă o înțelegere precisă a lui Dumnezeu. Căci într-adevăr există și alte puteri cărora noi nu le știm nici măcar numele. Ia aminte la nebunia ereticilor: noi nu cunoaștem nici măcar numele unor robi ai lui Dumnezeu și ei iscodesc însăși esența Stăpânului acelora. Știm că există îngeri, arhangheli, tronuri, domnii, începătorii și stăpânii, dar [acestea] nu reprezintă singurele popoare care se află în ceruri, căci acolo este o infinitate de neamuri și cete cărora nu li se poate ține socoteala

şi pe care nici un cuvânt nu le poate indica. De unde ştim că există puteri mai numeroase decât cele cunoscute, unele cărora nu le ştim nici măcar numele? Pavel este cel care aminteşte despre aceasta, când, vorbind despre Hristos, rosteşte următoarele cuvinte:

> „L-a aşezat mai presus decât toată începătoria şi stăpânia şi puterea şi domnia şi decât tot numele ce se numeşte, nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor" (Ef. 1, 21).

Vezi cum există acolo unele nume care vor fi cunoscute în viitor, dar care acum sunt nedezvăluite? De aceea a spus „nu numai cele care sunt numite în veacul acesta, ci şi cele care vor fi numite în viitor".

Şi ce-i de mirare în faptul că acestea nu sunt înzestrate cu o înţelegere precisă a esenţei divine? Aici nu se află nimic care să ceară o demonstraţie pe larg. Cu siguranţă, multe din lucrările lui Dumnezeu nu le sunt cunoscute puterilor de sus, începătoriilor, stăpâniilor şi domniilor. Vom demonstra şi acest lucru, folosindu-ne iarăşi de cuvintele apostolice, care ne spun că puterile de sus au priceput laolaltă cu noi unele din lucrările lui Dumnezeu, şi că nu le cunoşteau dinaintea noastră; şi nu numai că le-au priceput laolaltă cu noi, dar încă şi prin intermediul nostru.[58] Spune Pavel:

> „Căci nu s-a făcut cunoscut altor generaţii cum s-a descoperit acum sfinţilor săi apostoli şi profeţi: anume că neamurile sunt împreună moştenitoare, mădulare ale aceluiaşi trup şi împreună părtaşi ai făgăduinţei sale – iar făgăduinţele erau date iudeilor – prin evanghelia căreia eu, Pavel, i-am devenit slujitor" (Ef. 3, 5-7).

Şi de unde reiese limpede că puterile de sus au priceput acum lucrul acesta? Căci cele rostite nu ne vorbesc decât despre oameni. Ascultă, deci, cele ce urmează:

„Mie, celui mai mic decât toţi sfinţii, mi-a fost dat harul acesta, ca să binevestesc neamurilor bogăţia de nepătruns a lui Hristos" (Ef. 3, 8).

Ce înseamnă „de nepătruns"? Că nu poate fi cercetată; însă, nu numai că nu poate fi găsită, dar nici măcar nu i se pot descoperi urmele. Să asculte din nou şi aceia cât de dese şi cât de variate sunt săgeţile aruncate împotriva lor! Căci dacă bogăţia este de nepătruns, cum să nu fie de nepătruns şi cel care dăruieşte această bogăţie?

„... şi să descopăr care este oikonomia tainei celei ascunse în Dumnezeu, pentru ca înţelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin Biserică, începătoriilor şi stăpâniilor din ceruri" (Ef. 3, 9-10).

Ai auzit că acele puteri au cunoscut toate acestea acum, nu mai înainte de această vreme? Căci străjerul nu cunoaşte cele voite de rege, „pentru ca înţelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin Biserică, începătoriilor şi stăpâniilor". Vezi câtă cinste i s-a acordat naturii umane, de vreme ce puterile de sus au ajuns să cunoască secretele Împăratului laolaltă cu noi şi chiar prin intermediul nostru?

Dar de unde reiese cu claritate că Pavel vorbeşte aici despre puterile cereşti? Căci se ştie că el îi numeşte şi pe demoni începătorii şi puteri, când spune:

„Căci lupta noastră nu este împotriva trupului şi a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor acestei lumi şi ai acestui veac al întunericului" (Ef. 6, 12).

Aşadar, nu se referă şi mai sus la faptul că demonii au ajuns atunci să cunoască? Nicidecum, a vorbit despre acele puteri de sus, căci după ce a spus: „începătorii şi stăpânii", a adăugat „din ceruri". Căci avem pe de-o parte începătoriile şi stăpâniile din ceruri, iar pe de altă parte începătoriile şi stăpâniile de sub cer". De aceea le şi numeşte „stăpânitori ai acestei lumi", pentru a arăta că cerul este de neatins pentru ele şi că întreaga lor putere şi-o manifestă numai în lumea actuală.

Ai văzut cum puterile de sus au ajuns să cunoască acestea laolaltă cu noi şi prin intermediul nostru? Dar, să ne conducem cuvântul către ceea ce a mai rămas de restituit din datorie, arătând că nici începătoriile, nici stăpâniile nu cunosc esența lui Dumnezeu. Cine, aşadar, ne vorbeşte despre aşa ceva? Nu mai este nici Pavel, nici Isaia, nici Iezechiel, ci un alt vas sfânt, însuşi fiul tunetului, preaiubitul de către Hristos, Ioan, cel care s-a rezemat la pieptul domnesc şi a sorbit de acolo izvoarele divine. Aşadar, ce ne spune el?

„Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată"
(Ioan 1, 18).

Este cu adevărat un fiu al tunetului, căci a dat drumul unei vorbe mai răsunătoare decât glasul trâmbiței, suficient de puternică spre a-i ruşina pe toți amatorii de controverse.

Să urmărim însă şi obiecţiile care i s-ar putea aduce. Răspunde-mi, Ioane, ce vrei să spui? „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată". Dar ce ne vom face cu profeţii care spun că l-au văzut pe Dumnezeu? Căci Isaia spune:

> „L-am văzut pe Dumnezeu stând pe un scaun înalt şi măreţ" (Is. 6, 1).

La rându-i, Daniel:

> „Am privit până când au fost aşezate scaune şi s-a aşezat Cel vechi de zile" (Dan. 7, 9).

Iar Miheia:

> „L-am văzut pe Domnul Dumnezeul lui Israel stând pe tronul său" (III Reg. 22, 19)

şi la fel şi un alt profet:

> „L-am văzut pe Dumnezeu stând deasupra altarului de jertfă şi mi-a spus: Loveşte locul de ispăşire" (Amos 9, 1).

Şi pot fi adunate multe asemenea mărturii. Aşadar, cum de spune Ioan că: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată"? O spune pentru ca tu să pricepi că există o înţelegere precisă a lui şi o cunoaştere clară a esenţei divine. Faptul că toate acele viziuni surprindeau chipul coborârii lui Dumnezeu şi nici unul din acei profeţi nu a văzut esenţa pură reiese în chip vădit din deosebirile dintre viziuni. Căci Dumnezeu este simplu, fără părţi şi fără formă, pe când toţi aceştia vedeau diferite forme.

De altminteri, El ne arată chiar acest lucru, din nou prin intermediul unui alt profet, şi, pentru a-i

convinge pe aceştia că nu au văzut în chip limpede esenţa, spunea:

> „Am înmulţit vedeniile profeţilor şi am dat asemănarea mea pe mâinile lor" (Os. 12, 11).

Nu mi-am arătat însăşi esenţa mea, a vrut El să spună, ci chipul coborârii mele, potrivit cu slăbiciunea privitorilor. Cu siguranţă, Ioan nu s-a referit numai la oameni când a spus: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată" Căci acesta era un lucru evident atât din cuvântul profetic pe care îl amintesc iarăşi: „Am înmulţit vedeniile profeţilor şi am dat asemănarea mea pe mâinile lor", cât şi din dezvăluirea făcută lui Moise. Fiindcă acela dorea să îl vadă pe Dumnezeu înaintea ochilor săi, El îi spune:

> „Nimeni nu va putea vedea faţa mea şi să trăiască" (Ex. 33, 20).

Astfel, aceasta era un lucru vădit pentru noi şi bine cunoscut. Prin urmare, cuvintele „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată" nu au fost rostite de Ioan numai în privinţa naturii noastre, ci şi în privinţa puterilor de sus. Din acest motiv îl şi prezintă pe Fiul cel Unul-Născut ca pe acela care a dat această învăţătură. Pentru a nu se găsi unul care să spună: „De unde reiese limpede că aşa este?", a adăugat: „Fiul cel Unul-Născut, cel care este în sânul Tatălui, acesta a făcut cunoscut", prezentând, astfel, o mărturie şi un dascăl demn de crezare al acestei învăţături.[59] Căci, dacă ar fi vrut să ne arate că avem de-a face cu acelaşi lucru pe care l-a rostit şi Moise, nu ar mai fi avut rost să precizeze că Fiul cel Unul-Născut a făcut cunoscută învăţătura. Fiindcă nu o dată cu precizarea „Însuşi Cel Unul-Născut a făcut cunoscut", ci şi mai

înainte ca Ioan să spună că a învățat de la cel Unul-Născut, profetul ne arătase limpede că a învățat de la Dumnezeu. Numai pentru că urmărea să ne dezvăluie ceva mai mult decât cele spuse atunci de Moise, anume, faptul că nici puterile de sus nu îl văd pe Dumnezeu, de aceea l-a prezentat pe Cel Unul- Născut ca dascăl al învățăturii.

Iar în acest loc să înțelegi că vedere înseamnă cunoaștere. Bineînțeles, nu se cuvine să gândești că puterile netrupești au parte de pupile, ochi și gene, ci, așa cum este vederea pentru noi, la fel este cunoașterea pentru acelea. Astfel, când auzi că „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată", socotește că ți-a fost dat să auzi că nimeni nu l-a cunoscut pe Dumnezeu în esența sa cu deplină claritate. La fel, când auzi despre serafimi că și-au plecat ochii și și-au pus o pavăză înaintea privirii, și când auzi că heruvimii au făcut același lucru, să nu socotești că este vorba despre ochi sau despre gene – fiindcă acesta este un comportament specific corpului –, ci să crezi că acestea sunt modalitățile prin care profetul a vorbit acoperit despre cunoașterea cu care sunt înzestrați.

Prin urmare, când profetul spune că aceștia nu pot îndura să privească chipul coborârii lui Dumnezeu, nu vrea să spună altceva decât că ei nu pot îndura să dețină o cunoaștere deplină și o înțelegere precisă cu privire la Dumnezeu, și că nu îndrăznesc să privească direct la esența divină în puritatea și plinătatea acesteia și nici măcar la chipul coborârii lui Dumnezeu. Iar a privi direct înseamnă a cunoaște.

Astfel, evanghelistul, știind că știința acestor lucruri nu aparține naturii omenești, și că Dumnezeu nu este înțeles nici de către puterile de sus, ne conduce către cel ce stă la dreapta Tatălui, către cel ce deține o

cunoaştere precisă a acestor lucruri şi cel care ne-a dat această învățătură. Nu a spus numai „Fiul", deşi, dacă ar fi spus numai atât, tot ar fi fost de ajuns pentru a închide gura celor nerușinați. După cum pot fi socotiți mulți hristoşi, însă numai unul este Hristos şi după cum multora li se spune domni, dar unul este Domnul, mulți sunt numiți Dumnezei, dar unul este Dumnezeu, la fel, multora li se spune fii, dar unul este Fiul, iar articularea cuvântului este un semn suficient pentru a arăta că avem de-a face cu o condiție privilegiată de fiu, pe care o deține Cel Unul-Născut.

Cu toate acestea, el nu s-a mulțumit cu atât, ci, după ce a spus: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată", a adăugat: „Cel Unul-Născut, Fiul, cel care este în sânul Tatălui, acela a făcut cunoscut". Mai întâi a spus „Unul-Născut" şi apoi „Fiu". De vreme ce mulți îl lipsesc de la bun început de cinstire din pricina numelui comun pe care îl poartă, socotindu-l numai ca pe unul din cei mulți denumiți astfel – căci denumirea de fiu este un nume pe care îl împărtăşim cu toții –, evanghelistul a pus mai înainte atributul care îl deosebeşte, îi este propriu şi nu i se acordă nimănui altcuiva, faptul de a fi Unul-Născut. A procedat astfel, pentru ca, pornind de la acest atribut, să te convingi că numele comun nu este comun, ci îi este propriu şi preeminent, nimănui altcuiva nefiindu-i în aşa măsură definitoriu, cum îi este aceluia.

Voi vorbi din nou despre acest lucru, mai pe larg, pentru a deveni mai limpede ceea ce vreau să spun. Numele de fiu este atribuit deopotrivă şi oamenilor, şi lui Hristos, dar nouă prin derivare, pe când aceluia în mod preeminent. Însă, numele de Unul-Născut îi este atribuit numai lui şi nu este atribuit nimănui altcuiva, nici măcar prin derivare. Aşadar, pentru ca

tu să pricepi pornind de la denumirea atribuită numai lui, nu şi altora, că el este subiectul preeminent şi al celeilalte denumiri care se atribuie multora, iată pentru ce a spus mai întâi: „Unul-Născut" şi abia apoi „Fiul". Dar, dacă nu îţi sunt de ajuns nici cele spuse acum, îţi voi vorbi şi de o a treia indicaţie, una greu de sesizat şi exprimată în termeni omeneşti, dar îndeajuns de tare pentru ca cei ce se târăsc pe pământ să se înalţe până la înţelegerea slavei Unului-Născut. Care este această indicaţie? „Cel care este în sânul Tatălui". Cuvânt greu de înţeles, dar, cu condiţia să-l receptăm în sensul potrivit divinităţii, îndeajuns de puternic pentru a face înţeleasă naşterea. La fel cum, auzind de tron şi de locul de la dreapta, nu înţelegi că ar fi vorba de vreun tron ori de înscrierea într-un spaţiu anume, ci, din denumirea de tron şi din relaţia existentă prin ocuparea locului de la dreapta, ajungi să înţelegi lipsa unei deosebiri şi egalitatea în privinţa slavei, tot astfel, o dată ce auzi de sân, să nu socoteşti că ar fi vorba de sân sau de vreun loc, ci, din denumirea de sân, să cauţi a înţelege marea apropiere şi încrederea pe care o are Fiul faţă de Născătorul său. Prin comparaţie cu imaginea şederii la dreapta, locuirea în sânul Tatălui ne arată şi ne reprezintă cu mult mai multă claritate marea apropiere a Fiului faţă de Născătorul său. Căci nici Tatăl nu ar fi îngăduit să-l aibă în sânul său pe Fiul, dacă nu ar fi fost de o aceeaşi fiinţă, şi nici Fiul, dacă natura sa ar fi fost inferioară, nu ar fi suportat sălăşluirea în sânul Tatălui.

Prin urmare, Fiul ca Unul-Născut şi fiind cel a cărui locuire se petrece în sânul părintesc, cunoaşte cu temeinicie toate cele ale Tatălui. De aceea a şi avut evanghelistul nevoie de aceste cuvinte, spre a dezvă-

lui cunoaşterea temeinică pe care o are Fiul despre Tatăl. La care altă cunoaştere s-ar fi putut referi cuvântul amintit? Căci, dacă nu ar fi fost vorba de aceasta, pentru ce ar mai fi amintit de sânul Tatălui? Dacă Dumnezeu nu este o fiinţă corporală – şi într-adevăr nu este – şi dacă nu ni s-ar fi prezentat aici nici naşterea şi nici apropierea Fiului faţă de cel care l-a născut, atunci, presupunând că această afirmaţie foloseşte numele fără un rost anume, ci la întâmplare, nu am fi dobândit de pe urma ei nici un folos în plus. Dar numele nu sunt folosite fără nici un rost – cum s-ar putea aşa ceva, câtă vreme Duhul nu rosteşte nimic la întâmplare? –, dimpotrivă, ne este prezentată marea apropiere a Fiului faţă de Tatăl.

Într-adevăr, după ce a făcut marea dezvăluire că nici creaturile de sus nu îl văd pe el, adică nu îl cunosc cu temeinicie, dorind să-l cunoşti pe învăţătorul demn de crezare al acestui lucru, a folosit în expunere asemenea cuvinte, astfel încât tu să dai crezare în toate aceste privinţe unui învăţător care apare ca Fiu, ca Unul-Născut şi ca cel a cărui locuire se petrece în sânul părintesc, iar la urmă să nu-ţi mai rămână nimic îndoielnic. Iar dacă nu s-ar mai căuta controversa şi nu s-ar mai dori înfruntarea neruşinată, aş prezenta acest text ca unul care exprimă durata veşniciei. Căci, la fel cum din cuvintele adresate lui Moise prin care i se spunea: „Eu sunt cel ce sunt" înţelegem că este indicată veşnicia, tot astfel, şi din aceste cuvinte prin care se afirmă: „Cel care este în sânul Tatălui", putem ajunge să înţelegem că Fiul este din veşnicie în sânul Tatălui.

Aşadar, prin toate acestea ni s-a demonstrat că esenţa lui Dumnezeu este necunoscută pentru întreaga fiinţă creată. Ne-a mai rămas de demonstrat că numai

Fiul şi Duhul Sfânt îl cunosc pe Dumnezeu cu toată precizia. Însă, ne vom întoarce mai târziu la acest subiect, într-o altă întâlnire, şi, pentru ca amintirea celor spuse să nu fie copleşită din pricina mulţimii temelor tratate, ne vom îndrepta cuvântarea din nou către îndemnul obişnuit.

Care era îndemnul obişnuit pe care vi-l adresam? Să vă dedicaţi stăruitor rugăciunii cu un cuget treaz şi cu un suflet care stă de veghe. V-am vorbit şi mai înainte despre aceste lucruri şi v-aţi supus întru totul fără ezitare. Ar fi, deci, lipsit de sens ca, după ce aţi fost acuzaţi pentru delăsare, să nu vă fie acum lăudată stăruinţa. Vreau, aşadar, să vă laud şi să-mi mărturisesc recunoştinţa pentru ascultarea dovedită atunci.[60] Şi vă voi mărturisi această recunoştinţă, dacă vă voi învăţa pentru ce a avut loc acea rugăciune înaintea altora, şi de ce a poruncit atunci diaconul să fie aduşi posedaţii şi cei stăpâniţi de duhul rău al nebuniei şi să-şi plece capetele.

Care este, aşadar, pricina pentru care se procedează aşa? Lucrarea diavolilor este un lanţ împovărător al răului, mai puternic decât cel mai straşnic lanţ de fier. Întocmai cum, o dată ce judecătorul soseşte în public şi urmează să se aşeze la înalta tribună de judecată, temnicerii îi aduc din închisoare pe toţi cei care sunt închişi acolo, şi îi aşază înaintea grilajelor şi draperiilor sălii de judecată aşa cum sunt ei – plini de praf, murdari, cu părul crescut, îmbrăcaţi cu zdrenţe, la fel au rânduit şi părinţii ca în momentul în care Hristos urmează să se aşeze ca la o tribună de judecată şi să se arate în misterii, posedaţii sunt aduşi ca nişte deţinuţi, dar nu pentru a da socoteală de fărădelegile lor, aşa cum dau socoteală aceia, nici pentru a fi supuşi la pedeapsă ori la supliciu, ci pentru

ca poporul şi cetatea întreaga prezentă laolaltă înăuntru să devină ca o ramură de măslin purtată în favoarea lor, pentru ca acea comuniune a tuturor să îl implore pe Stăpân în favoarea acelora, şi să îi ceară îndurarea cu glasul ei puternic.

Îi acuzam atunci pe cei care nesocoteau o asemenea rugăciune şi în acel moment se aflau afară. Acum vreau să îi acuz pe cei care rămân înăuntru, şi nu pentru că rămân înăuntru, ci pentru că cei care rămân nu se arată cu nimic mai buni decât cei care se află afară, câtă vreme vorbesc unii cu ceilalţi în acel moment de o atât de mare înfricoşare.

Ce faci, omule? Vezi cum mulţimea de prizonieri luaţi dintre fraţii tăi stă în picioare lângă tine, iar tu stai de vorbă despre lucruri care nu au nici o legătură cu ei? Nu îţi este de ajuns numai imaginea lor spre a te cutremura şi spre a ajunge să le împărtăşeşti suferinţa? Fratele tău este în lanţuri, iar tu eşti într-o stare de indiferenţă? Şi cum ai putea fi iertat, spune-mi, când te arăţi atât de lipsit de compătimire, atât de neomenos şi de crud? Nu ţi-e teamă că, în timp ce tu stai de vorbă, fiind indiferent şi lipsit de vigilenţă, unul dintre demoni îi va părăsi pe cei de acolo şi, aflându-ţi sufletul destins şi gol, se va năpusti cu multă îndrăzneală ca într-o casă căreia îi lipseşte poarta?

Nu s-ar cuveni ca în acel moment să se verse în comun şiroaie de lacrimi, să se vadă înlăcrimaţi ochii tuturor, să răsune tânguiri şi suspine de peste tot din biserică? După împărtăşirea tainelor, după binefacerea purificării prin botez, după comuniunea cu Hristos, acel lup răpitor a avut încă puterea să răpească aceşti miei din turmă şi să îi ţină la el, iar tu, văzând această năpastă, nu plângi? Şi cum ar putea fi justificat un asemenea comportament? Nu vrei să înduri suferinţa

laolaltă cu fratele tău? Atunci, teme-te măcar pentru tine însuți și trezește-te din indiferență.

Dacă ai vedea casa vecinului tău cuprinsă de flăcări, chiar dacă vecinul tău ți-ar fi cel mai mare dușman dintre toți, spune-mi, nu ai fugi să stingi focul, fiind cuprins de teamă ca focul să nu se răspândească cu repeziciune și să ajungă și la porțile casei tale? Judecă la fel și în privința demonizaților, de vreme ce și lucrarea diavolilor este la fel de neîndurătoare ca focul și pârjolul. Să mi te văd purtându-ți de grijă ca diavolul care se năpustește cu repeziciune să nu pună mâna pe sufletul tău, iar când îl vezi prezent, caută cu multă străduință scăpare la Stăpân, astfel încât diavolul, văzându-ți sufletul plin de ardoare și vigilență, să socotească despre cugetul tău că îi rămâne de neatins. În cazul în care te-ar vedea căscând gura și fiind delăsător, se va năpusti în grabă ca într-o casă pustie, însă, dacă depui toate strădaniile, ești vigilent, și intri în comuniune cu cerurile însele, nu va îndrăzni nici măcar să te privească în față. Astfel, chiar dacă nu îți pasă de frații tăi, poartă-ți de grijă ție însuți și pune la intrarea sufletului tău o piedică în calea acelui duh al răului.

Iar pentru a respinge atacul lui împotriva noastră, nu este un zid de apărare mai bun decât rugăciuneа și implorarea stăruitoare. Căci și chemarea pe care diaconul o adresează tuturor când rostește: „Drepți să stăm, cu vrednicie" nu a fost rânduită fără un rost anume, la întâmplare, ci pentru ca noi să ne îndreptăm gândurile care ni se târăsc la pământ, astfel încât, lepădându-ne de slăbiciunea pricinuită de pe urma preocupării de treburile vieții zilnice, să ne putem înfățișa înaintea lui Dumnezeu cu un suflet drept. Și pentru a afla că, într-adevăr, aceste cuvinte

nu se referă la trup, ci la suflet, el fiind cel chemat să se îndrepte, să ascultăm cum aceeaşi expresie este folosită în acest fel şi de către Pavel. Scriindu-le oamenilor abătuţi şi copleşiţi de năvala nenorocirilor, Pavel spunea: „Îndreptaţi-vă braţele obosite şi genunchii slăbiţi". Ei bine, ce am avea de spus? Că el vorbeşte despre braţele şi genunchii trupului? Nicidecum, deoarece el nu le vorbeşte atleţilor sau luptătorilor, ci, prin aceste cuvinte a urmărit să înalţe tăria gândurilor lăuntrice dărâmată de încercări.

Ia aminte lângă cine stai, împreună cu cine îl vei chema pe Dumnezeu: împreună cu heruvimii! Asemuieşte-te cu cei care formează corul împreună cu tine şi îţi va fi de ajuns spre a deveni vigilent să conştientizezi faptul că tu, înveşmântat într-un trup şi legat de carne, ai fost socotit vrednic de a înălţa împreună cu puterile netrupeşti imnuri către Stăpânul comun tuturora.[61] Aşadar, nimeni să nu ia parte la acele imnuri sfinte şi mistice cu o ardoare slăbită. Nimeni să nu aibă în acel moment gânduri lumeşti, ci să le înlăture din cuget pe toate cele pământeşti, să se strămute pe el însuşi în întregime la cer şi, ca şi cum s-ar găsi stând în preajma tronului slavei însoţit de serafimi, să înalţe imnul întru totul sfânt închinat Dumnezeului slavei şi al măreţiei.

Iată pentru ce am cerut să se stea în acel moment în ordine. Căci a sta în ordine nu înseamnă nimic altceva, decât a sta în acel mod în care i se cuvine omului să fie când stă înaintea lui Dumnezeu, cu

---

„frică şi cutremurare" (Fil. 4,1),

---

cu un suflet care veghează şi este atent. Despre faptul că şi expresia „a sta" se referă la suflet ne-a lămurit, iarăşi, Pavel, când spune:

Aşa cum arcaşul, dacă vrea ca săgeţile trimise să-şi atingă ţinta, se îngrijeşte mai întâi de poziţia sa şi nu îşi lansează săgeţile până ce nu se aşază cu precizie drept înaintea obiectului vizat, tot astfel se întâmplă şi cu tine: dacă vrei să-i săgetezi diavolului capul său cel rău, îngrijeşte-te mai întâi de starea gândurilor tale, pentru ca, stabilindu-te într-o stare dreaptă şi nestânjenită de nimic, săgeţile lansate de tine să-şi atingă ţinta îndreptată împotriva aceluia.

Acestea au fost spuse despre rugăciune. Dar, de vreme ce, pe lângă indiferenţa faţă de rugăciuni, diavolul a mai născocit şi un alt procedeu de atac care să aducă o mare tulburare, este nevoie să se ridice un zid de apărare care să împiedice şi apropierea acestuia. Ce anume a mai uneltit acel duh al răului?

Văzându-vă cum v-aţi strâns laolaltă ca şi cum aţi fi un singur trup, şi cât de multă hotărâre dovediţi în atenţia pe care o acordaţi celor rostite, [diavolul] nu a îndrăznit să-i trimită pe unii dintre slujitorii lui pentru a vă îndepărta de la ascultare folosindu-se de sfaturi şi îndemnuri, fiindcă ştia că niciunul din voi nu va accepta asemenea sfaturi. I-a amestecat, însă, în mulţime pe unii care fură şi taie pungile cu bani, pregătindu-i să jefuiască de la mulţi dintre cei care se adună deseori aici aurul pe care aceştia îl au la ei. Iar acest lucru s-a petrecut aici deseori şi în cazul multora. Prin urmare, pentru ca acest lucru să nu se mai întâmple, şi nici să nu mai fie stinsă ardoarea voastră consacrată ascultării din pricina pierderii bunurilor, de vreme ce mulţi dintre voi aţi fost victime, pe toţi vă îndemn şi vă sfătuiesc să nu purtaţi aur când intraţi aici, astfel încât, străduinţa voastră pentru ascul-

tare să nu devină pentru aceia prilejul faptei lor rele, iar plăcerea pe care voi o simțiți petrecându-vă timpul aici să fie umbrită de furtul bunurilor voastre.

Tocmai acest lucru a pus la cale diavolul, nu pentru a vă face mai săraci, ci pentru ca, fiind cuprinşi de o mare neplăcere din pricina pierderii bunurilor, să vă distragă de la râvna consacrată ascultării. Căci la fel a făcut şi cu Iov când l-a lipsit de toate bunurile sale, nu cu scopul de a-l face mai sărac, ci pentru a-l lipsi de evlavie. Străduința aceluia nu se îndreaptă către luarea bunurilor – fiindcă ştie că aceasta nu înseamnă nimic –, ci urmăreşte ca prin luarea bunurilor să arunce sufletul în păcat. Iar dacă nu va fi în stare să împlinească aşa ceva, atunci nu va socoti că acțiunea i-a reuşit.

Cunoscând acum ce are diavolul în minte, preaiubite, când vei fi lipsit de aurul tău, fie din pricina hoților, fie din oricare altă pricină, preamăreşte-l pe Domnul şi vei avea atunci un câştig mai mare, iar duşmanului îi vei da o îndoită lovitură, pe de-o parte, pentru că nu ai îndurat pierderea cu greutate, iar pe de altă parte, pentru că ai adus mulțumire. Iar dacă te-ar vedea copleşit de pierderea bunurilor, te va convinge ca în urma îndurării greutății să te îndrepți împotriva Domnului, iar, în acest caz, niciodată nu va înceta să-ți pricinuiască un asemenea necaz. În schimb, dacă ar vedea că tu nu numai că nu îl blestemi pe Dumnezeul care te-a creat, ba chiar îi şi aduci mulțumire o dată cu fiecare nenorocire care se abate asupra ta, va înceta să te supună încercărilor, văzând că încercarea nenorocirilor îți devine pricină de mulțumire, şi ajunge să-ți facă cununile de învingător mai strălucitoare şi să-ți sporească răsplătirile. De altminteri, aşa s-a întâmplat şi cu Iov. După ce l-a

lipsit de bunuri şi i-a lovit trupul, l-a văzut aducând mulţumiri şi nu a îndrăznit să meargă mai departe, ci, îndurând o înfrângere ruşinoasă şi necruţătoare, a renunţat, câtă vreme îi conferise atletului lui Dumnezeu o mai mare strălucire.

Cunoscând, aşadar, toate acestea să ne temem numai de un singur lucru, de păcat, iar pe toate celelalte să le îndurăm cu seninătate, fie că este vorba de pierderea bunurilor, de vreo boală a trupurilor, de împrejurări grele, de insulte, de calomnii, ori de oricare altă nenorocire ce se abate asupra noastră. Căci, potrivit naturii lor, aceste nenorociri nu numai că nu ne vor face rău, dar chiar vor putea să ne aducă mari foloase şi ne vor procura mai multe răsplătiri, în cazul în care le îndurăm aducând mulţumiri. Ştii bine că Iov, după ce a primit cununile de învingător pentru răbdarea şi curajul său, a fost răsplătit cu lucruri îndoit de multe în comparaţie cu cele pierdute. Tu, însă, ai putinţa să primeşti nu de două sau de trei ori mai mult, ci de o sută de ori mai mult decât orice, dacă le înduri pe toate cu seninătate, şi vei moşteni viaţa veşnică, viaţă la care fie să ajungem noi toţi, prin harul şi iubirea Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă i se cuvine acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

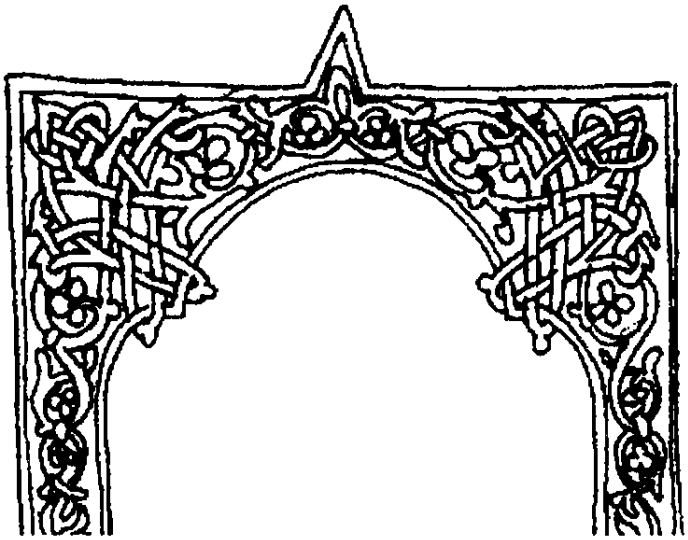

V

A aceluiaşi, despre necunoaşterea lui Dumnezeu, cuvântarea a cincea.

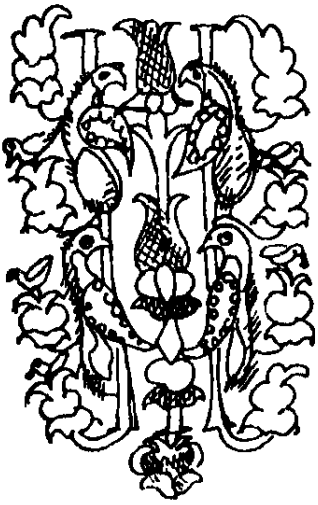

Când cineva urmează să se angajeze în tratarea unei teme foarte importante – una care necesită multe cuvântări şi care nu poate fi străbătută într-o zi sau două, ci în mult mai multe zile – socotesc că este necesar ca învățătura să nu fie impusă pe de-a-ntregul şi dintr-o dată cugetului celor ce o ascultă. Dimpotrivă, împărțind întregul în multe părți, povara cuvântului fragmentat în acest chip va deveni mai uşoară şi mai lesne de purtat.

Limba, urechea şi oricare din simțurile noastre au stabilite măsuri, reguli şi limite, iar dacă s-ar găsi vreodată cineva care ar încerca să depăşească aceste limite, atunci unul ca acesta s-ar afla dincolo de puterea proprie unei ființe omeneşti. Este ceva mai dulce decât lumina, spune-mi? Ceva mai plăcut decât o rază de soare? Însă, deşi este un lucru dulce şi plăcut, când cineva are de-a face cu lumina soarelui peste măsură, aceasta devine de nesuportat şi chinuitoare pentru ochi. De aceea a şi rânduit Dumnezeu ca noaptea să urmeze zilei, pentru a se îngriji ca ochii noştri obosiți să primească ocrotirea pleoapelor, iar pupilele să se odihnească, astfel încât să ne pregătească mai bine simțul obosit al vederii pentru contemplarea zilei următoare. Tot din acest motiv, veghea şi somnul, în loc să fie două stări care se opun una

celeilalte, în măsura în care se succed una celeilalte după dreapta măsură, devin laolaltă foarte plăcute, fapt pentru care, dacă numim lumina dulce, numim, de asemenea, dulce şi somnul care ne îndepărtează de lumină.

Astfel, lipsa măsurii este întru totul neplăcută şi de nesuportat, în timp ce dreapta măsură ne este plăcută, folositoare şi necesară. Chiar aceasta este şi pricina pentru care, deşi am avut la dispoziţie patru sau cinci zile, timp în care cuvântul nostru s-a desfăşurat pe marginea temei necunoaşterii lui Dumnezeu, nici astăzi nu ne pregătim încă să-i punem capăt, ci, punând vorbelor o dreaptă măsură, potrivit cu dragostea voastră, am socotit să îi acordăm iarăşi timp de odihnă cugetului vostru.

Aşadar, unde am lăsat deunăzi cuvântul? Fiindcă este necesar, câtă vreme există un fel de înlănţuire logică a învăţăturii, să revenim acolo unde am rămas. Aminteam atunci că fiul tunetului a rostit: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată; Fiul Cel Unul-Născut, cel care se află în sânul Tatălui, acela a făcut cunoscut". Astăzi trebuie să învăţăm cum a făcut cunoscut acest lucru Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu.

„Iisus a răspuns şi a zis: Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl" (Ioan, 6, 46).

„Vedere" înseamnă şi aici „cunoaştere".

Nu a spus doar că „Nimeni nu l-a văzut pe Tatăl" şi apoi să fi tăcut; dimpotrivă, pentru ca nimeni să nu creadă că s-a spus aceasta numai referitor la oameni, dorind, în schimb, să arate că nici îngerii, nici arhanghelii şi nici puterile de sus nu se găsesc în altă

situație, a făcut acest lucru limpede printr-o adăugire. Astfel, după ce a spus „căci nimeni nu l-a văzut vreodată pe Tatăl", a adăugat: „în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl". Căci, dacă ar fi spus doar atât, „nimeni", probabil că mulți dintre cei ce ascultau cuvântul ar fi socotit că se spune aceasta numai despre firea noastră. Însă, acum, când, după ce se spune „nimeni" se adaugă „în afară de Fiul", prin această dezvoltare întreaga creație a fost separată de Cel Unul-Născut. „Așadar – s-ar putea să se spună – este exclus și Duhul Sfânt?" Nicidecum, căci nici acesta nu face parte dintre ființele create, iar prin cuvântul „nimeni" se stabilește întotdeauna o deosebire numai față de creatură. Așa cum, de fiecare dată când s-ar vorbi despre Tatăl, nu ar fi exclus nici Fiul, [tot astfel] când se vorbește despre Fiul, nu este lăsat deoparte Duhul.

Și, pentru a face clar de acum înainte că prin folosirea cuvântului „nimeni" nu se urmărește excluderea Duhului, ci se vorbește despre excluderea creaturii de la o asemenea cunoaștere, despre care se afirmă că îi aparține numai Fiului, să ascultăm ce spune Pavel când li se adresează corintenilor. Ce spune, așadar?

„Căci cine le cunoaște pe cele ale omului, decât duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu" (I Cor. 2, 11).

Prin urmare, întocmai cum aici, rostindu-se cuvântul „nimeni", nu este lăsat deoparte Fiul, la fel, când este folosit în privința Fiului, nu este exclus Duhul Sfânt De unde reiese clar că este adevărat ceea ce am spus. Căci, în cazul în care prin cuvintele „Nimeni nu l-a vă-

zut pe Tatăl, în afara celui care este de la Dumnezeu" ar fi fost exclus Duhul, ar fi fost nechibzuit ca Pavel să spună că așa cum omul le cunoaşte pe cele ale sale, la fel şi Duhul Sfânt le cunoaşte cu precizie pe cele ale lui Dumnezeu.

La fel se întâmplă şi cu folosirea cuvântului „un singur", căci are aceeaşi bogăție şi putere de semnificare. Urmăreşte aceasta:

„Este un singur Dumnezeu, Tatăl, din care sunt toate, şi un singur Domn, Fiul, prin care sunt toate" (I Cor. 8, 6).

Astfel, dacă Tatăl ar fost numit ca unic Dumnezeu, atunci ar fi fost înlăturat Fiul de la dumnezeire, iar dacă Fiul ar fi fost numit ca unic Domn, atunci ar fi fost exclus Tatăl de la domnie. Însă, prin afirmația „un singur Domn, Iisus Hristos", Tatăl nu este exclus de la domnie. Aşadar, nici Fiul nu este înlăturat de la dumnezeire când se spune că este un singur Dumnezeu, Tatăl.[62]

Iar dacă s-ar găsi, din nou, unii care să susțină că Tatăl este numit Dumnezeu deoarece, chiar dacă şi Fiul este Dumnezeu, nu este Dumnezeu în aceeaşi măsură în care este Tatăl, pentru a da rostirii aşa ceva, se urmează premisele pe care ei înşişi le-au instituit – pe care noi nici măcar nu am îndrăzni să le rostim –, anume, că Fiul este numit singurul Domn, deoarece Tatăl nu este Domn în aceeaşi măsură în care Fiul este Domn. Iar dacă această ultimă afirmație este lipsită de evlavie, nici cea dintâi nu ar putea să aibă sens. Dar, aşa cum denumirea „un singur Domn" nu îl exclude pe Tatăl de la deținerea unei domnii desăvârşite şi nici nu este o denumire atribuită numai Fiului, la fel, nici sintagma „un singur Dumnezeu"

nu îl îndepărtează pe Fiul de la o adevărată şi autentică dumnezeire şi nici nu este proclamată numai în privinţa Tatălui.

Faptul că Fiul este Dumnezeu şi că este Dumnezeu în aceeaşi măsură în care este Tatăl, rămânând, cu toate acestea, Fiu, reiese limpede din însăşi atribuirea numelui de Tată. Căci, dacă acest nume de Dumnezeu ar fi aparţinut numai Tatălui şi nu ne-ar fi indicat un alt hypostas[63] în afara primului hypostas al celui nenăscut, ca şi cum ar fi propriu numai acestuia şi i-ar fi fost numele prin care este recunoscut, atunci ar fi fost inutilă specificarea denumirii de Tată. Ar fi fost de ajuns să spună „un singur Dumnezeu", şi noi am fi recunoscut despre cine este vorba; însă, tocmai pentru că numele de Dumnezeu este comun Tatălui şi Fiului deopotrivă, dacă Pavel ar fi spus numai „un singur Dumnezeu" nu ar fi arătat despre cine este vorba. Din acest motiv a fost adăugat numele de Tată, pentru a lămuri că se vorbeşte despre primul hypostas, al celui nenăscut, pe care nu ar fi fost suficient să îl indice prin folosirea denumirii de „Dumnezeu", câtă vreme aceasta este comună în aceeaşi măsură şi pentru Fiul.

Într-adevăr, dintre numele folosite unele sunt comune, iar altele proprii. Cele comune sunt folosite pentru a arăta că substanţa nu este diferită, pe când cele proprii sunt menite să deosebească caracterul propriu al fiecărui hypostas. Astfel, denumirile de „Tată" şi „Fiu" sunt proprii fiecărui hypostas, iar cele de „Dumnezeu" şi „Domn" sunt comune. Aşadar, fiindcă a folosit numele comun „un singur Dumnezeu", Pavel a adăugat şi denumirea specifică, pentru ca tu să ştii despre cine vorbeşte şi, astfel, să nu cădem în nebunia lui Sabellie.[64]

De altfel, aşa cum voi arăta în cele ce urmează, nici numele de „Dumnezeu" nu este mai important decât cel de „Domn" şi nici numele de „Domn" nu este mai puţin important decât acela de „Dumnezeu". Pe tot parcursul Vechiului Testament, Tatălui i se spune fără întrerupere Domn:

> „Domnul Dumnezeul tău" (Deut. 6, 4)

şi, mai apoi:

> „Domnului Dumnezeului tău să i te închini şi numai lui să-i slujeşti" (Deut. 6, 13);

iarăşi:

> „Mare este Domnul nostru şi mare este tăria Lui şi priceperea Lui nu are hotar (Ps. 146, 5)

şi din nou:

> „Să cunoască ei că numele Tău este Domnul. Tu singur eşti Cel Preaînalt peste tot pământul" (Ps. 82, 19).

Dacă, într-adevăr, atributul de Domn ar fi fost inferior celui de Dumnezeu şi nevrednic de substanţa aceluia, nu trebuia să se spună: „Să cunoască ei că numele Tău este Domnul". Din nou, dacă faptul de a fi Dumnezeu ar fi superior celui de a fi Domn, şi mai vrednic de cinstire decât acesta, nu trebuia ca Fiul, după acei oameni, fiind inferior, să fie invocat cu un nume care îi aparţine Tatălui, şi chiar unul care ar fi propriu numai aceluia. Dar lucrurile nu stau aşa, nu, nicidecum, întrucât nici Fiul nu este inferior faţă de Tatăl, nici numele de Domn nu este mai prejos decât cel de Dumnezeu. Acesta este şi motivul pentru care

Scriptura se foloseşte de asemenea denumiri fără deosebire, aplicându-le deopotrivă şi Tatălui, şi Fiului.

Şi, aşa aţi auzit că Tatăl este numit Domn, hai să vă arătăm acum şi cum este numit Fiul Dumnezeu.

„Iată, Fecioara va lua în pântece şi va naşte Fiu şi vor chema numele Lui Emanuel, care se tâlcuieşte: Cu noi este Dumnezeu" (Mat. 1, 23; cf. Is. 7, 14).

Vezi cum, pe de-o parte, numele de Domn este folosit pentru Tatăl, iar pe de altă parte, numele de Dumnezeu este folosit pentru Fiul? Căci, aşa cum acolo se spunea că „Să cunoască ei că numele Tău este Domnul", în acelaşi chip se spune aici: „vor chema numele Lui Emanuel". Şi iarăşi:

„Prunc s-a născut nouă, un Fiu s-a dat nouă şi se cheamă numele Lui: Înger de mare sfat, Dumnezeu tare, biruitor" (Is. 9, 5).

Şi ia aminte laolaltă cu mine la înţelegerea de care dau dovadă profeţii şi la înţelepciunea lor spirituală. Vezi că ei nu au spus pur şi simplu „Dumnezeu", ci, pentru a nu se socoti că se vorbeşte despre Tatăl, au amintit mai întâi de oikonomia întrupării. Fiindcă e foarte clar că Tatăl nu s-a născut din Fecioară, nici nu a devenit vreodată copil. Ascultă din nou cum vorbeşte un alt profet despre el:

„Acesta este Dumnezeul nostru şi nimeni altul nu este asemenea lui" (Bar. 3, 36).

Şi despre cine spune aceste cuvinte? Să vorbească oare despre Tatăl? Nicidecum. Ascultă, pentru aceasta, cum şi acest profet a amintit despre oikonomia întrupării. Căci, după ce a spus: „Acesta este Dumnezeul nostru şi nimeni altul nu e asemenea lui", a adăugat:

„Aflat-a toată calea ştiinţei şi a dat-o lui Iacob, copilul său, şi lui Israel, cel iubit de Dânsul. După aceasta, s-a arătat pe pământ şi a locuit printre oameni" (Bar. 3, 36 – 37).

Iar Pavel:

„Din care după trup este Hristos, cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvântat în veci, Amin" (Rom. 9, 5)

şi din nou:

„Nici un desfrânat ori poftitor nu are moştenire în împărăţia celui care este Hristos şi Dumnezeu" (Ef. 5, 5)

şi iarăşi:

„potrivit cu arătarea marelui nostru Dumnezeu şi Mântuitor Iisus Hristos" (II Tim. 1, 10).

Dar şi Ioan îl numeşte la fel când spune:

„La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Cuvântul era Dumnezeu" (In. 1, 1).

Da, bine, are să se spună, dar arată-mi dacă Scriptura îl numeşte pe Tatăl Domn şi acolo unde se face referire deopotrivă la Tatăl şi la Fiul. Eu nu mă voi opri să arăt numai acest lucru, ci voi arăta că Scriptura îl numeşte Domn pe Tatăl şi Domn pe Fiul şi că îl numeşte Dumnezeu pe Tatăl şi Dumnezeu pe Fiul, atribuind fiecare dintre nume în acelaşi loc. Prin urmare, unde se găseşte aşa ceva? Vorbind odată cu iudeii, Hristos spune:

„Ce vi se pare despre Hristos? Al cui fiu este? Zis-au Lui: Al lui David. Zis-a lor: Cum deci David, în duh, îl numeşte pe el Domn? – zicând: «Zis-a Domnul Domnului meu: Şezi de-a dreapta mea?»" (Mat. 22, 42 – 44).

Iată, „Domn" şi „Domn". Vrei să pricepi de ce Scriptura zice Dumnezeu şi Dumnezeu atunci când vorbeşte despre Tatăl şi Fiul – şi aceasta în unul şi acelaşi loc? Ascultă-i şi pe David profetul şi pe apostolul Pavel când au dorit să ne lămurească tocmai în privinţa acestui lucru:

„Tronul tău, Dumnezeule, în veacul veacului, toiag de dreptate toiagul împărăţiei tale. Iubit-ai dreptatea şi ai urât fărădelegea: pentru aceasta te-a uns pe tine Dumnezeu, Dumnezeul tău, cu untdelemnul bucuriei, mai mult decât pe părtaşii tăi" (Ps. 44, 7 – 8).

Iar Pavel a adus şi acum această mărturie, spunând că:

„Despre îngerii săi zice: «Cel ce face pe îngerii săi duhuri», iar către Fiul: «Tronul tău, Dumnezeule, în veacul veacului» (Evr. 1, 7-8).

Pentru care motiv, la urma urmei, are să se spună, Tatăl a fost numit Dumnezeu, iar Fiul Domn? Acest lucru nu s-a petrecut fără vreun rost anume şi la întâmplare, ci fiindcă scrierea în întregul ei era destinată elenilor atinşi de boala politeismului. Şi pentru ca ei să nu spună că noi, în timp ce îi acuzăm că vorbesc despre mai mulţi dumnezei şi mai mulţi domni, cădem la rându-ne în greşeala pe care le-o imputăm, câtă vreme am vorbi şi noi despre dumnezei, nu despre un Dumnezeu, din acest motiv s-a

coborât Pavel la nivelul slăbiciunii lor şi a dat un alt nume Fiului care deţine o aceeaşi putere.

Spre a dovedi că acest lucru este adevărat, să recitim cuvintele care preced acest pasaj şi veţi vedea limpede că ceea ce am spus noi nu este o simplă presupunere:

> „Cât despre cele jertfite idolilor, ştim că toţi avem cunoştinţă. Cunoştinţa însă semeţeşte, iar iubirea zideşte. Iar despre mâncarea celor jertfite idolilor, ştim că idolul nu este nimic în lume şi că nu este alt Dumnezeu decât Unul singur" (I Cor. 8, 1-4).

Pricepi acum că Pavel rosteşte aceste lucruri adresându-se acelora care socoteau că există mai mulţi dumnezei?

> „Căci, deşi sunt numiţi mulţi dumnezei, fie în cer, fie pe pământ, – iarăşi se luptă Pavel împotriva acelora – ca şi cum ar exista într-adevăr mai mulţi dumnezei şi mai mulţi domni – adică, vrea să spună că sunt dumnezei numai cu numele – totuşi, pentru noi, este un singur Dumnezeu, Tatăl, din care sunt toate, şi un singur Domn, Iisus Hristos, prin care sunt toate" (I Cor. 8, 5-6).

De aceea a şi adăugat „un singur", ca ei să nu creadă că se reintroduce politeismul. Astfel, Tatăl nu a fost numit Dumnezeu unic pentru a-l înlătura pe Fiul de la dumnezeire, după cum nici Fiul nu a fost numit unic Domn pentru a-l înlătura pe Tatăl de la domnie; i-a numit în acest fel numai pentru a vindeca slăbiciunea acelora şi dorind să nu le ofere nici un prilej de reîntoarcere la politeism. Acesta este, de asemenea, şi motivul pentru care Fiul lui Dumnezeu nu este făcut cunoscut iudeilor prin profeţi în mod precis şi clar, ci în chip acoperit şi numai arareori.

Căci, dacă ar fi auzit iarăşi despre un Dumnezeu şi un Dumnezeu, cu siguranţă că în loc să renunţe la eroarea politeistă, boala aceasta le-ar fi revenit. De aceea, profeţii spun fără încetare de la un capăt la altul că: „Nu există decât un singur Dumnezeu şi nici un altul în afară de El", nu pentru a-l respinge pe Fiul, nicidecum, ci din dorinţa de a vindeca slăbiciunea acelora şi, în acelaşi timp, pentru a-i convinge să renunţe la credinţa lor în mai mulţi dumnezei lipsiţi de existenţă.

Aşadar, când auziţi denumiri precum „unul" şi „niciunul" şi altele asemenea, să nu nesocotiţi slava Treimii, să pricepeţi, însă, prin asemenea cuvinte deosebirea acesteia faţă de fiinţa creată, aşa cum se spune şi în altă parte:

„Cine a cunoscut cugetul lui Dumnezeu?"
(Rom. 11, 34; Is. 40, 13).

Faptul că şi aici despre acest lucru este vorba şi nicidecum despre faptul că Fiul şi Duhul sunt îndepărtaţi de la împărtăşirea cunoaşterii a fost suficient explicat în cele rostite anterior, când am adus şi mărturia în care se spune:

„Căci cine cunoaşte cele ale omului, decât duhul omului, care este în el? Aşa şi cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu" (I Cor. 2, 11).

Şi, din nou, Fiul care spune:

„Nimeni nu-l cunoaşte pe Fiul, decât numai Tatăl, şi nimeni nu-l cunoaşte pe Tatăl, decât numai Fiul" (Lc. 10, 22).

Cum tot aşa se spune şi aici:

„Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl, în afară de cel care este de la Tatăl; acesta l-a văzut pe Tatăl" (In. 6, 46).

Iar el a rostit aici că îl cunoaşte cu temeinicie şi a arătat în acelaşi timp şi cauza pentru care deține această cunoaştere. Care este, aşadar, această cauză? Este aceea că îşi are ființa de la El. Iar faptul de a avea ființă de la El demonstrează, la rându-i, faptul că îl cunoaşte cu temeinicie. Tocmai de aceea îl cunoaşte limpede, fiindcă este de la El, iar semn al faptului de a fi de la El este faptul că îl cunoaşte cu precizie. Căci dacă o substanță ar fi superioară altei substanțe nu ar mai putea fi cunoscută bine de către cea din urmă, oricât de mică ar fi distanța dintre ele.

Ascultă, de pildă, ce spune profetul despre cât de mică este deosebirea dintre natura îngerilor şi cea omenească. După ce a spus:

„Ce este omul că-ți aminteşti de el? Sau fiul omului, că-l cercetezi pe el?",

a adăugat:

„Micşoratu-l-ai pe el cu puțin față de îngeri" (Ps. 8, 5-6).

Dar, cu toate că distanța este mică, câtă vreme este pe deplin o oarecare distanță, noi nu cunoaştem cu precizie esența îngerilor şi chiar dacă am face mii de speculații, tot nu am putea-o afla.

Dar ce vorbesc eu despre îngeri, când nici măcar esența sufletului nostru nu ne-o cunoaştem bine, ori, mai degrabă, nu o cunoaştem în nici un fel? Iar dacă aceia pretind că o cunosc, am să-i întreb care anume este esența sufletului – să fie cumva una dintre acestea:

aer, un suflu, un vânt, ori un foc? Însă ei nu vor răspunde folosindu-se de vreuna dintre acestea, deoarece toate sunt de natură corporală, pe când sufletul este necorporal. Aşa că ei, fără să-i cunoască pe îngeri, şi nici măcar propriile lor suflete, pretind în schimb că îl cunosc cu precizie pe Domnul şi creatorul tuturor lucrurilor. Cum ar putea, aşadar, să existe o mai mare rătăcire a minții decât aceasta?

Dar ce vorbesc eu despre cum ar putea fi esența sufletului? Nu putem spune nici măcar care este modalitatea în care se află prezent în trupul nostru. Cine oare ar avea de spus ceva în privința unui asemenea lucru? Să fie adevărat cum că s-ar răspândi prin întreaga masă a corpului? Dar o asemenea afirmație este lipsită de sens, deoarece este o modalitate de a fi proprie ființelor corporale. Că nu poate fi vorba despre aşa ceva în privința sufletului reiese limpede şi din următoarele: de fiecare dată când se întâmplă să fie amputate mâinile sau picioarele, sufletul rămâne întreg, nu este mutilat cu nimic în urma ciuntirii corpului. Atunci, dacă nu se află în întreg corpul, să se afle în schimb reunit într-o anume parte a corpului? În acest caz, urmează cu necesitate ca celelalte părți rămase să fie moarte, deoarece lucrul neînsufleţit este mort pe de-a-ntregul. Însă nu se poate afirma nici aşa ceva, se poate spune în schimb că noi cunoaştem că sufletul se găseşte în corpul nostru, dar nu cunoaştem modul în care este prezent. Iar Dumnezeu nu ne-a îngăduit o asemenea cunoaştere pentru ca noi să punem frâu gurii noastre, şi să ne stăpânim în şi mai mare măsură şi spre a fi convinşi să rămânem la cele de jos, să nu le iscodim şi să fim stăpâniți de curiozitate în privința celor care se află dincolo de noi.

Dar, spre a nu argumenta în privința unor asemenea lucruri folosindu-ne numai de raționamente, hai să ne întoarcem iarăşi cuvântul la Scriptură.

„Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl" (In. 6, 46).

Şi ce-i cu asta?, are să se spună, căci aceste cuvinte nu au adus mărturie în nici un fel şi pentru faptul că [Fiul] deține o cunoaştere precisă. Că ființele create nu îl cunosc a fost arătat limpede când s-a spus: „Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl", cum iarăşi a fost arătat vădit că Fiul îl cunoaşte: „...în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl". Dar, în tot cazul, nu se arată nicăieri că îl cunoaşte cu temeinicie, întocmai cum Tatăl se cunoaşte pe sine însuşi. Căci este cu putință, se va spune, ca nici ființele create să nu-l cunoască pe Tatăl, şi, în acelaşi timp, nici Fiul să nu dețină o înțelegere temeinică a acestuia, chiar dacă deține o cunoaştere mai limpede decât cea a făpturilor create. El spune, într-adevăr, că vede şi cunoaşte cine este Tatăl, în schimb, nu a afirmat nicăieri cum că l-ar cunoaşte temeinic şi în acelaşi chip în care Tatăl se cunoaşte pe sine.

Doriți să ne convingem şi de data aceasta pornind de la Scripturi, şi chiar de la însuşi glasul lui Hristos? Să ascultăm, aşadar, ce le spune iudeilor:

„Precum mă cunoaşte Tatăl şi eu cunosc pe Tatăl" (In. 10, 15).

Care cunoaştere ai vrea să fie mai temeinică decât aceasta? Întreabă-l pe cel care te contrazice: este adevărat că Tatăl îl cunoaşte deplin pe Fiul, câtă vreme întreaga cunoaştere pe care o deține este deplină, de

unde reiese şi că nu îi este ascuns nimic din cele care îl privesc pe Fiul, ci dimpotrivă, această cunoştinţă este perfectă? Da, se va spune. Aşadar, deoarece auzi că şi Fiul îl cunoaşte la fel pe Tatăl, precum acesta îl cunoaşte pe Fiul, nu are rost să se mai cerceteze altceva pe mai departe, de vreme ce cunoaşterea pe care o deţin este pe deplin egală.

De asemenea a arătat şi într-un alt loc aceasta, când a spus:

„Nimeni nu cunoaşte pe Fiul, decât numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaşte nimeni, decât numai Fiul şi cel căruia va voi Fiul să-i descopere" (Mat. 11, 27).

Şi descoperă nu atât cât cunoaşte el însuşi, ci atât cât ne este nouă suficient. Şi dacă Pavel face acest lucru, cu atât mai mult Hristos, fiindcă cel dintâi le-a spus propriilor săi ucenici:

„N-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovniceşti, ci ca unora trupeşti. Ca pe nişte prunci în Hristos v-am hrănit cu lapte, nu cu bucate, căci încă nu puteaţi" (I Cor. 3, 1-2).

Dar acest lucru, are să se spună, l-a rostit numai pentru corinteni. Ce ar mai fi de obiectat, dacă vom arăta că el cunoştea şi alte lucruri, pe care nici unul dintre oameni nu le-a aflat vreodată şi a murit fiind singurul cunoscător al acestora dintre toţi oamenii? Şi unde se poate găsi acest lucru? În epistola către corinteni, căci Pavel spune acolo:

„Am auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască" (II Cor. 12, 4).

Dar, cu toate acestea, nu altul decât acesta, cel care atunci a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască, deține o cunoaștere parțială și mult inferioară celei viitoare. Căci, cel care a rostit acele cuvinte este și cel care spune: „În parte cunoaștem și în parte profețim", la care se adaugă „când eram prunc, vorbeam ca un prunc, simțeam cu un prunc, judecam ca un prunc" și

> „vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură, iar atunci, față către față' (I Cor. 13, 9-12).

Și, pornind de la acestea, ajungem să biruim întreaga lor argumentație potrivnică. Deoarece, de vreme ce esența divină este necunoscută, nu în privința existenței ei, ci căutând să afli ce este, apare ca cea mai mare nebunie faptul de a-i atribui un nume. Mai mult, chiar dacă esența ne-ar fi fost cunoscută foarte clar, nici în acest caz nu ar fi fost cugetat să atribuim o denumire esenței Domnului pornind de la noi înșine și cu de la noi putere. Astfel, nici Pavel nu a îndrăznit să atribuie nume puterilor de sus, dimpotrivă, a spus:

> „L-a așezat pe Hristos mai presus decât toată începătoria și stăpânia și domnia și decât tot numele ce se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor" (Ef. 1, 20-21)

și ne-a învățat că există anumite nume ale puterilor pe care le vom cunoaște atunci, fără să cuteze a le atribui alte nume în locul acelora viitoare și fără să fie mânat de curiozitate în privința acelora.

Cum ar putea fi vrednici de iertare sau ce scuză vor putea avea cei care îndrăznesc asemenea lucru în privința esenței Domnului? Și cum esența însăși ne

este necunoscută, trebuie să le întoarcem spatele aşa cum facem cu cei ieşiţi din minţi. Chiar dacă este vădit că Dumnezeu este o fiinţă nenăscută,[65] în schimb, despre faptul că acesta ar fi numele propriei sale esenţe nu ne vorbeşte nici un profet, nu lasă să se înţeleagă aşa ceva nici un apostol şi nici un evanghelist. Şi pe bună dreptate: cum să fi fost în stare unii, cărora esenţa însăşi le este necunoscută, să îi rostească numele?

Dar de ce vorbesc eu despre dumnezeieştile Scripturi, când evidenţa absurdităţii şi nemăsurarea nelegiuirii sunt atât de mari, astfel încât nici măcar elenii, chiar fiind departe de adevăr, nu au încercat vreodată să rostească ceva asemănător? Căci nici unul dintre ei nu a îndrăznit să propună o definiţie pentru esenţa divină şi să o închidă sub un nume unic. Dar ce vorbesc eu despre esenţa divină, când cei care au filosofat în privinţa naturii fiinţelor nemateriale nu au propus nici măcar în privinţa acesteia o adevărată definiţie, întrucât, în locul unei definiţii, s-au mulţumit să o descrie şi să ofere o schiţă generală într-un mod lipsit de claritate?

Care este, însă, argumentul pătrunzător de care se folosesc aceştia? Ei spun: Nu-l cunoşti, aşadar, pe cel căruia îi închini adoraţia ta? Mai curând, nici măcar nu ar trebui să răspundem la această întrebare, de vreme ce am oferit deja o demonstraţie amănunţită pornind de la Scripturi în sprijinul ideii că este cu neputinţă a-l cunoaşte pe Dumnezeu în privinţa esenţei sale. Cu toate acestea, fiindcă nu le vorbim din duşmănie, ci din dorinţa de a-i îndrepta, hai să le demonstrăm că lipsa cunoaşterii nu înseamnă a nu şti care este esenţa lui Dumnezeu, dimpotrivă, tocmai

pretenția de a şti acest lucru înseamnă a fi lipsit de cunoaşterea lui Dumnezeu.

Dacă s-ar întâmpla ca doi oameni să se certe între ei cu privire la cunoaşterea întinderii cerului, unul susținând că nu poate fi cuprinsă cu ochiul omenesc, iar celălalt pretinzând că este cu putință şi, pentru a realiza acest lucru, se angajează să o măsoare în întregime folosind pentru aceasta palma, răspunde-mi acum, despre care dintre cei doi vom spune că deține cunoaşterea întinderii cerului – cel care pretinde că ştie câte palme măsoară ori cel care îşi recunoaşte neştiința? Iar dacă în privința cerului, cel care îi cunoaşte întinderea este mai degrabă omul care se retrage înaintea acesteia, cum să nu avem nevoie, când este vorba de Dumnezeu, de o asemenea sfială? Şi cum să nu fie atinsă, de nu se întâmplă astfel, culmea rătăcirii?

De altminteri, pentru a afla că ni se cere numai atât, să cunoaştem că Dumnezeu există, nicidecum să-i iscodim esența, ascultă ce spune Pavel:

„căci cine se apropie de Dumnezeu, trebuie să creadă că el există" (Evr. 11, 6).

Tot astfel, condamnând pe cineva pentru lipsa evlaviei, nu îl condamnă pentru că nu ştie ce este Dumnezeu, ci pentru că nu ştie că Dumnezeu există:

„Zis-a cel nebun în inima sa: Nu este Dumnezeu!" (Ps. 13, 1).

Prin urmare, aşa cum acela nu devine lipsit de evlavie din pricina necunoaşterii esenței lui Dumnezeu, ci fiindcă nu ştie că Dumnezeu există, tot astfel, pentru a ajunge la evlavie, este de ajuns să cunoşti că Dumnezeu există.

Însă ei s-au străduit să construiască şi un alt argument. Care-i acesta? Zic ei[66]:

„Se spune că Dumnezeu este duh (In. 4, 24)".

Prin aceste cuvinte ni se oferă, aşadar, o înfăţişare a esenţei sale, spune-mi? Şi cine va susţine aşa ceva, dacă este dintre cei care obişnuiesc să se abată oricât de puţin pe la porţile dumnezeieştilor Scripturi? În acest fel, dacă s-ar urma un asemenea raţionament, Dumnezeu ar fi foc în aceeaşi măsură, deoarece, aşa cum stă scris: „Dumnezeu este duh", stă scris şi că:

„Dumnezeul nostru este foc mistuitor" (Evr. 12, 29),

sau că este

„izvor de apă vie" (Ier. 2, 13).

Şi nu va fi numai duh, izvor şi foc, ba încă şi suflet şi suflare de vânt şi minte omenească şi multe alte lucruri mai absurde decât acestea, căci nu este nevoie să ţinem până la capăt socoteala acestora, nici să imităm întocmai nebunia acelora. Într-adevăr, prin acelaşi cuvânt, „duhul", sunt denumite multe lucruri, de pildă, sufletul nostru, după cum spune şi Pavel:

„Să daţi pe unul ca acesta Satanei, ca duhul să se mântuiască" (I Cor. 14, 15).

Se denumeşte astfel şi suflarea de vânt, după cum spune profetul:

„Cu duh puternic îi vei lovi" (Ps. 47, 6).

Se foloseşte în aceeaşi măsură şi pentru a numi darul duhovnicesc:

„Căci Duhul însuşi mărturiseşte împreună cu duhul nostru" (Rom. 8, 16),

iar în alt loc:

„Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga şi cu mintea" (I Cor. 14, 15).

De asemenea, este desemnată astfel şi mânia, câtă vreme Isaia spune:

„Nu ai fost tu cel care te-ai îngrijit, cu duhul tău năprasnic, să-i duci la pieire?" (Is. 27, 8).

Şi la fel este numit şi ajutorul care vine de la duhul lui Dumnezeu:

„Duhul care se află înaintea feţei noastre, Hristos Domnul" (Plâng. 4, 20).

Prin urmare, Dumnezeu va fi pentru noi toate acestea laolaltă şi va fi compus din asemenea lucruri.

Dar pentru a nu ajunge să delirăm, punând la bătaie argumente contrarii pentru nişte opinii care nu merită nici măcar aşa ceva, hai să încetăm aici cuvântul referitor la asemenea lucruri şi să ne îndreptăm cu totul către rugăciune, deoarece cu cât sunt ei mai lipsiţi de evlavie, cu atât mai mult este nevoie să ne rugăm pentru ei ca într-o bună zi să renunţe la nebunia lor. Iar prin aceasta vom face să se vadă chipul Dumnezeului nostru Mântuitor

„care voieşte ca toţi oamenii să se mântuiască şi la cunoştinţa adevărului să vină" (I Tim. 2, 4).

Să nu încetăm, aşadar, să aducem rugăciuni de îndurare în favoarea lor. Căci rugăciunea este armă

puternică, comoară fără fund, bogăție care nicicând nu se risipește, liman ferit de furtună, pricină a liniștii; este rădăcină, izvor și mamă a mii de lucruri bune și întrece în putere chiar și stăpânirea împărătească. Deseori s-a văzut că atunci când purtătorul coroanei împărătești este cuprins de febră și zace în pat arzând, îi vin spre ajutor medici, paji, vindecători și generali, însă nici arta medicinii, nici prezența prietenilor, nici îngrijirea slugilor, nici mulțimea leacurilor, nici luxul tratamentelor, nici abundența bunurilor și nimic altceva dintre cele omenești nu are putere să ușureze în vreun fel povara bolii. Însă, dacă ar intra cineva care este înzestrat cu dreptul de a-i vorbi lui Dumnezeu, numai să se atingă de trupul acestuia și să facă o rugăciune curată pentru el și va pune pe fugă întreaga boală. Și exact acolo unde bogăția, mulțimea îngrijirilor, știința medicilor și măreția împărătească au fost lipsite de putere, a avut această putere rugăciunea unuia care deseori se întâmplă să fie sărac și să se hrănească din pomană.

Când vorbesc de rugăciune, nu mă refer la simpla bolborosire plină de neglijență, mă refer la rugăciunea făcută cu atenție, însoțită de îndurerarea sufletului și de freamătul cugetului. Aceasta din urmă este rugăciunea care se înalță la cer. Întocmai cum șuvoiul apelor, câtă vreme este lăsat să se scurgă pe un câmp neted se răspândește pe o suprafață întinsă și nu se înalță spre cer, în schimb, când niște mâini pricepute o supun făcând-o să se scurgă în jos prin niște șanțuri, atunci se îndreaptă în sus mai repede decât orice săgeată, tocmai în acest mod, cugetul omenesc, când se bucură de multă ușurătate, se răspândește și se pierde; însă, când este silit să se adune din pricina împrejurărilor grele, o dată ajuns

în reculegere deplină, înalță către cer rugăciuni adevărate şi pline de tărie.

Şi pentru a pricepe că rugăciunile care au cele mai mari şanse de a fi ascultate sunt cele făcute în caz de strâmtorare, ascultă ce spune profetul:

„Către Domnul am strigat când eram cuprins de strâmtorare şi m-a auzit" (Ps. 119, 1).

Aşadar, să ne înflăcărăm conştiința, să ne reculegem din pricina amintirii păcatelor noastre, să ne reculegem, nu pentru a rămâne închişi în sine, ci pentru a ne pregăti spre a fi ascultați, pentru a deveni cumpătați şi plini de vigilență şi, în acest fel, să ajungem să atingem cerurile însele. Nimic nu pune pe fugă delăsarea şi indiferența aşa cum reuşesc să o facă căința şi strâmtorarea, cele care adună cugetul de peste tot unde s-a risipit şi îl întorc către sine însuşi. Cel care, astfel strâmtorat, prinde a se ruga ajunge ca, în urma rugăciunii, să resimtă în sufletul său o mare desfătare. Şi, aşa cum năvala norilor întunecă aerul la început, iar apoi, după ce îşi risipesc unul altuia cristalele de gheață şi fac să se reverse ploaia în întregime, dau aerului seninătate şi strălucire, în acelaşi chip, cât timp ni se adună deznădejdea în interior, ni se întunecă judecata, însă, după ce ne despovărăm de acest zbucium prin cuvintele rugăciunii şi prin lacrimile care le însoțesc, revărsându-se, astfel, în afara noastră, ne pătrunde în suflet o mare strălucire, răsplata lui Dumnezeu pătrunzând în cugetul celui care se roagă precum o rază de soare.

Dar care este argumentul rece al mulțimii? Nu îndrăznesc, se spune, mă simt ruşinat, nu pot nici măcar să deschid gura. Această sfială este diavolească, cele invocate sunt pretexte ale delăsării, căci diavolul

dorește să îți închizi porțile căii către Dumnezeu. Nu îndrăznești? Este în realitate o mare cutezanță, căci este mare câștigul obținut când te socotești lipsit de îndrăzneală, tot așa cum, socotind că ești înzestrat cu îndrăzneală, este o mare rușine și îți atragi cea mai mare condamnare. Dacă ai avea parte de o mulțime de reușite și nu ai avea nimic rău pe conștiință, iar atunci te-ai socoti demn de îndrăzneală, rugăciunea ta își pierde în întregime puterea. În schimb, dacă ai purta asupra conștiinței tale povara a mii de păcate, numai pentru faptul că te-ai coborât pe tine într-atât, încât te socotești cel din urmă dintre oameni, vei putea avea multă îndrăzneală față de Dumnezeu.

Cu toate acestea, trăirea smereniei nu are loc când te socotești păcătos, fiind păcătos. Trăirea smereniei se găsește la cel care, deși are în el însuși conștiința că a împlinit multe și mari fapte bune, nu își închipuie nimic mare în privința sa. Un asemenea om este cel care, urmându-l pe Apostolul Pavel, ar putea să spună:

„Nu mă știu vinovat cu nimic" (I Cor. 4, 4),

iar apoi să rostească:

„dar întru aceasta nu mă îndreptățesc"

și iarăși:

„Iisus Hristos a venit să-i mântuiască pe cei păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu" (I Tim. 1, 15).

Aceasta este trăirea smereniei: de la înălțimea la care ai ajuns prin împlinirea faptelor bune să te smerești în cuget.

Dar, cu toate acestea, în iubirea sa negrăită de oameni, Dumnezeu nu se apropie și nu îi primește la

sine numai pe cei smeriți, ci și pe cei care își mărturisesc fără cruțare păcatele, devenind binevoitor și blând față de cei care se găsesc în această stare. Pentru a pricepe că nu este bine în nici un chip să îți imaginezi lucruri mari despre tine, închipuie-ți cu mintea două care: unul la care stau înjugate dreptatea și orgoliul și celălalt tras de păcat și smerenie. Vei vedea că jugul păcatului trece înaintea dreptății, nu prin propria mișcare, ci prin puterea smereniei împreună cu care trage la jug, așa cum carul dreptății rămâne în spate nu din pricina slăbiciunii dreptății, ci din cauza greutății și nemăsurării orgoliului. Căci, după cum smerenia biruiește prin marea sa putere de înălțare chiar cel mai greu păcat, și devine prima care ajunge să se înalțe la Dumnezeu, tot astfel și orgoliul, prin marea sa greutate și nemăsurare capătă putere și se înstăpânește asupra ușurătății dreptății, trăgând-o lesne în jos.

Ca să îți dai seama că acest car al smereniei este mai rapid decât celălalt, amintește-ți de fariseu și de vameș. Fariseul înjugase laolaltă dreptatea și orgoliul, când spunea:

„Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni, răpitori, avari și nici ca acest vameș"
(Lc. 18, 11).

Câtă nebunie! Orgoliul său nu s-a mulțumit să se înalțe deasupra întregii naturi omenești, mai mult decât atât, l-a insultat cu un și mai mare orgoliu pe vameșul care stătea în picioare în acel loc. Ce s-a întâmplat cu celălalt? El nu a răspuns injuriilor, nu s-a tulburat auzind acuzația adusă, dimpotrivă, a primit ceea ce a auzit cu înțelepciune. Și a făcut din săgeata dușmanului său leac și vindecare, jignirile

le-a preschimbat în elogiu, acuzația în cunună. Atât de frumoasă este smerenia, duce la un atât de mare câștig, astfel încât nu se lasă doborâtă de jignirile celorlalți! Și nici nu se tulbură înaintea nedreptățirilor care vin din partea celor ce ne stau în preajmă. Căci pornind de la toate acestea se poate culege un mare bine și de soi ales, așa cum s-a petrecut cu vameșul. Primind jignirile, s-a lepădat de păcate și, spunând: „Miluiește-mă pe mine păcătosul", a dobândit îndreptățirea înaintea aceluia.

Și cuvintele au trecut înaintea faptelor, iar vorbele au biruit acțiunile. Unul și-a pus la vedere dreptatea, postul și zeciuiala, celălalt a rostit numai niște vorbe spre a se lepăda de toate păcatele. Dumnezeu nu a auzit numai vorbele, ci a privit și la cugetul cu care le-a rostit, cuget pe care l-a găsit smerit și tulburat, ceea ce l-a făcut să își reverse mila și iubirea sa de oameni. Dar nu spun acestea pentru a ne îndemna să păcătuim, ci pentru a ne smeri. Iar dacă un vameș, cel din urmă dintre oamenii răi, fără să se smerească, ci numai arătând o conștiință bună când a glăsuit despre păcatele avute și s-a recunoscut drept ceea ce era, și-a atras atâta bunăvoință din partea lui Dumnezeu, cum să nu fie încă și mai mare ajutorul divin pentru cei care fac cele bune, fără să-și făurească o imagine măreață despre ei înșiși?

De aceea, vă cer, vă rog și vă îndemn să vă mărturisiți lui Dumnezeu fără încetare. Iar eu nu doresc să te arăt ca la teatru înaintea celor ce sunt robi laolaltă cu tine, nici nu te oblig să-ți dezvălui păcatele înaintea oamenilor.[67] Deschide-ți conștiința înaintea lui Dumnezeu, arată-i rănile și cere-i leacurile; arată-i-le nu pentru a primi reproșuri, ci pentru a primi vindecare. Căci chiar dacă le-ai păstra sub

tăcere, acela le cunoaşte pe toate. Spune-i-le, aşadar, pentru a dobândi câştig. Spune-i-le lui Dumnezeu, astfel încât, lepădându-te aici de toate păcatele, să pleci acolo curat şi eliberat de greşeli, să scapi deopotrivă şi de o neîndurătoare mărturisire publică.

Cei trei tineri fuseseră aruncaţi în cuptor şi îşi dădură sufletul pentru mărturisirea credinţei în Domnul, dar chiar şi după dobândirea unor atât de mari şi atât de multe merite, ei spun:

„Nu ne este îngăduit să deschidem gura. Am devenit pricină de ruşine şi ocară pentru robii tăi şi pentru cei ce te slăvesc" (Dan. 3, 3).

Pentru ce îndrăzniţi voi să deschideţi gura? Tocmai pentru a spune aceasta, că, după cum stă scris, nu ne este îngăduit să deschidem gura şi putem să câştigăm astfel bunăvoinţa Domnului.

Puterea rugăciunii a întrecut puterea focului, a ţinut în frâu furia leilor, a destrămat războaie, a oprit lupte, a făcut să dispară furtuni, a alungat demoni, a deschis porţile cerului, a tăiat legăturile morţii, a pus pe fugă boli, a risipit defăimări, a ţinut în loc tulburarea cetăţilor, a făcut să dispară nenorocirile venite de sus şi cele provocate de om, într-un cuvânt, rugăciunea a risipit tot ceea ce ne poate înspăimânta. Iar când vorbesc de rugăciune, nu mă refer la simpla rostire a rugăciunii, ci la acea rugăciune care izvorăşte din adâncul cugetului. Aşa cum, chiar de se vor abate asupră-le mii de vânturi potrivnice, copacii ale căror rădăcini sunt întinse în adâncime nu se frâng, nici nu sunt doborâţi, fiindcă rădăcinile le sunt înfipte cu străşnicie în adâncul pământului, întocmai în acelaşi chip se întâmplă şi cu rugăciunile care se înalţă de jos, din adâncul cugetului: înrădăcinate temeinic,

se vor înălța către cer şi nici o judecată potrivnică nu le abate din drum. De aceea a spus şi profetul:

„Din adâncuri strigat-am către tine, Doamne" (Ps. 129,1).

Nu vă spun aceste lucruri numai pentru a vă auzi aplaudând, ci pentru ca voi să vă dezvăluiți încântarea prin fapte. Dacă atunci când îți arăți înaintea oamenilor propriile nenorociri şi te plângi de nefericirile care te încearcă, resimți o oarecare alinare a durerilor, ca şi cum ai ajunge prin mijlocirea cuvântului să răsufli de uşurare, cu atât mai mult, când îl faci pe Domnul tău părtaş la suferințele sufletului tău, primeşti în schimb o anumită stare de bucurie şi multă alinare. Oamenii îndură deseori cu greutate pe cel care li se plânge şi li se tânguie, drept care se îndepărtează şi îl resping. Însă Dumnezeu nu face la fel; dimpotrivă, urmăreşte să i te afli în apropiere şi te atrage la sine, chiar dacă îi împărtăşeşti nefericirile tale de dimineață până seara, ba încă cu atât mai mult te iubeşte atunci şi se apleacă către rugămințile tale.

Tocmai acesta este lucrul pe care l-a dezvăluit însuşi Hristos când spunea:

„Veniți la mine toți cei osteniți şi împovărați şi eu vă voi odihni pe voi" (Mat. 11, 28).

Ne cheamă, să nu refuzăm să-l ascultăm; ne trage la el, să nu fugim; chiar de-am avea mii de păcate, să ştim că atunci cu atât mai mult trebuie să alergăm către el. Căci pe cei care se află în asemenea stare îi cheamă: „Căci nu am venit să-i chem pe cei drepți spune el – ci pe cei păcătoşi, pentru ca ei să se pocăiască". Iar aici este vorba despre cei împovărați

cei suferinzi, despre cei îngenuncheați din pricina mulțimii păcatelor lor. Acesta este și motivul pentru care este numit Dumnezeul mângâierii și Dumnezeul milostivirilor (cf. II Cor.1,8), fiindcă această lucrare a sa nu are sfârșit, neîncetat le dă mângâiere și încurajare celor îndurerați și celor pătrunși de strâmtorare, chiar dacă aceștia au mii de păcate.

Numai să i ne încredințăm, numai să alergăm către el și să nu renunțăm. Vom cunoaște prin această experiență adevărul celor spuse și nimic din tot ceea ce există nu ne va putea pricinui suferință, cu condiția ca rugăciunea să ne fie stăruitoare și profundă. Atunci, printr-o asemenea rugăciune, vom da la o parte orice s-ar întâmpla să năpustească asupra noastră.

Și ce-i de mirare în faptul că puterea rugăciunii înlătură nenorocirile care se abat asupra omului, câtă vreme se vede cum rugăciunea destramă cu ușurință natura păcatului și o face să dispară? Așadar, pentru a ne petrece viața prezentă cu bine, pentru a reuși să fugim din calea tuturor păcatelor care ne încearcă, și pentru a păși cu încredere înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, să ne pregătim neîncetat acest leac, la prepararea căruia sunt folosite deopotrivă lacrimile, străduința, grija și tăria sufletească. În acest fel, ne vom bucura neîncetat de sănătate și vom dobândi bunurile viitoare, cele pe care fie ca noi toți să le dobândim, prin harul și iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, dimpreună cu care fie mărit Tatăl și Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Note

[1] Prin expresia „necunoaşterea lui Dumnezeu" traducem conceptul grec *akataleptos*. Acest neologism (în corespondenţă cu titlul omiliilor în versiune latină, *De incomprehensibili*) redă în cea mai mare măsură sensul originalului, acela de neputinţă de a-l cuprinde pe Dumnezeu cu mintea. Folosirea noţiunii în omiliile destinate unui public larg (pentru care Sfântul Ioan Gură de Aur se simte deseori dator să explice metafore biblice foarte simple) indică faptul că sensul acesteia nu avea un caracter livresc, aşa cum îl are corespondentul cel mai apropiat din limba română. De aceea, pe parcursul lucrării, am preferat să folosim preponderent termeni cu o echivalenţă imperfectă (indicând de fiecare dată acest lucru), dar care sunt mai apropiaţi de oralitatea originară a textelor. Unul dintre termenii substituibili este cel de „Dumnezeu necunoscut" (*agnostos Theos*); termenul, folosit în *Faptele Apostolilor* în contextul discursului Sfântului Pavel înaintea grecilor (Fapte. 17, 23), poate indica prin comparaţie sensul specializat al denumirii *akataleptos*. Astfel, prin *agnostos* (de unde şi termenul de *agnosticism)* se înţelege ignoranţa totală în privinţa divinităţii, care poate fi risipită prin cunoaşterea revelaţiei lui Dumnezeu, ceea ce, de altminteri, face şi Sfântul Pavel în pasajul amintit: Dumnezeul Necunoscut devine cunoscut în urma discursului său misionar. Această cunoaştere are însă nişte limite trasate încă din Vechiul Testament, acolo unde lui Moise nu i se arată faţa lui Dumnezeu şi nu i se dezvăluie numele său. Tradiţia iudaică a menţinut caracterul limitat al revelaţiei divine, iar prin Philon din Alexandria a fost inaugurată o terminologie greacă adecvată descrierii acestei limitări, preluată şi îmbogăţită de erudiţii creştin încă din primele secole, ajungându-se, în cel din urmă, la constituirea unui vocabular specific al teologiei creştine apofatice. Potrivit acestei terminologii, putem cunoaşte existenţa lui Dumnezeu şi manifestările sale, însă ne este cu neputinţă să cunoaştem esenţa (*ousia*) sa. Cunoaşterea esenţei era simbolizată în Vechiul Testament de cunoaşterea numelui, iar în filosofia greacă era măsurată prin posibilitatea de a oferi o definiţie. Cum definiţia trimitea în limba greacă prin chiar numele său la ideea unei limitări (*orismos*) sau circumscrieri a esenţei obiectului vizat, atributul *akataleptos* (de necuprins cu mintea) reda cel mai clar imposibilitatea de a cunoaşte esenţa (*ousia*) lui Dumnezeu. Angajarea polemică a Sfântului Ioan Gură de Aur împotriva anomeenilor, se fundamentează pe opoziţia dintre această imposibilitate şi pretenţia discipolilor ereticului Eunomie de a cunoaşte atributul esenţial al lui Dumnezeu, anume, faptul de a fi necreat (*agennesia*).

[2] Pentru aflarea identității sectei anomeenilor, vezi *Cuvânt înainte*.

[3] Episcopul Flavian a păstorit Antiohia între anii 381 și 404. El este cel care l-a hirotonit în anul 386 pe Ioan ca preot al episcopiei din Antiohia. Viața virtuoasă a episcopului de Antiohia, despre care Ioan are în multe predici cuvinte elogioase, îi va aduce acestuia canonizarea, devenind, astfel, Sfântul Flavian.

[4] Pericolul pentru comunitatea antiohiană („lupul") venea din partea difuzării ereziei anomeene.

[5] Sfântul Ioan Gură de Aur folosește termenul filosofie cu sensul de conduită morală înțeleaptă, acesta fiind și motivul pentru care îl asociază celui de virtute. Acest sens era impus la origine de caracterul practic al filosofiilor elenistice târzii și fusese adoptat ca atare de către scriitorii creștini timpurii până într-atât, încât la Clement din Alexandria prin *filosofie* este desemnată însăși religia creștină. În această înțelegere a filosofiei, adoptarea unei conduite morale înalte este, pentru Ioan, semnul unei cunoașteri elevate, așa cum reiese și din anterioara caracterizare a episcopului Flavian, al cărui sentiment de iubire este „localizat" în „cea mai mare profunzime a *cugetului* său". Pe parcursul acestor omilii, acestui tip de înțelepciune provenit din înțelegerea Scripturilor îi este opusă speculația filosofică de care se vor fi folosit anomeeni pentru argumentarea doctrinei referitoare la cunoașterea lui Dumnezeu.

[6] Această frază marchează intrarea în tema propriu-zisă a omiliei: combaterea pretenției anomeene de a-l cunoaște pe Dumnezeu în privința esenței acestuia.

[7] Interpretarea oferită de Ioan versetului biblic se bazează în mare parte pe sensul verbului *katargein*, tradus aici, în mod imperfect, prin „va dispărea". Verbul se referă în mod originar la faptul că un lucru devine inutil, fără să fie implicată și ideea unei mișcări sau cea a unei deveniri, așa cum presupune Sfântul Ioan (cf. SC. 28, p. 103, n.6). În sprijinul demonstrației prezente, Ioan folosește în mod licit caracterul relativ al negației implicate de acest verb, care nu presupune o aneantizare absolută; însă interpretarea pe care o dă Ioan textului scripturistic nu ar putea fi derivată numai pornind de la sensul lui *katargein*, prezent în epistolă mai degrabă accidental.

[8] Ioan interpretează repetiția de sens pe care psalmii o utilizează ca tehnică poetică drept explicare a semnificației termenului de *prunc* (*nepios*), prezent deopotrivă în *Epistola către Corinteni* și în traducerea greacă din *Septuaginta* a *Psalmului 8*.

[9] Pentru prima dată pe parcursul omiliei, Ioan semnalează în mod clar adversarii cărora li se opune, anomeenii. Modalitatea în care sunt amintiți dintru început nu este o simplă invectivă, ci reprezintă mai degrabă precizarea preliminară a două din coordonatele esențiale ale polemicii; în primul rând, este atestată metoda esențială folosită în

combaterea ereziei (aşa cum se petrece în cazul majorităţii autorilor creştini din primele veacuri care au luptat contra ereticilor) - invocarea textelor biblice -, care are la bază, aşa cum apare şi în acest loc, încredinţarea că textele biblice însele vin în întâmpinarea apologetului ortodoxiei; în al doilea rând, expresia „bărbaţi lipsiţi de ruşine" desemnează pe de-o parte vina principală imputată anomeenilor, neruşinarea de care dau dovadă pretinzând că deţin cunoaşterea esenţei divine, şi, pe de altă parte, are rolul să transforme acuzaţia împotriva anomeenilor într-una ce îi vizează direct numai pe aceia care îşi manifestă trufia, predicatorii ereziei, nu şi pe simplii membri ai sectei care sunt lipsiţi de o atitudine combativă (în această ultimă privinţă, vezi recomandarea unui comportament blând faţă de eretici prezentă în finalul omiliei).

[10] Cele trei semne sunt: transformarea toiagului în şarpe, care apoi redevine toiag; acoperirea mâinii cu lepră urmată, după aceea, de vindecare; transformarea în sânge a apei vărsate pe pământ. Aceste semne au fost primite de Moise din partea lui Dumnezeu cu scopul de a fi recunoscut ca profet de către popor (cf. Ieş. 4, 8-9).

[11] Conceptul de *ousia* are la Sfântul Ioan Gură de Aur o semnificaţie largă, având ca sens general ideea de determinaţie fundamentală a unei fiinţe, dar, în funcţie de context, se poate remarca fie o apropiere de conceptul de substanţă (aşa cum este cazul aici), fie o înţelegere similară celei pe care latinii medievali o consacrau conceptului *essentia* (trăsăturile individuale fundamentale care delimitează o fiinţă de toate celelalte). Cea de-a doua variantă este aplicabilă aproape de fiecare dată când este vorba despre fiinţa lui Dumnezeu, motiv pentru care redăm grecescul *ousia* prin esenţă în toate acele locuri.

[12] Argumentaţia din acest paragraf poate fi schematizată astfel: susţinerea deţinerii actuale a cunoaşterii desăvârşite implică două variante - fie acceptarea existenţei unei cunoaşteri desăvârşite în viaţa viitoare, fie negarea acesteia. În prima variantă s-ar ajunge la contrazicerea tezei iniţiale, câtă vreme cunoaşterea viitoare survine când sfârşeşte cunoaşterea actuală; în al doilea caz se contrazice cuvântul lui Dumnezeu şi, prin urmare, se pierde şansa accederii la o cunoaştere desăvârşită.

[13] Traducem prin expresia „cel inspirat de Dumnezeu" cuvântul *profet* (profetes), prin care Ioan îi desemnează pe autorii scrierilor biblice din Vechiul şi din Noul Testament, în măsura în care sunt cu toţii vestitori ai Duhului care îi inspiră.

[14] În realitate, nici anomeenii, prin Eunomie, nu îşi întemeiau doctrina cunoaşterii numelui lui Dumnezeu numai pe calea raţionamentelor, ci se socotea că dezvăluirea numelui de „nenăscut" avusese loc şi prin intermediul revelaţiei divine (cf. SC 28, p. 117, n. 3).

[15] Verbul tradus prin „a se minuna" este *thaumazein*; sensul originar al cuvântului exprimă ideea de uimire sau de admiraţie, în măsura în

care admirația este înțeleasă ca apreciere pozitivă însoțită de surprindere, așadar, potrivit etimologiei latinescului *admirare*. În virtutea acestui sens, Ioan Gură de Aur poate analiza diferența dintre adorarea lui Dumnezeu și admirație, sentimente incomparabile dacă interpretăm admirația ca simplă resimțire a unei satisfacții estetice (acesta este și motivul pentru care este de evitat traducerea lui *thaumazein* prin verbul „a admira").

[16] Pertinența distincției celor două forme de admirație este confirmată de faptul că estetica filosofică a ajuns la o aceeași disociere; admirația fără teamă este atribuită recunoașterii Frumosului, iar admirația însoțită de teamă este pusă pe seama receptării Sublimului.

[17] Ca și în alte locuri din aceste omilii, Sfântul Ioan Gură de Aur urmărește să reconstituie, pornind de la cuvintele Scripturii, experiențele spirituale pe care le vor fi trăit autorii sacri. Urmărind acest scop, în lectura oferită versetului interpretat (foarte probabil, citat din memorie), verbul *thaumazein* este conjugat la diateză activă, deși, adecvat contextului, *Septuaginta* îl folosește la diateză pasivă: „Te voi lăuda, că sunt o făptură așa de *minunată*".

[18] Verbul *polypragmonein* este folosit în numeroase rânduri de Ioan Gură de Aur pentru a caracteriza tipul de cunoaștere promovat de anomeeni. Semnificația acestuia trimite în mod strict la ideea unei preocupări de a surprinde prin cunoaștere cât mai multe lucruri, de aceea, poate fi înțeles ca pură iscodire sau curiozitate. Conotațiile unei asemenea cunoașteri sunt reprezentate de lipsa unui angajament autentic într-un asemenea demers, precum și de trecerea în plan secund a obiectelor vizate în acest fel, în prim plan situându-se reușita personală în instrumentarea cunoașterii (folosind același verb, Platon condamna inconsistența unei cunoașteri superficiale constituite prin acumularea de cunoștințe variate, căreia îi opunea cunoașterea filosofică, cf. *Ion*, *Republica* et alia.)

[19] Sensul exact al termenului ar fi acela de lucru de care nu te poți apropia.

[20] Ioan Gură de Aur atribuie un sens filosofic fragmentului Is. 53, 8 în urma caracterului polisemantic al cuvântului grecesc *genea*, care, pe lângă traducerea de „neam", cea mai adecvată contextului, este și un termen tehnic al filosofiei grecești, desemnând conceptul de „natură" sau „specie".

[21] Providența are pentru Ioan sensul general al manifestării lui Dumnezeu în domeniul celor create; cum dintre cele create fac parte și îngerii, Ioan denumește crearea lor ca providență generală, în timp ce lumea stă sub ocrotirea providenței particulare.

[22] Prin atributul de „negrăit" (*anekdiegetos*), Sfântul Ioan Gură de Aur completează vocabularul apofatic folosit, conferindu-i lui Dumnezeu și faptul de a nu putea fi descris în cuvinte.

[23] *Oikonomia* divină are pentru Ioan atât un sens strict, referindu-se la întruparea lui Christos, cât şi un sens general, acela de activitate divină manifestată faţă de întreaga făptură creată. La origine, termenul de *oikonomie* era folosit pentru a denumi activitatea de organizare sau administrare a propriei gospodării. Din această folosire a termenului, în creştinism se mai păstrează implicit ideea angajării lui Dumnezeu în lucrarea de mântuire.

[24] Sintagma „coborârea lui Dumnezeu spre a fi laolaltă cu ei" traduce sensul cuvântului *synkatabasis*. Acest cuvânt desemnează modalitatea revelării lui Dumnezeu către fiinţele create prin care se menţine caracterul incomprehensibil al esenţei divine. Această modalitate poate fi asimilată orientării catafatice a teologiei, potrivit căreia se poate vorbi analogic despre divinitatea indicibilă, folosindu-te de un vocabular ce desemnează realităţi inferioare şi care, din acest motiv, poate înlesni cunoaşterea lui Dumnezeu. În *synkatabasis*, Dumnezeu însuşi este cel care deţine iniţiativa în privinţa facilitării cunoaşterii lui, revelându-se într-o modalitate accesibilă fiinţelor cărora li se adresează. În acelaşi timp, reprezintă, mai mult decât în privinţa cunoaşterii, o cale prin care Dumnezeu poate intra în comuniune cu fiinţele create, fără să îi fie diminuat caracterul absolut.

[25] Ioan aminteşte, în trecere, condiţia folosirii unui vocabular teologic de orientare catafatică (vezi şi nota precedentă): ne este permis să vorbim inadecvat despre Dumnezeu, câtă vreme avem conştiinţa că limbajul uman în genere este inadecvat. Altminteri, există pericolul antropomorfismului, atacat de Ioan Gură de Aur mai târziu, în *Scrisoarea către Olimpias* (v. SC 13 bis, Introduction, pp. 26 - 27).

[26] Verbul *periergazesthai* are sensul de iscodire sau de acţiune întreprinsă din curiozitate. La Sfântul Pavel, în II Tes. 3, 11, verbul este situat în opoziţie cu cel din care se compune - *ergazesthai*, a munci în sens concret; activitatea apostolică întreţinută material prin muncă este comparată cu viaţa comodă a unor membri ai comunităţii creştine din Tesalonic care se vor fi mulţumit, după cum se poate subînţelege din context, numai cu vehicularea unor învăţături eretice, „iscodind" (*periergazomenous*). La Sfântul Ioan Gură de Aur, care nu citează versetul amintit, prin *periergazesthai* este desemnat în numeroase rânduri şi cu sens peiorativ genul de cunoaştere propriu ereticilor anomeeni, aproape de fiecare dată însoţit de verbul *polypragmonein* (v. n. 18); calificând această cunoaştere ca una întreprinsă din curiozitate, sau ca iscodire, Ioan reia implicit şi semnificaţia prezentă în epistola Sfântului Pavel: ereticii refuză „munca" sau angajarea în predicarea credinţei (Ioan îşi desemnează activitatea predicării folosind verbul *ergazesthai*), în favoarea unei speculaţii facile în privinţa esenţei lui Dumnezeu.

[27] „Cei atinşi de boală" sunt ereticii.

[28] *Logismos* (raţionament) capătă apare în aceste omilii cu o conotaţie negativă (la fel cum apare şi în fragmentul preluat din *Epistola a doua*

către Corinteni), spre deosebire de sensul pozitiv pe care îl are *logos*, termen folosit de Ioan inclusiv pentru a desemna propriul discurs.

[29] Insistența cu care Ioan Gură de Aur caută să explice sensul metaforic al cuvântului biblic citat, deși acest sens transpare în mod evident, este cauzată de faptul că publicul căruia i se adresa avea o alcătuire diversă; din acest motiv, Ioan este preocupat să se facă înțeles de toate categoriile de oameni, așa cum precizează în omilia *Quod Christus sit Deus*: „... folosind cuvinte ușoare și care pot fi înțelese de un slujitor, o slujnică, o văduvă, un negustor, un marinar, un țăran" (PG 48, 813, apud SC 28, p. 133, n. 3).

[30] Ioan Gură de Aur îndeamnă constant credincioșii la aplicarea în viață, la nivelul faptelor (*ergon*), a învățăturii primite prin ascultarea cuvintelor (*logos*). Acest îndemn exprimă și caracterul general al polemicii întreprinse contra anomeenilor: pentru Ioan, mai gravă decât eroarea rațională comisă o dată cu presupoziția anomeenilor că omul cunoaște esența divină, este orientarea greșită a acestora în privința moralei, anume, prevalența speculației teologice față de teama de Dumnezeu pe care trebuie să o resimțim la nivelul vieții concrete, altfel spus, prin *fapte*.

[31] Invocarea păcii era cu atât mai necesară, cu cât Biserica din Antiohia se găsea divizată în trei curente doctrinare, fiecare dintre ele fiind condusă de către un episcop: Meletie, Pavelin, Euzoios.

[32] Distanța temporală dintre cele două discursuri va fi indicată și justificată de însuși Ioan Gură de Aur la începutul prezentei omilii.

[33] „Luptele împotriva iudeilor" sunt reprezentate de cele opt predici ale Sfântului Ioan Gură de Aur reunite sub titlul *Adv. Iudaeos* (PG 48). De la aceste predici i s-a atras lui Ioan acuzația ulterioară de a fi fost antisemit, însă, așa cum lasă să se înțeleagă și rândurile prezente, discursurile lui Ioan au avut ca motivație faptul că o parte din credincioșii antiohieni adoptaseră practici de cult iudaice, nefiind provocate de o atitudine ostilă față de comunitatea iudaică din Antiohia.

[34] Ioan Gură de Aur se referă la creștinii antiohieni care țineau postul de pregătire pentru celebrarea sărbătorilor evreiești.

[35] Motivul unor asemenea reuniri precum cea amintită este că Antiohia era metropola diocezelor din Orient și sediul administrației delegate de Imperiul Bizantin în această parte a teritoriului său.

[36] S-au păstrat două din omiliile ocazionate de aceste comemorări, cea închinată sfântului Pelagie la 9 octombrie (PG 50, 579-584) și cea din 17 octombrie, ziua pomenirii Sfântului Ignatie (PG 50, 587-596). Denumirea de „atleți" acordată martirilor este întâlnită și în alte omilii ale Sfântului Ioan, atestând, așa cum se poate observa și în această omilie, preferința lui pentru comparațiile cu jocurile publice, care constituiau în epocă divertismentul cel mai important.

[37] Ioan Gură de Aur își asumă aici opoziția pe care o stabilea Sfântul Pavel între nebunia întru Hristos și înțelepciunea după lume, condamnând prin aceasta originarea doctrinei anomeene în raționamentul pur omenesc.

[38] În relatarea episodului făgăduinței făcute de Dumnezeu lui Zaharia (Lc. 1, 5 - 25) nu se precizează că tatăl Sfântului Ioan Botezătorul ar fi fost mare preot, ci doar unul dintre preoți.

[39] Cuvântul *akolouthia* desemnează o înlănțuire a faptelor, de unde și ideea unei legături logice prezentă în relatarea unor fapte. În acest context, Ioan Gură de Aur caută să dezvăluie o legătură între rugăciunea de iertare făcută de Zaharia pentru popor și anunțarea nașterii lui Ioan Botezătorul, cel care avea să pregătească calea Mântuitorului care „să ridice păcatul lumii".

[40] Vezi Fac. 1, 1-26.

[41] Este invocată teza centrală a ereziei anomeene, anume, pretinsa cunoaștere a modului în care a fost născut Cuvântul. Opoziția lui Ioan Gură de Aur față de această doctrină se manifestă prin sublinierea repetată a caracterului inexprimabil al realității divine.

[42] Textual, este folosit verbul *philosophein* (a filosofa). În contextul prezent, ca și în alte locuri, Sfântul Ioan atribuie filosofiei sensul de meditație omenească. Menționând faptul că rodul cugetării profeților în privința naturii omenești i-a condus pe aceștia către constatarea nimicniciei omului, Ioan Gură de Aur ataca temeiul pe care se baza concepția anomeeană despre putința omului de a-l cunoaște pe Dumnezeu: cercetarea rațională. Se dovedea că meditația rațională asupra omului poate conduce la rezultate contrare doctrinei eretice.

[43] Folosirea unui limbaj medical este înlesnită de faptul că denumirea greacă pentru orgoliu (*ongkos*) derivă din verbul care desemnează în sens propriu umflarea sau inflamarea corpului.

[44] Este vorba de patriarhul Avraam în episodul biblic în care, adresându-i-se lui Dumnezeu, caută scăparea drepților din Sodoma.

[45] Ioan Gură de Aur folosește termenul de „puteri" atât pentru a desemna o anumită categorie de ființe divine, cât și pentru desemnarea tuturor laolaltă, așa cum este cazul în acest context.

[46] Ioan Gură de Aur invocă în acest loc ideea universalității legii morale naturale, potrivit căreia moralitatea este înscrisă în conștiința tuturor oamenilor, indiferent de neam, religie sau epocă.

[47] Asemenea învieri sunt cele făcute de către profeții Ilie (învierea fiului văduvei care îl găzduise pe profet, *III Regi*, 17, 17-24) și Elisei (învierea fiului șunamiteancăi, *IV Regi* 4, 25-38), precum și învierile realizate de Iisus (învierea fiicei lui Iair, *Mc.* 5, 31-43; a fiului văduvei din Nain, *Lc.* 7, 11-15; învierea lui Lazăr, *In.* 11, 1-46).

[48] Verbul folosit pentru a desemna înțelegerea (*katalambano*) este cel din care este derivată și noțiunea de incomprehensibil, tema omiliilor prezente. Astfel, Sfântul Ioan aduce în sprijinul afirmării incomprehensibilității divine mărturia Sfântului Pavel și, totodată, explică în ce constă neputința de a înțelegere realitatea divină. Din rândurile următoare reiese clar că această neputință nu se poate confunda cu ignoranța și nu atrage după sine asumarea simplei credințe în dauna cunoașterii, ci este respinsă numai cunoașterea în termeni umani (prin „raționamente"), preferându-i-se revelația divină.

[49] În cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, vehemența discursului contra anomeenilor nu este îndreptată decât împotriva doctrinelor susținute de aceștia, nu și împotriva lor ca persoane, fapt pentru care frecventa desemnare a ereziei ca nebunie nu este o insultă, ci mai degrabă, așa cum apare în aceste rânduri, un îndemn de a manifesta față de eretici dorința de a-i lămuri asupra erorii în care au căzut.

[50] Prin citarea implicită a versetului *I Cor.* 3, 6, Sfântul Ioan Gură de Aur indică absența unei origini apostolice a ereziei anomeene, mai ales că multe erezii căutau să-și revendice întemeietorii printre personajele secundare ale relatărilor din Noul Testament, ceea ce a condus și la apariția unor scrieri apocrife de origine eretică.

[51] Denumirea de „heruvim" avea în ebraică sensul de „vestitor", însă Ioan preia interpretarea filosofică a acestui nume făcută de Philon din Alexandria, pentru care îngerii în genere sunt ființe raționale.

[52] Etimologia pe care o face Ioan Gură de Aur termenului „serafim" nu are altă bază decât reprezentarea din *Isaia* 6, 3, unde un serafim purifică buzele profetului cu un cărbune încins.

[53] „Chemarea", prezentă la finalul fiecărei omilii, unde atenția lui Ioan Gură de Aur se concentrează asupra vieții morale a comunității, corespunde părții finale a discursului retoric, denumită „exhortatio".

[54] Acest „moment" este cel al prefacerii pâinii și a vinului în trupul și sângele lui Iisus Hristos.

[55] Se face trimitere la jertfa euharistică.

[56] În liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, rostirea predicii precedă jertfa euharistică, de aceea, Ioan se așteaptă ca toți cei care îi ascultau omilia să rămână în Biserică și după imediata încheiere a discursului.

[57] Faptele miraculoase pe care le va fi făcut Daniel sunt consemnate în cartea biblică ce îi poartă numele, precum și în cartea deutero-canonică intitulată „Istoria omorârii balaurului și a sfărâmării lui Bel".

[58] Următoarea consemnare a subordonării cunoașterii pe care o dețin îngerii față de cea oferită de Dumnezeu oamenilor îndepărtează posibila neînțelegere a opoziției lui Ioan la adresa doctrinei anomeene, în

aşa fel încât creştinismul ortodox să fie confundat cu o depreciere a capacităţii de cunoaştere cu care este înzestrată fiinţa umană.

[59] Această lectură a versetului ioanic contravine celei obişnuite, din care reiese numai ideea că Fiul, spre deosebire de orice altă fiinţă, a fost înzestrat cu puterea de a-l face cunoscut pe Dumnezeu. De altminteri, traducerile Noului Testament vin în sprijinul acestei interpretări prin formularea „L-a făcut cunoscut".

[60] Se face trimitere la finalul omiliei precedente, în care Ioan Gură de Aur le solicita celor care îl ascultau să rămână în Biserică şi după încheierea predicii. După cuvintele din finalul acestei omilii, credincioşii au dat ascultare chemării lui Ioan.

[61] Se face referire la momentul liturghiei în care se cântă imnul „Sfânt, Sfânt, Sfânt" (*Trisagion*), inspirat din viziunea profetului Iezechiel, al cărui sens este, după Ioan, intrarea în comuniune a liturghiei pământeşti cu liturghia cerească a îngerilor.

[62] Analiza detaliată a versetului din Epistola lui Pavel este menită să înlăture o posibilă înţelegere ariană a cuvintelor folosite de Apostol, având în vedere faptul că erezia ariană respingea dumnezeirea Fiului, atribuind-o numai Tatălui.

[63] Termenul de *hypostas*, menţinut în traducere în variantă greacă, are ca termen echivalent latinescul „persona" şi face parte din exprimarea niceeo-constantinopolitană a dogmei treimice: „Dumnezeu de o singură fiinţă (*homoousia*) şi întreit în persoană".

[64] Sabellie este unul dintre ereticii care au încercat să susţină un monoteism strict, atribuind numai lui Dumnezeu atributul dumnezeirii, în timp ce Fiul şi Duhul Sfânt nu reprezentau decât modurile în care s-a manifestat unicul Dumnezeu.

[65] Ideea că esenţa lui Dumnezeu este faptul de a fi nenăscut reprezenta doctrina fundamentală a ereticilor anomeeni.

[66] Este, desigur, vorba de anomeeni.

[67] Nu avem date istorice precise despre practica religioasă din Biserica antiohiană în epoca Sfântului Ioan Gură de Aur, însă referinţele lui Ioan la mărturisirea păcatelor, care nu par să aibă în vedere o formă consacrată a tainei spovedaniei, urmăresc numai să trezească în rândul credincioşilor dispoziţia interioară pentru pocăinţă.

Cuprins

Cuvânt înainte 5

I. A celui între sfinți, Părintele nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului, despre necunoaşterea lui Dumnezeu, împotriva anomeenilor, cuvântarea întâi, rostită în timpul plecării episcopului 13

II. A aceluiaşi, rostită cu multe zile după [întâia] cuvântare contra anomeenilor, după ce între timp a vorbit contra iudeilor, apoi a păstrat tăcerea pe timpul prezenței episcopilor şi după ce a avut loc comemorarea mai multor martiri[32], acum din nou contra anomeenilor în privința necunoaşterii lui Dumnezeu, cuvântarea a doua 35

III. A aceluiaşi, despre necunoaşterea lui Dumnezeu şi despre faptul că serafimii nu pot suporta nici măcar coborârea lui Dumnezeu către ei, cuvântarea a treia. . 59

IV. A aceluiaşi, despre necunoaşterea lui Dumnezeu, cuvântarea a patra. 81

V. A aceluiaşi, despre necunoaşterea lui Dumnezeu, cuvântarea a cincea. 103

Note 133

EDITURA HERALD
Şos. Ştefan cel Mare Nr. 58, Bl. 39, Apt. 63
Bucureşti – Sector II
Tel/Fax 2107284; Tel/Fax 6192484
e-mail: office@edituraherald.ro
www.edituraherald.ro

Comanda 16/2004
Coli tipar: 9,5 Format 16/54 x 84

Tiparul executat la ***S.C. LUMINA TIPO s.r.l.***
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
tel./fax 211.32.60; tel. 212.29.27
E-mail: **office@luminatipo.com**
www.luminatipo.com